

ઇ

ઇ

ઇ ૧. જી. ઇમ્નું દૂકે ૧૫. જેમકે, ૭ કુ. ૫ ઇ.

૨. સ. આપ.

૩. જ. એમ; એ રીતે.

લોટી ખંભાતજુ ઈ ભાણે (આ) સંપ દાસન ન
ભય. લોટી ખંભાતનો કુલો

ઇક ૧. [અ.] જી. સાહી રોશનાઈ. તે
જે જાતની છે: જાપવાની અને જાપવાની.
જાપવાની સાહી હીરાસી, હરે, માણજ
વગેરેમાંથી અને જે અને જાપવાની સાહી રાગ,
તેલ, કાજળ વગેરેને ઘૂંટીને બનાવાય છે.

૨. જ. જપેનમાં વપરાતું સવા ૭ કુટ
બરાબરનું એક માપ.

ઇકમેન [અ. ઇકમનઃ ઇક (સાહી) + મેન
(માણસ)] કુ. જાપાનમાં સાહી દેનાર
માણસ.

ઇકરોસર [અ. ઇક (સાહી) + રોસર
(વેણ)] કુ. જાપાનમાં સાહી ફેરવવાનું
વેણ.

ઇકસ [અ.] જ. વચ્ચા કાનનાં બારીક જણ
માંહેનું બીજું કાડકું. જ્વનિમાલક એટલે
જાવાળ લઈ જવાર નાડીનાં તંતુઓને તેનાથી
જાવાળનાં આંદોલનો ખડોચાવામાં આવે છે. તે
આખરે એરણુ બેનું હોય છે.

ઇક-સ્તિપલ [અ.] જ. પીછીનાં અંટણુંથી
બનાવેલું ચિત્ર.

ઇકા ૧. [અ.] કુ. પિરૂ દેશનો રપેનના
વિશ્વ વખતનો કે તે પહેલાંનો રાજા.

૨. જી. જમાલિ દક્ષિણ અમેરિકામાં પિરૂ દેશમાં
રહેતા લોકની એક જાત.

૩. જી. એ નામના લોકની એક જાતી જામ.

૪. જ. એ જાતનું પક્ષી.

૫. જ. દક્ષિણ અમેરિકાની એ નામની એક
જાતનું માણસ.

૬. જ. પિરૂ દેશના અગાઉના સ્વેવંશી
રાજકુલનો કોઈ માણસ.

૭. જિ. એ નામની પિરૂ દેશની એક જાતનું.

ઇકાર ૧. કુ. અસ્વીકાર.

૨. [અ. ઇન્કાર] કુ. નામંજૂરી.

૩. કુ. નામુકર જનું તે.

૪. કુ. અનાઈ નિવેદ્ય પ્રતિવેદ્ય.

ઇખિયુરી [પ્રા.] જી. નિંદા.

ઇમા ૧. [સં.] કુ. ઇમારો.

૨. [સં. ઇમ્ (હાથ) + ઇમ્ (હાથ)] કુ. અમન; હાથ.

૩. કુ. નિશાન; ચિહ્ન.

૪. કુ. રાતાં, પીળાં અથવા ધોળાં મોટાં ફૂલનાં
મથાળે જૂમળાં, પીંજના આકારનાં પાન અને
ભાડી કોરની એજ અથવા ચપટી રીંગવાળા,
ચાક કે તેથી વધારે કુટ ઊંચા, દક્ષિણ
અમેરિકામાં જિમ્તા જે દસ એટલે ફાવળા
એક મોટા હોય અથવા કાઠનો વર્ગ. તેનાં
બીની આસપાસ મીઠો અને ધણું ફીને ધોળો
માવો હોય. તેની લમ્લમ ૧૫૦ જાત જાણીતી છે.

૫. કુ. હાથીનો હાંત.

૬. જિ. અલ્પુતઃ અન્યબ્ધી ભરેલું.

૭. જિ. હરીફરી રોકે એટું; જંગમ.

ઇગક [સં. ઇગ (ચિહ્ન) + ક (વાણ)]

જ. સંજ્ઞા કરવા માટે વપરાતું સાધન. જેમકે,
ફાનસ; વાવટો.

ઇગગોલક [સં. ઇગ (હાથ) + ગોલક

(ગોળ)] કુ. વિમાનમાંથી વીજળીની મદદથી
સંજ્ઞા કરનારું વંચ: 'સેમસિર'.

ઇગતમૂંઝ કુ. મીંચના વંશનો એ નામનો એક

સદેનસાહ. તે નાની ઉંમરે ગાદીએ બેસતાં તેની
ચતુર માથે ધણા હાથપુથી રાજ્ય ચલાવું

હતું. પોતાના શિશુકે તાતારના રાજાની કબૂલિયત
તોજાથી તેને તાતારના રાજા સાથે લગ્નમાં

જોતરતું પડ્યું હતું. આ લગ્નમાં ઇગતમૂંઝ
હાથો અને કેટલાક પડાવો. આખરે છૂટો થઈ

આઠ વર્ષ રાજ્ય કરી તે ઈ.સ. ૧૪૬૫માં
મરણ પામ્યો.

ઇગન ૧. [સં. ઇમ્ (હાથ) + અન
(પણ)] જ. ઇમારો.

૨. જ. ઇમ્.

૩. [સં. ઇમ્ (જડ) + અન (પણ)]
જ. ઇમ્નું તે.

ઇગની જી. કાચ બનાવવામાં વપરાતી એક કાળા
રંગની ધાતુ: 'મેન્નીઝ.'

ઇગરેજ [પોર્ટુગીઝ] કુ. ઇમ્લક દેશનો માણસ;
અંગ્રેજ.

ઇમલક [અ. ઇમલક] જ. અંગ્રેજ લોકનો દેશ.

ઇમલા [સં. ઇમ્] જી. ચોમરાસ પ્રમાણે
પ્રાણવાયુની જણ નાડીમાંની જમણી નાડી.

ઇમલિસ [અ. ઇમલિસ] જી. બેકો પગાર;
પેન્સન.

ઇમલિસિયા કુ. અસક્ત માણસ; બેકો પગાર
ખાનાર આસામી.

ઇમલીડીંગલી જી. આઠ અથવા તેથી વધારે
જણથી ખુલ્લી જગ્યામાં રમાતી રમત. બેક
પાડી બે પક્ષવાળા રમવાની હદ મુકરર હોય.
જગ્યાનો અમુક ભાગ એક પક્ષનો અને બાકીનો
બીજાનો. ફરવેલ જગ્યામાં દરેક પક્ષવાળા
સામાવાળા ભણે નહિ એમ ધૂળની દમલીઓ
કરી આવે. પછી બે બાલુવાળા અરસપરસની
જગ્યામાં જઈ ફરેલ દમલીઓ શોધી કાઢે અને
જેટલી દમલીઓ બેકે તેટલી બાંગી નાખે છે.
પછી પોતપોતાની જગ્યામાં જઈ સામા
પક્ષવાળાએ જેટલી દમલીઓ બાંગી નાખી અને
જેટલી બાકી રહી તેની તપાસ કરે. જે પક્ષની
વધારે દમલીઓ સલામત રહી હોય તે બાલુ
જીતી જણાય અને રમત પૂરી થાય.

ઇગનિધા [સં. ઇગ (હાથ) + વિધા
(સાક)] જી. સંજ્ઞાથી વાતચીત કરવાને
લગતું સાક.

ઇમરાસ [સં. ઇમ (હાથ) + રાસ
(વિધા)] જ. સંજ્ઞાથી વાતચીત કરવા સંબંધી
સાક.

ઇમળા ૧. [સં. ઇમ] જી. (યોમ) ઇમ નામની નાડી. નાભિયાં આગળથી ઉત્પન્ન થતો અક્ષ નાકમાંથી બે ડાબી તરફથી વ્યારે ભેરમાં નીકળતો હોય તો ઇમ નાડી, જમણી બાજુ તરફથી નીકળતો હોય તો પિંગળા નાડી અને બંનેમાંથી સરખી રીતે નીકળતો હોય તો સુષુપ્ત્ય નાડી ગણે છે એમ કહેવાય છે. એ ત્રણ સરોશની બેટલે આસ ઉપરથી અવિષ્ય કહેવામાં ઉપયોગી નાડીઓ મનાય છે.

૨. જી. આય.

૩. જી. પિંગળા નાડી.

૪. જી. પૃથ્વી.

૫. જી. કુદની એ દુર્ગા.

૬. જી. વાયુ; આય; બોલી.

ઇમળી [સં. ઉચ્છિદ્ધ] પું. એક જાતનો ઇલા રંગનો વીંછી.

ઇમા ૧. જી. એક જાતની મધુવાની રીત.

૨. જી. ઇંસ જેવી એક જાતની માખી. તેની લગભગ બસો જાતિ સિદ્ધનમાં વસે છે.

ઇમાહસીસ [અ. ઉચ્છિદ્ધ] વ. સ્તાપ પડતા થૂરા રંગનો, રંગેલકમાં અને બીજે સાકાવાળા તરીકે ખવાતો ફૂલવાળો દરિયાઈ છોડ.

ઇમાર ૧. [સં. અંમાર] પું. અગ્નિ દેવતા; અંમારો.

૨. પું. બજાર; સાયં આગ.

ઇમારુ પું. અંમારો.

ઇમારિયો [સં. અંમાર] પું. ભુવારના હોવામાં હાથાને બદલે કાળી બૂટી બાંધે એવી ભુવાર.

ઇમારો ૧. [સં. અંમાર] પું. કાળી ગવેશ ભર; ઇમારિયો.

૨. પું. ખોટારો; બજારો કોલસો; અંમારો.

ઇમાસ [સં. અંમાર] પું. (પ્રાકૃત) અંમારો; બજારો કોલસો.

ઇમાસકર્મ [સં. અંમાર (અગ્નિ) + કર્મ (કર્મ)] વ. (જેન) અગ્નિનો જેમાં ઉપયોગ થાય તેવો ધંધો. જેમકે, કુકારી, ઈંદ બનાવવાનું અને કોલસા પાડવાનું કર્મ.

ઇમાસહાસ [સં. અંમાર (કોલસો) + હાસ (ખાણવું)] પું. (પ્રાકૃત) અંમારા પાડવાની જગ્યા.

ઇમાસદોષ [સં. અંમાર (કોલસો) + દોષ (પાપ)] પું. (જેન) સ્વાદવાળી ચીજનાં અને તે આખરનાં વખાણ કરવાથી સાધુને સામ્ય પાપ. આ જાતનો દોષ સાધુશ્રુતને કોલસાની જેમ કાળું બનાવે માટે તે ઇમાસદોષ

કહેવાય છે.

ઇમાસો [સં. અંમાર] પું. (હિંદી) દેવતાની ક્ષતિ; અંમારો.

ઇમિઈ [સં.] પું. ઇમોરિયાનું ઝાડ.

ઇમિણી [સં. ઇમિની] જી. (પ્રાકૃત) સંધારો; અનન્યન જેન સાજમાં ક્ષેત્ર હદમાં સ્ત્રી કોઈ પાસે સેવ્યાકરી કરાવ્યા વિના કરવામાં આવતો સંધારો એટલે મરણ નજીક આવતાં મમતા કોડી મરણ પછી ઉપર થવું તે.

ઇમિત ૧. [સં. ઇમ (મૃત) + ઇત (એક)] વ. કંઈ મુશ્કેલી.

૨. [સં. ઇમ (મૃત)] વ. મૃતું તે; મમન.

૩. વ. કોઈ સેવા.

૪. [સં. ઇમ (મૃત) + ઇત (એક)] વ. મનમાં થતા વિચારોનો એક અવસ્થા સરીર ઉપર અણુતો આવ.

૫. વ. સોપા; તપાસ.

૬. વ. સંકેત; ઇમારો; અણુમારો.

૭. વ. દેવ; આયન.

૮. વિ. માલેકું; અસેકું.

૯. વિ. કુપું; કુપ.

ઇમિતજ [સં. ઇમિત (મનના વિચાર અણુઈ આવે તેવું સરીસું હસનવસન) + જ (અણુનાર)] વિ. મનનવસન ઉપરથી માણસના મનનો આવ સમજનાર; મનોમત અણી સજનાર.

વિદ્યારુપીને નવીનચંદ્રના ઇમિતજ ક્વત દેવા મોનર્મનામ

ઇમિતજા [સં. ઇમિત (અણુ) + જા (અણુ)] વિ. મનની વીત અણુનાર.

ઇમિજ [સં.] પું. ઇમોરિયાનું ઝાડ.

ઇમુ [સં.] પું. રોગ.

ઇમુઆ [સં. ઇમુદી] વ. ઇમોરિયાનું ઝાડ.

ઇમુદ ૧. [સં.] વ. ઇમોરિયાનું ઝાડ.

૨. વ. ઇમોરિયું; ઇમોરિયાના ઝાડનું ફળ.

૩. વ. માલકું; અણુતિમતી.

ઇમુદી ૧. [સં.] જી. ઇમોરી; ઇમોરિયાનું ઝાડ.

૨. જી. અણુતિમતી; માલકું; અણુ.

૩. વ. ઇમોરીનું ફળ; ઇમોરિયું.

ઇમુદીતેલ [સં. ઇમુદી (ઇમોરિયું) + તેલ (તેલ)] વ. ઇમોરિયામાંથી બનાવેલું તેલ.

ઇમુદીફળ [સં. ઇમુદી (એક ઝાડ) + ફળ (ફળ)] વ. ઇમોરિયું.

ઇમુર [સં. હિમુલ] પું. (હિંદી) હિમ્બો; મેંદર અને પારાની મેળવણીવાળો શાક પદાર્થ.

ઇમુરી [સં. ઇમુદી] જી. (કચ્છી) ઇમોરી;

ઇમોરિયાનું ઝાડ.

ઇમુલ ૧. [સં. હિમુલ] પું. હિમ્બો; ઇમુર.

૨. [સં. ઇમુદ] વ. ઇમુરી; ઇમોરિયાનું ઝાડ.

ઇમુવા ૧. [સં.] પું. મેંદર; હિમોટનું ફળ.

૨. પું. હિમોટનું ઝાડ.

ઇમુવિ ૧. [સં.] વ. અડીતલી; બમાંલાં.

૨. વ. આગળપાછળ.

૩. વ. ચારે બાજુ.

ઇમોદા પું. ગાડાની પડખેની બિભા બે પાળ.

ઇમોર [સં.] પું. દેવતાની ક્ષતિ; અંમારો.

ઇમોરસ જી. ખેડ તરફ રમતા બમચીકુંડી રમતાં છત્વી. ભુઓ છત્તસ.

ઇમોરા [સં.] પું. દેવતાની ક્ષતિ; અંમારો.

ઇમોરાળીઆકર ૧. જી. બોદીય બાકાળુની એ નામની એક અટક.

૨. વ. બોદીય બાકાળુની એ નામની અટકનું માણસ.

૩. વિ. બોદીય બાકાળુની એ નામની અટકનું.

ઇમોરિયું ૧. વ. ઇમોરિયાનું ફળ. તે તીખું, મરમ, બિલ્લી કરાવનાર, રેવક, કુમિનો નાશ કરનાર અને હોળ મટાડનાર છે. ગામડામાં તેના માવાને પાણીમાં પલાળી લોક તેમાં લુગાં ધોવે છે. કુકળમાં બા ફળનો ખેળો મળે લોકમાં મસળી તેની બાખરી ખાઈ જરીય લોક પોતાનું યુવરાન મલાવે છે.

ઇમોરિયા જેવું = નાનું.

૨. [સં. ઇમુદી] વ. એ નામનું વીસેક ફૂલ ઊંચું થતું અને નાની કાળીવાળું ઝાડ; ઇમુદાં તાપ્તદુષ્ક. ઇટ્ટી ઉપર બલુકરી તેને બે નાનાં પાન સામસામાં આવે છે. ઉનાળામાં તેને પીંગાસ પડતાં ફૂલ આવે. તે ફૂલ મીઠાં, ચીકણાં, મરમ અને કાકાં હોય અને તે વાયુ અને ક્ષ મટાડનાર મનાય છે. બાદરવામાં પાડતાં તેનાં ફળ અંબમોળ અને મણાં કાકાં હોય વાળા નીકળ્યા હોય તો તેના મૂળ ઉપરની છલ અને હિંમને સાથે છૂંદી તેનો પાટો બંધાય છે. ફૂલરના ઝેર ઉપર પણ તે વપરાય છે.

ઇમોરિયો [સં. ઇમુદી] પું. ઇમોરી; ઇમુદી; એક જાતનું ઝાડ. તેનાં અંબમોળ ફળને કોરી તેમાં દારૂ ભરી અતરણબાજમાં ફોડાય છે.

ઇમોરી [સં. ઇમુદી] જી. ઇમુદી; જ્યાંમાં ઉપયોગી એક જાતનું ઊંચું કાંટાવાળું ઝાડ. તેનાં ફળ ઇમોરાં બધવા ઇમોરિયાં કહેવાય છે.

ઇમોરીઈ [સં. ઇમુદ] વ. ઇમુદી નામના ઝાડનું ફળ; ઇમોરિયું.

ઇગોરૂ ૧. [સં. ઇગુર] ન. ઇગોરૂનું હાથ;
હિંગોરૂ. કાચુ, જારે અને લંબગોળ કળિયાવાળાં
આ હાથ ચીકણાં અને તેથી હોય છે. એને
કાણું પાડી તેમાં સરકતો સાંકો નાખી ઇગોરિયા
બાણ બનાવવામાં આવે છે.

૨. ન. રાખ.

૩. ન. કચ્છ કાંઈ નહિ તે; મીઠું.

ઇગોગિયું [સં. ઇગુદી] ભુખો ઇગોરિયું.

ઇગેજ [પોર્ટુ. અંગ્રેજ] પુ. ઇંગ્લેન્ડનો વતની;
અંગ્રેજ.

ઇગેજી ૧. [પોર્ટુ. અંગ્રેજી] જી. અંગ્રેજોની
ભાષા.

૨. વિ. ઇંગ્લેન્ડ; અંગ્રેજ લોક સંબંધી.

ઇગેજીન્યાય પુ. પાશ્વલ ન્યાય; તર્કશાસ્ત્ર;
તર્કન્યવસ્થા; 'લોજિક'.

ઇંગ્લેન્ડ [અં.] પુ. ન. અંગ્રેજોનો દેશ.

ઇંગ્લિશ ૧. [અં.] પુ. અંગ્રેજ પ્રજા.

૨. જી. આપના મહિની એ નામની એક
અર્વાચીન સિધ્ધિ.

૩. ન. અંગ્રેજ લોકની બોલી; અંગ્રેજી ભાષા;
ટયુટોનિક વર્ણની એક ભાષા.

૪. [હિ.] ન. સિપાઈને મળતું પેન્શન.

૫. વિ. ઇંગ્લેન્ડ; અંગ્રેજનું.

૬. વિ. ઇંગ્લેન્ડ દેશનું; ઇંગ્લેન્ડ દેશ સંબંધી.

ઇંગ્લિશિઝ્મ [અં. ઇંગ્લિશ] ન. ઇંગ્લેન્ડ દેશ;
અંગ્રેજોનો દેશ.

ઇંગ્લિશિયાનો એલચી જહાંખાહની ખાદે
આવેલ છે. જહાંખીર નૂરજહાં

ઇંગ્લિસ્તાન ૧. જી. એ નામની એક આગળોટ.

૨. [ઇંગ્લિશ (અંગ્રેજ) + સ્તાન (જગ્યા)]
ન. ઇંગ્લેન્ડ; અંગ્રેજોનો દેશ.

ઇંગ્લિસ્તાની [ઇંગ્લિશ (અંગ્રેજ) + સ્તાન
(જગ્યા) + ઇ (વ)] વિ. અંગ્રેજ; ઇંગ્લેન્ડનું.

ઇંગ્લિનલ કનાલ [અં. ઇંગ્લેન્ડનલ કનેલ]
જી. પેટના નીચેના ભાગમાં જે નળીમાંથી
સારથમાં જસાર થાય છે તે નળી.

ઇથે [હિ.] ન. અડીલાં; આ હેઠલું.

ઇથોર ન. એક જાતનું તેલવાળું ફળ.

ઇથ ૧. [અં.] પુ. કુટનો બારમો ભાગ એ
આમળના શુભાર જેટલું માપ; વધુ હિમા જવની
લંબાઈ; તસુ; જળનો ચોવીસમો ભાગ.

૨. પુ. સાગે.

ઇથનું ૧. જ. કિ. આકર્ષણ; ખેંચવું.

૨. જ. કિ. ખાવા જ કરવું; જેમાં ભર્ત્તો જ
કરવું.

૩. જ. કિ. બહીમાં નાખવું.

ઇથાક ૧. [સં.] ન. એ નામનું એક જાતનું
માછડું; જલસૂચક પાણીનો વીછી.

ઇથાક પુરોષ, અમેરિકા, એસિયા વગેરે સ્થળે
જ્યાંયોમાં રહેલું હોય છે. પ્રાણીસૂચિ

૨. ન. એક જાતનો છવ; કીચું; કોથમી; વંદો.

ઇથાવ ૧. ન. આકર્ષણ; તાણ.

૨. ન. મળવું કરવું તે.

૩. ન. મળવું.

ઇથાવક ૧. ન. આકર્ષણ; તાણ; ખેંચણ.

૨. ન. મળવું કરવું તે.

૩. ન. મળવું.

ઇથિયું [અં. ઇથ (વસુ)] વિ. એક ઇથના
માખું.

ઇથી [અં. ઇથ] વિ. ઇથના માખવાળું.

ઇથીઈ વિ. ઇથિયું.

ઇથોકાણો વિ. પુ. અર્ધો ફાંચ જેવો; દુધા
જેવી આંખોવાળો.

ઇથલું ૧. જ. કિ. (કચ્છી) અથવા રાખલી;
ઉમેદ બાંધવી.

૨. જ. કિ. (કચ્છી) કચ્છનું; કચ્છ કરવી;
આલવું.

૩. જ. કિ. (કચ્છી) જમવું; ખસંદ પાડવું.

ઇથન ૧. પુ. અંટો; વગ.

૨. [અં. એનિન] પુ. વેગ આપનારું વંત.

ઇથનેર ૧. [અં. એનિનીઅર] પુ. વંત
અથવાનાર માણસ.

૨. પુ. સિદ્ધિપ્રાપ્તિ; બાંધકામની કળા
જાણનાર; સંગ્રહ, નકશા, વંતો વગેરેની માહિતી
પ્રદાનનાર.

ઇથનેરખાતું ન. સિદ્ધિપ્રાપ્તિના ક્રમક્રમને જાતો
વિભાગ.

ઇથનેરી ૧. વિ. યાંત્રિક.

૨. વિ. સિદ્ધિ.

ઇથર [હિ.] પુ. સમુદ્રજન.

ઇથલ ૧. [અં. એનલ] પુ. ઇંગ્લેન્ડમાં ૬
સિ. ૮ જે થી ૧૦ સિલિંગ સુધીની કિંમતનો
એક સોનાનો સિક્કો.

૨. પુ. કાં; કાસલ.

૩. પુ. દેવદત્તા જેવી - બસાઈ અથવા
સુંદરતાવાળો પુરુષ.

૪. પુ. દેવગર્ભ બાળક સમજાવનારો પાદરી.

૫. પુ. જૂલ; પ્રેત.

૬. પુ. માણસના કરતાં શુદ્ધ અને સક્રિય
અમાતો દેવી પુરુષ દિવસો.

૭. પુ. સંતાન; રાક્ષસ.

ઇથેકેશન [અં.] ન. મનાઈ કુકમ.

ઇથનિય પુ. લખનાર. ઉપરી તાબાના નોકરને
માટે આ સબ વાપરે છે.

ઇથિન ૧. [અં. એનિન] ન. આગગાડીમાં
બંધી ગાડીને ખેંચનાર વંત.

૨. ન. ચાલક વંત; ગતિ આપનાર સંચો.

ઇથિનિઅર ૧. [અં. એનિનીઅર]
પુ. બાંધકામ અધિકારી; જેની દેખરેખ નીચે
મકાન, સડક, પૂલ જેવાં બાંધકામનાં કામ બને
તે અમલદાર.

૨. પુ. વંતની વિદ્યા જાણનાર.

૩. પુ. સિદ્ધિ; સુખવાર; સ્થપતિ;
સિદ્ધિવિદ્યામાં નિપુણ; વિદ્યાર્થી.

કરપરસંહિતામાં સિદ્ધિ, જુનુંસંહિતામાં સુવધાર,
મયસંહિતામાં સ્થપતિ અને અંગ્રેજીમાં ઇથિનિઅર
હોય છે. હિંદી સિદ્ધિશાસ્ત્ર

ઇથિયાર [ધા.] પુ. ધર કરી અથવા શરદી
અને વૃક્ષમાં પકતા લોહીને બંધ પાડનાર એક
જાતનું પીણું બનાવવામાં ઉપયોગી એક છોડ.

ઇથિમાક [અ. જમક (તે જમ્યું)] પુ. ધટ્ટા;
જમાવ.

ઇથનિઅર [અં. એનિનીઅર] પુ. જેની
દેખરેખ નીચે સડક, હમારત, પૂલ વગેરે બને
તે અમલદાર. ભુખો ઇથિનિઅર.

ઇથર [હિ.] ન. એક જાતનો મેવો; અંજીર.

ઇથલ ૧. [જ.] જી. ખિસ્તીઓનો ધર્મમંથ;
બાળકનો નવો કરાર. જૂનું કરારને તૌરાત
હોય છે.

૨. જી. સારા ખજાર; સુસમાચાર.

ઇથેકેશન ૧. [અં.] ન. કેટલાંક ઔષધનાં
પ્રવાહી બનાવી તેનાં ચોડાં ટીપાં પોલી સોવથી
આમડીમાં છિતારવાપણું.

૨. ન. પિયઝરીથી રવા અથવા ખોરાકને
શરીરમાં સીધા હાજર કરવાનું સાધન;
પિયઝરી. એનિમા પશુ એક જાતનું ઇથેકેશન છે.

ઇથેશ [હિ.] પુ. અજવાળું.

ઇથલ (ઇથલ) [અ. નજલ (તે પડવું)]
પુ. ખાતુસાવ.

ઇથર ૧. પુ. મિલમાંનો એક સંચો.

૨. [અં.] વિ. વચ્છું.

ઇથરું જ. કિ. બાંટવું. કોટીની રમતમાં આ
સબ વપરાય છે.

ઇટી પાડવું = નિરાન ઉપર જરાબર બાંટવું.

ઇલાવાલ ૧. જી. બાહ્યજીની એ નામની એક
શાંતિ.

૨. ન. એ નામની શાંતિનું માણસ.

૩. જિ. એ નામની યાતિનું.

ઇટિયો પુ. અંદરવામાં હોશિયાર; સામાવાળાની કોડીને પોતાની કોડીથી ઈટી રાકનારો માણસ.

ઇટર પુ. ઈટના પેટ નીચેનો બિસ્તોલો કાણુ બાગ; ઈટના અંદરના બાગમાં પગ પાસે એળ ચમદા જેવું હોય છે તે.

છાતી મોટા ઈટર હોટ કુવા ઉપરે ગઢોટ, તીખાં કાન ચોક્કે લાગ મહિપા દેખી રીકે મન.

ફો

ઇટરિકા [હિ.] જી. જાણેલીનો રસ.

ઇટરીઓગઢ ૧. પુ. નગરઓ નામની દેશી રમત.

૨. [ઇટરિયો (ઇટરો) + ગઢ (કિલો)] પુ. મહીકાંડામાં ઊંચા પહાડ ઉપર આવેલો ઈટરનો ગઢ; ઈટરનો સ્ફોલાઈથી ન જતી રાકાય એવો કિલો.

૩. પુ. મુરોલ કામ; ઈટરનો ગઢ જીતવા જેવું ખરું મહેનતથી થાય એવું કામ.

ઇટરિયો ગઢ જીતવો = (૧) ઈટરનો ગઢ જીતવા જેવું મોટું પરાક્રમ કરવું. (૨) ખોટી બઝાર્ક હાંકવી.

ઇટવી [હિ.] જી. નાની ઈંદોણી.

ઇટાર્ક જી. એક જાતની વનસ્પતિ; લાંગૂલી; નામલી.

ઇટિઆ ૧. પુ. અલખીરનીએ ઈ.સ. ૧૦૩૧-૩૨માં રચેલો અરબી ભાષાનો ગ્રંથ. તેમાં અરતખંડનાં અનેક રાઓનું વર્ણન છે.

૨. [અ. ઇટસ (સિંધુ નદી)] પુ. હિંદુસ્તાન; ભારતવર્ષ.

ઇટિઆ કાઉન્સિલ [અ.] જી. હિંદી પ્રધાનની સભા. તેમાં ઓછામાં ઓછા આઠ ને વધુમાં વધુ બાર સભ્ય વાર્ષિક ૧૨૦૦ પાઉંડના પગારે નિમણ છે. તેઓની નિમણૂક, બદલી વગેરે હિંદી પ્રધાનને હાથ હોય છે અને તેના હાથ નીચે રહીને આ સભા હિંદનો વહીવટ ચલાવે છે. કામના અવસ્થિત અને કાપી નિકાલ માટે હિંદના વહીવટનાં સાત ખાતા પાડ્યા છે: (૧) નાણાં સંબંધી. (૨) જમીન અને રાજકીય. (૩) શરકરી અને રક્ષણનું. (૪) વસતી દિસાબી. (૫) જાહેર આંધક્રમ. (૬) સરસામાન. (૭) ન્યાય અને પ્રજાકીય.

ઇટિઆન ૧. [અ.] પુ. હિંદુસ્તાનનો વતની.

૨. જિ. હિંદુસ્તાનનું હિંદ સંબંધી.

ઇટિઆન ફ્રેન્ચાઈઝ (ઇટિઆન ફ્રેન્ચાઈઝ) [અ.] પુ. હિંદી મતાધિકાર.

ઇટિઆન સારસાપરિસ્થા [અ.] જ. એ નામની એક વનસ્પતિ; અનંતામૂળ. તે ગંગાના,

સંયુક્ત પ્રાંત અને પંજાબમાં કોઈ કોઈ ઢાંચે થાય છે.

ઇટિઆન સિવિલ સર્વિસ [અ.] જી. હિંદનું રાજ્યતંત્ર ચલાવવાની નોકરી. અંગ્રેજો અને હિંદી બંને તેમાં ઇખલ થઈ રોકે છે. ઇખલ ચલાવી ઉમર ૨૧ થી ૨૪ વર્ષની છે. તેની પરીક્ષામાં પાસ થયેલને એક બે વર્ષ ઇન્ડિયામાં કેળવાવા પડી હિંદમાં જરૂર અમલો એડમિનિસ્ટ્રેટર તરીકે નીમવામાં આવે છે.

ઇટિઆ રબર [અ.] જ. અસામ જેવા બીનારાવાળા પ્રાંતમાં થતું એક ઊંચું, મોટું પ્રકાશિત લંબચોરસ પાનવાળું ઝાડ. તેને સોભાના રોપ તરીકે દુકામાં ખસુ વાવવામાં આવે છે. વડના જેવડું ઊંચું આ ઝાડ જંગલીપણે જીવે છે. બી અમલો કામમાંથી ખસુ નવું ઝાડ જીવે છે. તેની ડાળીમાંથી વાવાઈ પડે. તેના ફળમાં ઓછા રસ કરેલો હોય તેનું ઇટિઆ રબર બને છે.

ઇટિઆ ૧. [અ.] જી. અરોરે પચીસ કુટ ઊંચું થતું એક જાતનું ઝાડ. માર્ચ કે એપ્રિલમાં તે વણાય અને મે માસમાં તેને લાલ અને પીળાં ફૂલ આવે. તેનું લાકડું પોચું હોવાથી ચાના કાપા પેક કરવામાં વપરાય છે.

૨. [સં. ઇટિઆ] જી. ભૂમિ; પૃથ્વી.

ઇટિઓ [અ.] જી. નીલ; ગંગા. એ નામ ઇન્ડિઆ ઉપરથી પાડ્યું હોવાનું મનાય છે.

ઇટિઓ પક્ષી જ. અમેરિકામાં થતું ગળીના રંગનું એક પક્ષી. તે સાડાપાંચ ઇંચ લાંબું, ને એની પાંખ સાડાસાત ઇંચ પહોળી હોય છે.

ઇટિપેન [અ. ઇન્ડિપેન્ડેન્ટ (સ્વતંત્ર) + પેન (કામ)] જી. સાદી બરેલી બખવાની કસમ. તેમાં સાદી હોય લાંબુથી ખડિવામાં બોળ્યા વગર સ્વતંત્રપણે લખી રાકાય છે.

ઇટિયમ [અ.] જી. એ નામની એક મુલ્યવાળી ખાતુ. સને ૧૮૬૩માં અંસાની કમ્પી ખાતુ સાથે તે આવૃત્ત પડી. તેનો અણુભારાંક ૧૧૪.૮ છે અને ૧૧૫ ડીગ્રી સેન્ટિગ્રેડની ગરમીથી તેને ગળી રાકાય છે. જલુ લાલચોળ કરવામાં આવે તો તે જંગલી રંગની જ્વાળા કાઢી બળે છે.

ઇટિયું જ. કેળીઆને બદલે તોલનું સંધિયું.

ઇટી પીંડી જી. વરકાને પોંખવાની કિયામાં વપરાતાં ચોખાના લોટનાં અને રાખનાં બનાવેલ મડિયાં; ઇટીઆં પીંડીઆં.

ઇટીઆં પીંડીઆં [પિંડિયું (લોટને એળે) + ઇટિયું (પિંડિયુંને દિર્ઘાવ)] જ. જ. જ. વરકાને પોંખતી વખતે તેને માથેથી ઉતારીને ચારે

દિશામાં ફેંટી દેવા સાફ કરવામાં આવતાં બે રાખનાં બને એ ચોખાના લોટનાં નાનાં લંબચોળ મડિયાં. મેલા દેવોને બલિદાન તરીકે તે નાખવામાં આવે છે.

ઇટુ ૧. પુ. ખણી.

૨. પુ. પરમેશ્વર.

ઇટુરી [સં. ડુડલી (જાણી)] જી. (હિંદી) નાની ઈંદોણી.

ઇટુઆ [હિ.] પુ. ઈંદોણી.

ઇટુર્ક ૧. જી. ઈંદોણી.

૨. જી. માથાનું કે કપાળનું એક પરેલું.

ઇટો ૧. [હિ.] પુ. ઈંડું.

૨. [હિ.] પુ. એક જાતની આતસબાજી.

ઇટો આર્યન પુ. રાજપૂતાનામાં વસતા એક જાતના લોક.

ઇટોર્ક [બી.] જિ. હિંદુસ્તાનનું.

ઉરાની ભાષામાંથી ઇટોર્ક, ઇટિઆ નામ બીજા ભાષામાં પસાર થયું. વિગ્રમજ્ઞ જન્મવ

ઇટોલી [હિ.] જી. એ નામની એક ઓષધિ.

ઇટી પીંડી જી. (અંગી) ઇટી પીંડી; વરવડને પોંખતાં તેમને માથેથી ઉતારી ફેંટવામાં આવતાં રાખ અને લોટનાં મડિયાં.

ઇટુઆ ૧. પુ. ઈંદોણી.

૨. પુ. મોઝામો; વજન ઉપાડવા માટે માથા ઉપર મુકતો લગાડનો મોળ વીંટો.

ઇટોરીઓમક ૧. પુ. (અંગી) ઇટરીઓ ગઢ. ૨. પુ. ઊંચા પહાડ ઉપર આવેલ કિલો જીતવા જેવું મુરોલ કામ.

૩. પુ. ઊંચા પહાડ ઉપર બાંધેલ કિલો.

ઇતકાલ (ઇતકાલ) [અ. નાલ (તે એક જગ્યાથી બીજી જગ્યાએ લઈ મથો)] પુ. અંતકાળ; મોતની થડી. જુઓ ઇતિકાલ.

ઇતકામ (ઇતકામ) [અ. નામ (તેણે અવસ્થા કરી)] પુ. મોઢવણ; અવસ્થા. જુઓ ઇતિકામ.

ઇતકાર (ઇતકાર) [અ. નકર (તેણે એકું)] જિ. આતુર; ઉત્સુક.

ઇતકારી (ઇતકારી) ૧. [અ. ઇન્તજારી] જી. આતુરતા; અત્યુક્ત; અપીરાઈ.

૨. જી. ઇન્જા; ઉત્સાહ; હોંસ.

૩. જી. ચીકટ; કામણી.

ઇતવો પુ. જૂનું કીલું જમ્યું; લીખમાંથી તુરતની નીકળેલી નાની જૂ. લીખ પાકે લારે તેમાંથી ઉતવો નીકળે છે અને ઉતવો મોટો થાય લારે જૂ કોવાય.

ઇતિઆશ પુ. પગ પડી એક થવું તે.

ઇતિહાસ (ઇતિહાસ) [અ. નામ (તેણે વેર લીધું)] ડું. વેર; અલ્લો.

ઇતિહાસ (ઇતિહાસ) ૧. [અ. નામ (તે એ જાણી બીજા જાણ્યો હઈ ગયો)] ડું. અંતઃકળ; મરણની ઘડી.

૨. [અ. નામ (તે એકવામાં જાણ્યું)] ડું. એકમાંથી બીજામાં જવું તે.

૩. ડું. અણ હોવાપણું.

૪. ડું. દૂર કરવાપણું.

૫. ડું. બીજાના નામ ઉપર કરી આપવું તે. ઇતિહાસ કરવો = (૧) એકના નામ ઉપરથી બીજાના નામ ઉપર આપવું. (૨) ઓડવું. (૩) મરવું. (૪) હઈ લેવું. (૫) વેચવું.

૬. ડું. સ્થળાંતર; બદલી; એક જગ્યાએથી બીજા જગ્યાએ ફેરવણી.

૭. ડું. હાપારી; ફેરવણી.

ઇતિહાસ કુનિદા (ઇતિહાસ કુનિદા) [અ. ઇતિહાસ (બદલી) + કુ. કુનિદા (સ્નાય)] ડું. એકના હવાલેથી બીજાને હવાલે આપનાર.

ઇતિહાસ ગોરિદા (ઇતિહાસ ગોરિદા) [અ. ઇતિહાસ (બીજાના નામ ઉપર કરી આપવું) + કુ. ગોરિદા (સેના)] ડું. જેના નામ ઉપર આપવું હોય તે માણસ.

ઇતિહાસ નામા (ઇતિહાસ નામા) [અ. ઇતિહાસ (બીજાના નામ ઉપર કરી આપવું) + કુ. નામા (વખાણ)] ડું. બીજાના નામ ઉપર આપવાનો દસ્તાવેજ.

ઇતિહાસ મુકદમા (ઇતિહાસ મુકદમા) [અ. ઇતિહાસ (બદલી) + મુકદમા (દાવો)] ડું. બીજા અણસતમાં કેસ જવો તે.

ઇતિહાસી (ઇતિહાસી) ૧. [અ. નામ (તેણે ફેરવ્યું)] જી. જમીનદારીની ફેરવણી; એકના નામ ઉપરથી બીજાના નામ ઉપર જમીનદારી આપવાપણું.

૨. જી. બીજા નામ ઉપર આપી આપેલી મિલકત.

ઇતિહાસી બહી (ઇતિહાસી બહી) [ઇતિહાસ (બીજાના નામ ઉપર આપવું) + બહી (બોધો)] જ. મિલકત બીજાના નામ ઉપર આપવાનું પત્રક.

ઇતિહાસી રસમ (ઇતિહાસી રસમ) [અ. ઇતિહાસ (બીજાના નામ ઉપર આપવું) + રસમ (ફી)] જી. બીજાના નામ ઉપર મિલકત આપવા મળે લેવાતી ફી; જમીનની ફેરવણી ઉપર લેવાતું લવાજમ.

ઇતિહાસે બાયઝ (ઇતિહાસે બાયઝ) [અ. ઇતિહાસ (બદલી) + ઈ (ડું) + બાયઝ (વાળી)] જી. કાયદેસર ફેરવણી.

ઇતિહાસે બાયેદાઝ (ઇતિહાસે બાયેદાઝ) [અ. ઇતિહાસ (એકના નામ ઉપરથી બીજાના નામ ઉપર આપવું) + ઈ (ડું) + બાયેદાઝ (મિલકત)] જ. એકના નામ ઉપરથી બીજાના નામ ઉપર મિલકત આપવાપણું.

ઇતિહાસે દરમિયાની (ઇતિહાસે દરમિયાની) [અ. ઇતિહાસ (ફેરવણી) + ઈ (ડું) + દરમિયાની (વચ્ચે પડવાપણું)] જી. બીજાની મારફત ગયેલું વેચાણપત્ર.

ઇતિહાસે દાઈમી (ઇતિહાસે દાઈમી) [અ. ઇતિહાસ (દૂર મવાપણું) + ઈ (ડું) + દાઈમી (અચળ)] ડું. કાયમી ફેરફાર.

ઇતિહાસે મકાન (ઇતિહાસે મકાન) [અ. ઇતિહાસ (ફેરવણી) + ઈ (ડું) + મકાન (ઘર)] જ. ઘર બદલવાપણું.

ઇતિહાસે મીઆદી (ઇતિહાસે મીઆદી) [અ. ઇતિહાસ (બીજાના નામ ઉપર આપવું) + ઈ (ડું) + મીઆદી (દૂર નજીક મારવું)] જ. અણે મુલત મુધી બીજાના નામ ઉપર આપી દેવાનું કામ.

ઇતિહાસે રદ્દન (ઇતિહાસે રદ્દન) [અ. ઇતિહાસ (ફેરવણી) + ઈ (ડું) + રદ્દન (બીજો)] ડું. ધરેલે મુદ્દે એકના કબજામાંથી બીજાના કબજામાં સોંપણી.

ઇતિહાસે સાઝિયી (ઇતિહાસે સાઝિયી) [અ. ઇતિહાસ (બદલી) + ઈ (ડું) + સાઝિયી (જ્યો)] જ. જગતપટ્ટથી બીજાને આપવાપણું.

ઇતિહાસે હક (ઇતિહાસે હક) [અ. ઇતિહાસ (બીજાના નામ ઉપર આપવું) + ઈ (ડું) + હક (માલિકી)] ડું. બીજાને અપાતો હક.

૧. તકરીર ઇતિહાસ = દસ્તાવેજમાં કરાતી સહી.

૨. કુકમી ઇતિહાસ = ફરજિયાત બીજાના નામ ઉપર આપી આપવાપણું.

ઇતિહાસ (ઇતિહાસ) ૧. [અ. નખળ (તેણે ચૂંટ્યું)] ડું. ચૂંટણી; પસંદગી.

૨. ડું. તાત્પર્ય; સાર; સારાંશ; મતલબ.

૩. ડું. મૂળ લખાણમાંથી લીધેલો ભાગ; ચૂંટીચૂંટીને કરેલો સંગ્રહ.

૪. ડું. વિજયવાર દેવલ; વર્ણન; જથ્થા.

૫. ડું. સાચું લખાણ; મૂળ લખાણ.

ઇતિહાસ લેવો = ખરી નકલ લેવી.

ઇતિહાસ [અ. ઇતિહાસ] ડું. મોડવણ; અવસ્થા. જુઓ ઇતિહાસ.

ઇતિહાસ દસ્તાવેજ ડું. અવસ્થાપત્ર; સમાધાનપત્ર; 'ડીડ ઓફ સેટલમેન્ટ'.

ઇતિહાસ (ઇતિહાસ) ૧. [અ.] ડું. ઈશરી અવસ્થા.

૨. ડું. નિયમિતપણું.

૩. ડું. અંદોજસ્ત; મોડવણ.

૪. ડું. રાજનીતિ; રાજવહીવટનું અંધારણ.

૫. ડું. સિલ્ક; મર્યાદા.

ઇતિહાસ દસ્તાવેજ (ઇતિહાસ દસ્તાવેજ) ડું. અવસ્થાપત્ર.

ઇતિહાસ (ઇતિહાસ) ૧. [અ. નકર (તેણે એકું)] ડું. આતુરતા; અધીરાઈ.

૨. ડું. કમ્બ; હોટ.

૩. ડું. બીજા; સામગ્રી.

ઇતિહાસ (ઇતિહાસ) [અ. નકા] ડું. નકો; લાભ.

ઇતિહાસ (ઇતિહાસ) [અ. નકા (તેને હાથે ગયો)] ડું. નકો; ફાયદો; લાભ.

ઇતિહાસ [અ. તખમ (તેણે જાપ પાડી)] ડું. જાપકામ.

ઇતિહાસ [અ. તખમ (તેણે જાપ પાડી)] ડું. જાપકામ.

ઇતિહાસ ૧. ડું. અનિયમિતપણું.

૨. ડું. ખુલાસો.

૩. [અ.] ડું. મહારાટ.

૪. [અ. નકર (તેણે એકું)] ડું. ફોજવણી; વહેણ.

૫. ડું. વીખરાવું તે.

ઇતિહાસ ૧. [અ. નહી (પૂરે થઈ)] જી. અણી.

૨. જી. સંપૂર્ણતા.

૩. જી. હદ; સીમા.

૪. જી. પૂરું થયેલું.

૫. જી. મના કરેલું.

ઇતિહાસ ૧. [અ. નહી (પૂરે થઈ)] જી. એવું.

૨. જી. પૂરું કરેલું; સંપૂર્ણ.

ઇતિહાસ (ઇતિહાસ) [અ.] જી. નિમલ્લહ; નિયોજન.

ઇતિહાસ (ઇતિહાસ) ૧. [અ. નખળ (તેણે ચૂંટ્યું)] ડું. ચૂંટણી; પસંદગી.

ઇતિહાસ કરવો = (૧) ચૂંટવું; પસંદ કરવું. (૨) સત્વ મેલવું.

૨. ડું. તાત્પર્ય; સાર; સારાંશ; મતલબ; તારણ.

૩. પું. મૂળ લખાણમાંથી લીધેલો ભાગ ચૂંટીને કરેલો સંગ્રહ.

૪. પું. વિગતવાર દેવાણ; વર્ણન; બધાન.

૫. પું. સાચું લખાણ; મૂળ લખાણ.

ઉત્તેજામ ૧. [અ. ઉત્તેજામ] પું. ઉત્તેજી વ્યવસ્થા.

૨. પું. નિમિત્તતા.

૩. [અ. ઉત્તેજામ (વ્યવસ્થા)] પું. બંદોબસ્ત; ઓકવણ; પ્રબંધ; ઉત્તેજામ.

૪. પું. રાજનીતિ; રાજવહીવટનું બંધારણ.

૫. પું. ચિસ્ત; મર્યાદા; નિર્બંધ; 'ડિસિપ્લિન'.

ઉત્તેજામ કસ્તાવેજ પું. વ્યવસ્થાપત્ર.

ઉત્તેજામી [અ. ઉત્તેજામી] જિ. બંદોબસ્ત કરનાર; વ્યવસ્થાપક.

ઉત્તેજામી કમિટી જી. વ્યવસ્થાપક સમિતિ; ચાલુ કામ કરનારી પેટા સભા; બંદોબસ્ત કરનાર મંડળી.

ઉત્તેજામ ૧. [અ. નજર (તેણે ભેટું)] જી. અદુરતા; અધીરાઈ.

૨. જી. હમ્મજ; હોશ.

૩. જી. ચીવટ; સામણી.

૪. જિ. આતુર; અધીર; હોશીયાર; ઉત્કંઠિત; ઉત્સુક; આદિશબ્દ.

ઉત્તેજામી ૧. [અ. ઉત્તેજામી (અવેશ)] જી. ઉત્કંઠા; તીવ્ર હમ્મજ; આતુરતા; આદિશ.

૨. જી. ચીવટ; સામણી.

૩. જી. હોશ; હમ્મજ.

ઉત્તેજામ (ઉત્તેજામ) [અ. ઉત્તેજામ (પ્રબંધ)] પું. બંદોબસ્ત; ઓકવણ; વ્યવસ્થા. લુગ્નો ઉત્તેજામ.

૧. ઉત્તેજામ કરવો = (૧) ઓકવવું. (૨) તબીબી કરવી. (૩) વ્યવસ્થા કરવી.

૨. ઉત્તેજામે ખાનગી = ખાનગી ઓકવણ.

૩. ઉત્તેજામે જાહેર = નવી મોજના.

ઉત્તેજામ (ઉત્તેજામ) [અ. નજર (તેણે ભેટું)] જિ. ઉત્તેજામ આતુર; ઉત્સુક.

ઉત્તેજામી (ઉત્તેજામી) ૧. [અ. નજર (તેણે ભેટું)] જી. આતુરતા; અધીરાઈ.

ઉત્તેજામી કરવી = અદુરતા હોવી; અજાણ રાખવી.

૨. જી. હમ્મજ; હોશ.

૩. જી. ચીવટ; સામણી.

ઉદ ૧. પું. (ડિંગ) આદિ દિશા.

૨. પું. (ડિંગ) ઉદ.

૩. પું. (ડિંગ) ઘડી.

૪. પું. (ડિંગ) અંદ.

૫. જ. દરમિયાન.

ઉ. [અ.] જ. નજર; આમળ.

૧. ઉદ-સુ-તહકી = મોઝા; ખરેખર.

૨. ઉદ-સુ-સાહ = ઉધર અમળ.

૩. જ. પ્રમાણે.

૧. ઉદ-સુ-સાહ = પ્રમાણસર.

૨. ઉદ-સુ-વક્ત = વખતસર.

૮. જ. વખતે.

ઉદ-સુ-વક્ત = આવડા વખતે વખતે.

ઉદઅરિ [સં. ઉદ (દેવોનો રાજ) + અરિ (દુશ્મન)] પું. (ડિંગ) દેહ અસુર; ઉદારિ.

ઉદકીલ [પ્રા.] પું. દરવાજાનો એક ભાગ; ભોમળ. તેને લીધે દરવાજાના બે કમાડ બંધ રહી શકે છે.

ઉદગોષ પું. (ડિંગ) ચોમાસામાં થતું એક ભાતનું છવ્વું; ઉદગોષ વીરવહી; બોળામળ.

ઉદપૂત [સં. ઉદ (દેવોનો રાજ) + પૂત (દીકરો)] પું. (ડિંગ) વાલી વાનર; સુમીવનો મોટો ભાઈ.

ઉદર [સં. ઉદ] પું. ઉદ દેવ; સ્વર્મનો રાજ.

ઉદરખ જ. એક ભાતનું ઝાડ. પંચમહાલ તરફ તેવાં અસંખ્ય ઝાડ થાય છે. તેનું શાકું ખરું મજબૂત, સખત અને કોમસા પાકવા માટે સાઈ મળ્યા છે.

ઉદરજવ [સં. ઉદરજ] પું. કડુ નામના ઝાડનાં ચાણાની છામના જેવાં કાચાં અને તેલી નિર્ધા; અંદરજવ; ઉદરજ.

ઉદરજો [હિ.] પું. એક ભાતનું ક્રિયાલું; ઉદરજવ.

ઉદરજવન [સં. ઉદ (દેવોનો રાજ) + જવન (રોહણ)] જ. ઉદને રહેવાનો મહેલ; ઉદનું નિવાસસ્થાન.

ઉદરવરણી [હિ. (દેવોનો રાજ) + વરણી (એક ભાતનું ઘાસ)] જી. એ નામની ઔષધમાં ઉપયોગી એક વનસ્પતિ.

ઉદરવરણું જ. એક ભાતનું ફળ.

ઉદરવરણું ફળ અતિ ઓપર્ત રે.

યુગમાં મેલે નહિ મીઠાસ હો શાલ.

દલપતરામ

ઉદલીળ [અ.] જી. શુભશુભ પક્ષી.

ઉદલોક [સં. ઉદ (દેવોનો રાજ) + લોક (જગત)] પું. (ડિંગ) સ્વર્ગ.

ઉદવ ૧. પું. (પિંગ) એક અક્ષરમેળ હંદ; ઉદવિગળ.

૨. પું. (પિંગ) એક સમજૂત મોટલે ચારે મરણ સરખાં હોય એવો વર્ણમેળ હંદ;

મતમજે. તે વિમુક્તિ હંદની એક ભાત છે.

૩. પું. (પિંગ) દરેક મરણમાં સાત ભગવત અને ને ચુરુ હોય અને બારમા અક્ષર ઉપર વિશામો આવે એવો ત્રેવીશ અક્ષરનો એક અક્ષરમેળ હંદ; મહતી.

ઉદસસતર [સં. ઉદ (દેવોનો રાજ) + સસ [હિવાર]] જ. (ડિંગ) વળ; હિન્દુ હિવાર; હિન્દુધ્મ.

ઉદંબર [સં. ઉદિવર] જ. નીલ કમળ.

ઉદા ૧. જી. (પ્રાકૃત) પૂર્વ દિશા.

૨. જ. નજર; આમળ.

ઉદારા [સં. અન્ધ (કો)] પું. (હિંદી) અંધેલો કૂવો.

ઉદારુન [સં. ઉદ (દેવોનો રાજ) + વારુણી (એક ભાતનું ઘાસ)] પું. એક ઔષધી; ઉદાવન. તેના વેણાનાં પાંદડાં તરબૂચનાં પાન જેવાં, ફેરી જેવાં તેનાં પાંદડાં કાચાં ફળનો રંગ પીળો હોય છે. તે ફળ રચક છે.

ઉદારો [હિ.] પું. ખવન અને ખૂનનું ખરું મોઢું તોફાન.

ઉદિ [સં.] જી. બહારી રેલી.

ઉદિવાવરણ પું. (કૈન) પૃથ્વીમાળના એટલે સમિત પૃથ્વીના છવ્વું ચોત્ર. તેના સ્વામી ઉદ હોવાથી ઉદિવાવરણ નામ પાડ્યું છે.

ઉદિદા ૧. પું. કાળી રેવાખડું.

૨. (ઉદિદા) [અ. કાળ (તેને પામે કાળો)] પું. હરાવતું તે.

ઉદિમાલ [અ.] પું. પાની રજ; રજાવો.

ઉદિવ [સં. ઉદિવ] જી. (પ્રાકૃત) આંખ, મન, નાક, છાત અને આમડી એ પાંચ ઉદિવ.

ઉદિયા ૧. [અ. ઉદ (નજર)] પું. હવાદો; વિચાર.

૨. પું. મતા; માન્યતા.

ઉદિયાત ૧. [અ. ઉદ (નજર)] પું. જ. જ. ક્ષિપ્ત વાર્તા.

૨. પું. જ. જ. મતો; માન્યતાઓ.

ઉદિરજાલ જી. ઉદ્ગમલ; કાચ ચાણાડી.

ઉદિરા ૧. [સં.] પું. (પિંગ) દરેક મરણમાં નમણ, રમણ, રમણ, લધુ અને ચુરુ એમ અગિયાર અક્ષર હોય એવો એક હંદ; હલિત. તેમાં છાત અને પંચમા અક્ષર ઉપર વિશામો આવે છે.

૨. જી. કમલા; કાદમી; મી; ઐશ્વર્યની રેવડ પલા; અપલા; વિષ્ણુપત્ની; લોકમાતા; મદ

ઇદુકાંત

શીરોદતનયા; રમા; ભાર્ગવી; લોકજનની;
શીરસામરકન્યા; પદ્માવતી; હરિપ્રિયા.

શ્રી પદ્મા પદ્માવતી કમલ વપસા જેઠ,
સિંધુસુતા મા ઇદિરા વિષ્ણુવત્સલા તેઠ.

પિત્રવલ્લભમેષ

૩. શ્રી. શોભા; કાંતિ.

ઇદિરા એકાદશી [સં. ઇદિરા (લક્ષ્મી) +
એકાદશી (અગિયારસ)] શ્રી. ભાદરવા વદ
અગિયારસ. આ તિથિનું વત નરકમાં પોત
પિતૃને સારી દસા આપનારું મનાય છે. ભાદરવા
વદ દશમને દિવસે સવારમાં નાહીને પિતૃ વસ્ત્ર
કરવા માટે શાક કરી એક વખત જમવું. રાત્રે
ભોજન પમારી કરવી. એકાદશીને દિવસે ઉપવાસ
રાખવો, શાશિગ્રામ સિલાની સામે વધારિયો
શાક કરવું, બાકલુને દક્ષિણા આપવી, પિતૃઓએ
બાકી રાખેલ અન્નને સુંધી માખને ખવડાવવું અને
રાત્રે જાગરણ કરવું. બારસને દિવસે બાકલુ
જમાડી કુકુંબીજનો સાથે મૌન રાખી જમવું.
નારદ મુનિના ક્ષેત્ર મુજળ ઉપર પ્રભાતે
માહિષમતી નગરીના રાજા ઇદિસેને વત પાળી
પિતૃની મુક્તિ મેળવી હતી.

ઇદિરાજ ૧. [અ. દરજ (તે સાથે વીંટલું)]
પું. દામય કરવાપણું.

૨. પું. નાચ ચવાપણું.

ઇદિરાનેક [સં. ઇદિરા (લક્ષ્મી) + આનેક
(કર્ત)] પું. લક્ષ્મીજન્મ પતિ મીઠુપણુ કેમકે
કૃષ્ણ ભગવાન લક્ષ્મીની દષ્ટિએ આનેકસ્વરૂપ છે.

ઇદિરામંદિર ૧. [સં. ઇદિરા (લક્ષ્મી) +
મંદિર (પર)] પું. વિષ્ણુ, કેમકે તેમના પ્રેમનું
નિવાસસ્થાન લક્ષ્મીમાં છે.

૨. ન. નીલોત્પલ.

૩. ન. રાજલક્ષ્મીનું ઘર.

ઇદિરાલય ૧. [સં. ઇદ્ર (દેવનો રાજ) +
આલય (સ્થાન)] ન. ઇદ્રનું રહેઠાણ.

૨. [સં. ઇદિરા (લક્ષ્મી) + આલય
(સ્થાન)] ન. કમળ.

૩. ન. નીલ કમળ.

ઇદિરાવર ૧. [સં. ઇદિરા (લક્ષ્મી) + વર
(પતિ)] પું. વિષ્ણુ; નારાયણ.

૨. ન. રમા કમળ.

ઇદિરેશ [સં. ઇદિરા (લક્ષ્મી) + ઇંદ્ર
(પતિ)] પું. વિષ્ણુ.

ઇદિવર ૧. [સં. ઇંદ્ર (લક્ષ્મી દેવી) + વર
(પતિ)] પું. વિષ્ણુ.

૨. ન. જૂરા રમનું કમળ; નીલોત્પલ.

૩. ન. હરકોઈ કમળ.

ઇદિવરાજ પું. એ નામનો વિદ્યાર.

ઇદિવરી શ્રી. એક જાતની વનસ્પતિ; સતાવરી.

ઇદિદર ૧. [સં.] પું. ભમરો; જમર.

જાલપદ ઇદિદર જમર દિસે રસચોર;
હે બાલક પું માલતી લાલ લાલની બોર.

પિત્રવલ્લભમેષ

૨. પું. મોટી માખી.

ઇદી ૧. [સં.] શ્રી. લક્ષ્મી દેવી.

૨. ન. આસામમાં થતું નરમ અને મજબૂત
ફાંવાળું રેશમ.

ઇદીઆ શ્રી. દસામીમાળા વાણિવાના એક
વિભાગનું. દસામીમાળામાં જલુ જાત છે: (૧)
હોરજ, (૨) માણસલુવા અને (૩) ઇદીઆ.

ઇદીવર ૧. [સં. ઇદી (લક્ષ્મી) + વર
(પતિ)] પું. વિષ્ણુ.

૨. ન. જૂર કમળ; આસામની કમળ.

૩. ન. હરકોઈ કમળ; ઇદિવર.

ઇદીવર નયની [સં. ઇદીવર (કમળ) +
નયની (આંખવાળી)] શ્રી. શ્રી. કમળનેત્રી;
સુંદર આંખવાળી.

ઇદીવર રવામા [સં. ઇદીવર (નીલ કમળ)
+ રવામા (કાળ)] શ્રી. શ્રી. નીલ કમળ
જેવી રવામા.

ઇદીવરા શ્રી. એક જાતની વેલ; ઉત્તરના
કુમરજા; દીર્ઘજીવા; પુષ્પમંજરિશ્ર. જાકને
વીંટાલી આ વેલ હિંદના ગરમ પ્રદેશમાં થાય
છે. તેના પાન લલવાળા આકારનાં, અગ્નિદાર,
કેવાંડીરાગાં, દીટિયાં પાસે જોજ અને નીચેની
ખાલુ નરમ હોય છે.

ઇદીવરિજી ૧. શ્રી. ઇદવારાજું જેટલું સુંદર
તેટલું જ કાનું એક જાતનું ફળ.

૨. [સં. ઇદીવર (કમળ) + ઇદી (વાળ)]
શ્રી. કમળના મૂળખાળાનો વેલો.

૩. શ્રી. કમળનો કમલો.

ઇદીવરી [સં.] શ્રી. એ નામની એક વનસ્પતિ;
સતમૂલી; સતાવરી. તેના મૂળ ઓપધિ તરીકે
વપરાય છે.

ઇદીવાર [સં.] પું. આસામની કમળ.

ઇદીશ શ્રી. ભાદરવા વદ અગિયારસ.

ઇંદુ ૧. [સં.] પું. એકની સંખ્યા; એકની
સંખ્યા જતાવનાર સંકેતવાળો ચન્દ.

૨. પું. એકની સંખ્યાવાળો કોઈ પદાર્થ.

૩. પું. કપૂર.

૪. પું. ચંદ્ર; ચંદ્રમા; ચંદો; રાત્રી; હિમાંશુ;
કુમુદાંબવ; વિધુ; સુમાંશુ; સુમાંશુ; એવધીશ;
નિશાપતિ; અગ્ન; નૈવાતુક; સોમ; ઓ;

મૃગાંક; કલાનિધિ; દિગ્ગજા; રાસધર; નક્ષત્રદ
ધપાકર.

૫. પું. (પિંજળ) ચોત્રીસ લઘુ અને
ઓગળસાક ચુરુ મળી એકસોબાવન માત્રાવાળો
એક વિષમજ્ઞતિ માત્રામેળ છે. તે ૫૬૫ઠી
અક્ષરનો એક ભેદ છે.

૬. પું. (જ્યોતિષ) મુગરીવં નક્ષત્ર.

૭. પું. વરસાદનું દીપું.

૮. પું. સત્તાવીસમાંનો જન્મીસમો યોગ.

૯. પું. (પુરાણ) સર્વવંસી ઇક્ષ્વાકુ કુળના
વિષ્ણુ રાજાનો દીકરો. ચંદ્ર અને આદ્ય એવાં
એનાં બીજાં નામ પણ હતાં.

૧૦. પું. (વેદ) સોમરસનું દીપું.

ઇદુઆ [હિં.] પું. ઇંદોણી.

ઇદુક [સં.] પું. એ નામનું એક રક્ષ;
આસોતરો.

ઇદુકમલ [સં. ઇંદુ (પાંદો) + કમલ (કમળનું
ફલ)] ન. સફેદ કમળ.

ઇદુકમળ [સં. ઇંદુ (પંદ) + કમલ (કમળનું
ફલ)] ન. ખોળું કમળ.

ઇદુકર [સં. ઇંદુ (પંદમા) + કર (કિરણ)]
પું. પંદમાનું કિરણ.

ઇદુકલા ૧. [સં. ઇંદુ (પાંદો) + કલા
(સોજાઓ બંધ)] શ્રી. ચંદ્રની કળા. સોજા
દેવતા તેનું અસ્થાન કરે છે એવી માન્યતા છે.

૨. શ્રી. ચંદ્રમાનું કિરણ.

ઇદુકલિકા ૧. [સં.] શ્રી. કેતકી.

૨. શ્રી. કેવડો.

૩. [સં. ઇંદુ (પાંદો) + કલિકા (કલા)]
શ્રી. ચંદ્રની કળા.

ઇદુકરણ [સં. ઇંદુ (પંદ) + કલા (માર્ગ)]
શ્રી. રાશિમંડળમાં રહેલ ચંદ્રની કલા એટલે
રસ્તો.

ઇદુકળા ૧. શ્રી. અમૃતા; મુદ્ગવી; સોમલતા.

૨. [સં. ઇંદુ (પંદ) + કલા (ભાગ)]
શ્રી. ચંદ્રની કળા. જુઓ ઇદુકલા.

૩. શ્રી. ચંદ્રમાનું કિરણ.

ઇદુકાંત [સં. ઇંદુ (પાંદો) + કાંત (પતિ)]
પું. ચંદ્રમણિ; ચંદ્રકાંત; સોમકાંત; એક જાતનું
રત્ન જેના ઉપર ચંદ્રનાં કિરણ પડતાં તેમાંથી
પાણી કાઢે એમ કહેવાતો મણિ.

ઇદુકાંતા ૧. શ્રી. કેતકી.

૨. શ્રી. કેવડો.

૩. [સં. ઇંદુ (ચંદ્રમા) + કાંતા (શ્રી)]
શ્રી. રાત; રાત્રિ, કારણકે રાત ચંદ્રની સી
મનાય છે.

૪. જી. (અવોતિષ) રોહિણી નક્ષત્ર ચંદ્રની સ્ત્રી.
 ૫. જી. કળદર.
 ઇદુકિરણ [સં. ઇન્દુ (ચાંદો) + કિરણ (તેજની રેખા)] જ. ચંદ્રમાના તેજની રેખા.
 ઇદુકીર્ણ [સં. ઇન્દુ (ચંદ) + કિરણ (તેજની રેખા)] જ. ચંદ્રમાના તેજની રેખા.
 ઇદુકાવ ૧. [સં. ઇન્દુ (ચંદમા) + કાવ (પડાવો)] ધ્રુ. અમાવાસ્યા અમાસ અંધારિયાનો હેલો દિવસ.
 ૨. [સં. ઇન્દુ (ચંદ) + કાવ (પડાવો)] ધ્રુ. ચંદ્રમાની કલામાં ચતો પડાવો.
 ઇદુખંડા જી. મહાસિંહ.
 ઇદુગીર્વાણી જી. દક્ષિણ દિશમાં મવાતી એ નામની એક રામણી.
 ઇદુર્ધારવ ધ્રુ. દક્ષિણ દિશમાં મવાતો એ નામનો એક રાજ.
 ઇદુજ [સં. ઇન્દુ (ચાંદો) + જ (અન્વેષ)] ધ્રુ. (અવોતિષ) ઇદુપુત્ર ચંદ્રનો દીકરો શુભ મહ.
 ઇદુજનક ૧. [સં. ઇન્દુ (ચંદ) + જનક (બાપ)] ધ્રુ. અતિ સ્વપિ તે ચંદ્રમાના બાપ બનાવ છે.
 ૨. ધ્રુ. સાગર; સમુદ્ર. સમુદ્રમંથન વખતે સાગરમાંથી નીકળેલ ચૌદ રત્નમાં ચંદ્ર પણ એક હતો. તે સમુદ્રમાંથી નીકળેલ હઈ તેને ઇદુજનક કહેવાય છે.
 ઇદુજા [સં. ઇન્દુ (ચાંદો) + જા (અન્વેષ)] જી. રેવા; નર્મદા નદી સોમોદ્ભવા. તે ચંદ્રમાંથી નીકળતી હોવાનું મનાય છે.
 ઇદુહલ [સં. ઇન્દુ (ચાંદો) + હલ (ખાંખડ)] ધ્રુ. ચંદ્રકળા.
 ઇદુદ્વાદશી [સં. ઇન્દુ (વરસાદનું ઢીપું) + દ્વાદશી (બારસ)] જી. બારસ સુદિ બારસ; વરસાદના દેવ ઇન્દ્રના ઉત્સવનો દિવસ.
 ઇદુધન્યાસી જી. દક્ષિણ દિશમાં મવાતી એ નામની એક રામણી.
 ઇદુધવળી જી. દક્ષિણમાં પ્રચલિત એ નામની એક રામણી.
 ઇદુપુત્ર [સં. ઇન્દુ (ચંદમા) + પુત્ર (દીકરો)] ધ્રુ. (અવોતિષ) શુભ મહ. તે ચંદ્રનો દીકરો મનાય છે.
 ઇદુપુષ્પિકા [સં.] જી. જાંતી ચંદ્ર વિષલાંગલા; કલિકારી.
 ઇદુપ્રકાશ [સં. ઇન્દુ (ચાંદો) + પ્રકાશ (તેજ)] ધ્રુ. ચંદ્રમાનો પ્રકાશ; ઘડીનું તેજ; ચંદ્રનું અભ્યર્ણ.

ઇદુભ ૧. [સં. ઇન્દુ (મુનસિર) + ભ (નક્ષત્ર)] જ. (અવોતિષ) એ નામનું નક્ષત્ર મુનસિર.
 ૨. જ. (અવોતિષ) કંક રાસિ.
 ઇદુભતી જી. એ નામની એક રામણી.
 ઇદુભા ૧. [સં. ઇન્દુ (ચંદ) + ભા (તેજ)] જી. ચંદ્રની કંતિ.
 ૨. જી. ચંદ્રવિકસી કમળ; પોષણી.
 ઇદુભૂત [સં. ઇન્દુ (ચાંદો) + ભૂત (રાખનાર)] ધ્રુ. સિવ, કેમકે તે અલંકાર તરીકે ચંદ્રમા ખારણ કરે છે.
 ઇદુભોગી જી. એક રામણીનું નામ.
 ઇદુભણિ ૧. [સં. ઇન્દુ (ચંદમા) + ભણિ (રત્ન)] ધ્રુ. ચંદ્રકંત નામનું રત્ન સોમકંત.
 ૨. ધ્રુ. મોતી; છીપમાંથી નીકળતી એક દરિયાઈ પેદાશ. સ્વાતિ નક્ષત્રમાં એક જાતની છીપમાં વરસાદનાં દીપાં પડતાં મોતી પાકે એવી માન્યતા છે.
 ઇદુમતી ૧. જી. (પુરાણ) અનુરાગની સ્ત્રી અને વિદ્યાર્થી દેશના બોજરાગની બહેન. તેના વિવાહ માટે સ્વયંવર રચવામાં આવ્યો હતો. તેમાં પણ દેશના રાજાઓ આવ્યા હતા. તે બધામાંથી ઇદુમતી અવોખ્યાના સર્વવંદી રાજા રઘુના દીકરા અર્જુને વરી હતી. પછી અર્જુ અને ઇદુમતી બંને અવોખ્યા આવ્યાં. રઘુ રાજાએ અર્જુને રાજ્ય સોંપી અંત્યામનો સ્વીકાર કર્યો. અર્જુને ઇદુમતીથી દયારથ નામે દીકરો થયો, જેને ત્યાં રાવણનો સંહાર કરનાર ભગવાન શ્રી રામચંદ્રનો જન્મ થયો. ઇદુમતી અને અર્જુ એક વખત પોતાના જગીયામાં વિહાર કરતાં હતાં. તેવામાં દેવસપ્તિ નારદ મોક્ષેશ્વર મહાદેવના મંદિરમાં ગાન કરવાને હાથમાં વીણા લઈને આકાશમાર્ગે જતા હતા. જવનના કષ્ટાટને લીધે વીણાના આગળના ભાગ ઉપર રહેલી દિવ્ય પુષ્પોની માળા ત્યાંથી સરી પડી અને ઇદુમતીની છતી ઉપર એ સ્તનોની વચ્ચે પડી. એ માળા પડતાં જ તે જોઈને ઇદુમતી મૂર્છા પામી અને તત્કાળ મરણ પામી. તે જોઈ અર્જુ પણ મૂર્છિત થયો. બંનેનાં સર્ગપદ્મામાં અર્પણાદ કરી પર્ણ. મૂર્છા દૂર કરવાને ઉપચારો કરતાં અર્જુ સ્વયં થયો, પણ ઇદુમતીની મૂર્છા ન વળી તે ન જ વળી. અર્જુ રાજાએ પોતાની સોને ખોળામાં લીધી અને સ્વાભાવિક ધીરજને પણ હેડી ઈ વિદ્યુત્ત બની મહાદ કંઠે વિલાપ કરવા લાગ્યો. અર્જુનો વિલાપ જોઈને યમ, લતા, પથ્થર વગેરે પણ વિલાપ કરવા લાગ્યાં. પછી અર્જુનાં સર્ગાંગોએ

તેના ખોળામાંથી ઇદુમતીને લઈ લીધી અને અમુરચંદ્રની ચિત્તામાં તેના સરીરને મૂક્યું. રાજા હોવા છતાં સોની પાછળ દેહ બેઠો એવી લોકમાં નિંદા થયે એટલા માટે અર્જુ પોતાને અગ્નિમાં હોમો નહિ, નહિ કે પોતાને છવવાની ઈચ્છા છે તે દેતુથી. દસ દિવસ પછી બધી ઉત્તરક્રિયા રાજાએ પૂરી કરાવી. રાજાનો શોક બોલે ન છતાં ઇદુમતીને સંભારી સંભારી વધતો જ ગયો. એ વાતની વસિષ્ઠને ખબર પડતાં પોતે યજ્ઞકર્મમાં રોકાયેલ હોઈ નીકળી ન રાજાને લીધે પોતાના શિષ્યને રાજાને આશાસન આપવા મોકલ્યો. શિષ્યે આવી અર્જુ રાજાને કહ્યું:—‘મુરુ વસિષ્ઠ કહેવાયે છે કે દે પ્રતાપી રાજા, જૂના વખતમાં તુષ્ણિદુ અગ્નિનાં તપથી ભગબીત થયેલા ઇન્દ્રે તેના તપમાં ભંજ કરવાને દરિણી નામની અપ્સરાને મોકલી હતી. પોતાના તપમાં વિમ્બ થવાથી મુરુસે થયેલા અગ્નિએ તેને સાપ આપ્યો કે, ‘તું જુલોકમાં મનુષ્યરૂપે થા’. આ સાંભળી મણી નમ્રતાથી દરિણીએ વિનંતિ કરી કે દે ભગવન, હું તો પરાધીન છવ છું. ઇન્દ્રની આજ્ઞા પ્રમાણે મારે વર્તવું પડે જ. તો મારો અપરાધ ક્ષમા કરો. તારે અગ્નિએ અનુમત્ત કરી કહ્યું કે દિવ્ય પુષ્પનું તને કર્ષન થયે ત્યાં સુધી તું માનુષી રહીશ. એ જ અપ્સરા દરિણી કમકૌશિકના કુળમાં ઇદુમતીરૂપે ઉત્પન્ન થઈ અને દિવ્યપુષ્પની માળા પોતાની છતી ઉપર પહેલી જોઈને મરણ પામી. માટે તું એના મરણનો વિચાર કે શોક ન કર. ઉત્પત્તિવાળાને મરણ તો જરૂર છે જ. હવે તું પૃથ્વીનું પાલન કર, કેમકે રાજાઓ પૃથ્વીથી પત્નીયુક્ત છે.’

૨. જી. ચંદ્રવિજય રાજાની સ્ત્રી.
 ૩. [સં. ઇન્દુ (ચાંદો) + મતી (વાણી) જી. પૂનમ; પુષ્પિમા.
 ૪. જી. (પુરાણ) સિંહલદ્વીપના ચંદ્રસેન રાજાની એ નામની દીકરી.
 ઇદુર્મણ ૧. [સં. ઇન્દુ (ચાંદો) + મંડલ (ઘોડું)] જ. ચંદ્ર અને તેનાં નક્ષત્રો.
 ૨. [સં. ઇન્દુ (ચંદ) + મંડળ (હાથ)] જ. ચંદ્રવિજય ચંદ્રમંડળ.
 ઇદુર્મંડળ [સં. ઇન્દુ (ચંદમા) + મંડલ (ઘોડું)] જ. ચંદ્ર અને તેનાં નક્ષત્રો. ભુઓ ઇદુર્મંડલ.
 ઇદુમા ધ્રુ. (પિંગળ) દરેક ચરણમાં બાર અક્ષર હોય અને પહેલું અને બીજું ચરણ વંદસ્થના માપનું અને ત્રીજું અને ચોથું ચરણ ઉર્ધ્વસ્થના માપનું હોય એવો જમતી કંદનો એ નામનો એક પેદ.

ઇંદુ

ઇંદુમુખી ૧. વૃ. (પિંગળ) તમલ, નમલ, ભગલ અને ગુરુ મળી દસ અક્ષરનો એક સમસ્ત વર્ણમેળ છે; ચંદ્રમુખી. તે પંક્તિચંદનો એક ભેદ છે.

ઇંદુમુખી ૨. [સં. ઇંદુ (ચંદ્રમા) + મુખ (એક) + ઇ (વાળી)] નિ. જી. ચંદ્રના જેવા સુંદર મોઢાવાળી; ચંદ્રમુખી; સંસિવલી.

ઇંદુમૌલિ [સં. ઇંદુ (ચંદ્ર) + મૌલિ (મુખ)] વૃ. મહાદેવ; ચંદ્ર; ચંદુ; સિવ. તેના માથા ઉપર ચંદ્ર હોવાથી તે ઇંદુમૌલિ કહેવાય છે.

ઇંદુર [સં. ઇંદુર] વૃ. ઉદર; મૂલક; ચૂઓ.

ઇંદુરત્ન [સં. ઇંદુ (ચંદ્ર) + રત્ન (મણિ)] ન. મોતી; મુકાબ.

ઇંદુરેખા ૧. [સં.] જી. મનો; ઔષધિ તરીકે વપરાતો એક વેલો.

૨. [સં. ઇંદુ (ચંદ્ર) + રેખા (લીટી)] જી. ચંદ્રની રૂપા.

૩. જી. સોમલતા.

ઇંદુલપ્રસ્તિસાર (ઇંદુલપ્રસ્તિસાર) [અ. ઇંદુ (દરમિયાન) + અસ (તે) + પ્રસ્તિસાર (વપાસ)] ન. તપાસ દરમિયાન.

ઇંદુલક્ષ્મરત (ઇંદુલક્ષ્મરત) [અ. ઇંદુ (વખતે) + અસ (તે) + શ્રુત (જાણવા)] ન. જરૂર પડે સારે.

ઇંદુલતજ્જીઝ (ઇંદુલતજ્જીઝ) [અ. ઇંદુ (દરમિયાન) + અસ (તે) + તજ્જીઝ (વપાસ)] ન. તપાસ દરમિયાન.

ઇંદુલતલખ [અ. ઇંદુ (મમાલે) + અસ (તે) + તલખ (મામણી)] ન. માઆ મુળ્ય.

ઇંદુલપાતાલ (ઇંદુલપાતાલ) [ઇંદુ (મમાલે) + અસ (તે) + પાતાલ (વપાસ)] ન. તપાસ કરી પછી.

ઇંદુલમુલાકાત (ઇંદુલમુલાકાત) [અ. ઇંદુ (વખતે) + અસ (તે) + મુલાકાત (મેળાવ)] ન. મળવા વખતે.

ઇંદુલવસુલ [અ. ઇંદુ (વખતે) + અસ (તે) + વસુલ (મેળવડે તે)] ન. મેળવ્યા પછી; પહોંચેથી.

ઇંદુલગુફ (ઇંદુલગુફ) [અ. ઇંદુ (વખતે) + અસ (તે) + ગુફ (ખાવ)] ન. ભારે એમ બને સારે.

ઇંદુલસાખૂલ [અ. ઇંદુ (મમાલે) + અસ (તે) + સાખૂલ (ખાતરી)] ન. ખાતરી થયેથી.

ઇંદુલેખા ૧. [સં.] જી. મનો; ઔષધિ તરીકે વપરાતો એક વેલો.

૨. [સં. ઇંદુ (ચંદ્ર) + લેખા (લીટી)] જી. બીજનો ચંદ્ર.

૩. જી. મખપલના દિંદની એ નામની એક વિદુષી સ્ત્રી.

૪. જી. સોમલતા.

ઇંદુલોક [સં. ઇંદુ (ચંદ્ર) + લોક (દુનિયા)] વૃ. ઉપરની દુનિયા.

ઇંદુલોકલોક [સં. ઇંદુ (ચંદ્ર) + લોક (મહ) + લોક (નામો વપરાયેલ પ્રલય)] ન. રૂપ.

ઇંદુલોકલોક [સં. ઇંદુ (ચંદ્ર) + લોક (મહ) + લોક (મહ)] ન. રૂપ.

ઇંદુવદના ૧. વૃ. (પિંગળ) દરેક ચરણમાં ભગલ, ભગલ, સગલ, નમલ અને બે ગુરુ મળી ચૌદ અક્ષર હોય એવો સર્કરી ઇંદનો એ નામનો એક ભેદ; ચૌદ અક્ષરનો એક અક્ષરમેળ છે; ઇંદવદના; વરસુંદરી.

ઇંદુવદના ૨. [સં. ઇંદુ (ચંદ્ર) + વદન (એક) + આ (વાળી)] નિ. જી. ચંદ્રમુખી; ચંદ્ર જેવા સુંદર મોઢાવાળી.

ઇંદુવધૂ ૧. જી. એક ભતતું જીવંતું ઇંદવ.

૨. [સં. ઇંદુ (ચંદ્ર) + વધૂ (વધ)] જી. ચંદ્રની સ્ત્રી.

ઇંદુવલ્લી [સં. ઇંદુ (ચંદ્ર) + વલ્લી (વેલ)] જી. સોમવલ્લી; સોમલતા.

ઇંદુવંશ વૃ. (પિંગળ) દરેક ચરણમાં તમલ, તમલ, ભગલ અને રમલ મળી ચાર અક્ષરનો ભગલી ઇંદનો એક ભેદ; વીરસિદ્ધ. તેમાં પાંચમા અક્ષર ઉપર વિસામો આવે છે.

ઇંદુવાર ૧. વૃ. (અપોતિષ) વર્ણકૃત્રીના ચીખ, ઝમ, નવમા અને બારમા ધરમાં દૂર મૂક હોવાનો અશુભ મત્સ્યનો ચોર.

૨. [સં. ઇંદુ (ચંદ્ર) + વાર (દિવસ)] વૃ. સોમવાર.

ઇંદુવાસર [સં. ઇંદુ (ચંદ્ર) + વાસર (દિવસ)] વૃ. સોમવાર; ચંદ્રવાર.

ઇંદુમત [સં. ઇંદુ (ચંદ્ર) + મત (નિમમ)] ન. ચંદ્રમત્સ્ય; ચંદ્રની કામની વધવટ પ્રમાણે રોજ કોળિયો વધારતા મટામટા બવાનું એક મત. સુદિ પડવાએ ચંદ્રમત્સ્ય કરનાર એક કોળિયો જમે, બીજો બે કોળિયા અને પૂનમે પંદર કોળિયા. વદિ પડેથી પાછો એ જ રીતે જિતરવા મડિ અને અમાસે ઉપવાસ કરે. આ મત બીજી જુદી જુદી રીતે પણ કરવામાં આવે છે.

ઇંદુશર્મા વૃ. ચાણક્યનો એ નામનો મિત્ર.

ઇંદુશીતળી જી. એ નામની એક રામિશી.

ઇંદુશેખર [સં. ઇંદુ (ચંદ્ર) + શેખર (ગુચર)] વૃ. મહાદેવ; ચંદ્ર; સિવ; ઇંદુમૌલિ. તેની જગ્યામાં ચંદ્ર હોવાથી તે ઇંદુશેખર કહેવાય છે.

ઇંદુસ્યાર ૧. [સં. ઇંદુ (ચંદ્ર) + સાર (વત)] વૃ. અમૃત.

અમૃત વારિ તે અમૃત ઇંદુસ્યારનો ૨ લોલ વસ્ત્રભ

૨. વૃ. ચંદ્રનું અભ્યાસનું ચંદ્રની.

ઇંદુસ્યારમન્યાટ વૃ. ચમિશીનું એક નામ.

ઇંદુસુત ૧. વૃ. અર્જુન.

૨. [સં. ઇંદુ (ચંદ્ર) + સુત (લીટી)] વૃ. (અપોતિષ) ઇંદુપુત્ર; સુત મહ.

૩. વૃ. ઇંદનો દીકરો જન્મત.

૪. વૃ. સાદનું ઝાડ; અર્જુન રૂપ.

૫. વૃ. સુમીવનો મોટો ભાઈ; વાલિ.

ઇંદુર [સં.] વૃ. ઉદર; મૂલક; ચૂઓ.

ઇંદો નિ. વૃ. દિવસો; ચાલતો.

માપનું મન ભાંડનું સદિઓ ઇંદો જન્મજાતે ભેટી ૨. કાવ્યસંમલ

ઇંદોરો [સં. ઇંદુ (ચંદ્ર) + રો (મૂલો; દીવસો). જોનાડની બેઠી છે જુલ કરી પેડી પેડી ઇંદોર ખાતે બેઠવા. માધિવેડી

ઇંદ્ર ૧. વૃ. અનુરાધા નક્ષત્રનો રવામી.

૨. વૃ. અંબની કીકી.

૩. [સં. ઇંદુ (વરસાદનું દીપ્ત) + વૃ. ઇન્દ્રમાં આવે તે ૩૫ ખારણ કરી રાકનાર, બદામી રંજના બે ધોડવાળા સોનાના રથમાં મુસાફરી કરનાર, દેવના દુરમનોનો નાશ કરનાર, દસ અને વાતાવરણને નિયમમાં રાખનાર, ઉપાસકોનો પિતા અને મિત્ર, મરીખનો બેલી, સોમરસનું પાન કરાવવાથી આશીર્વાદ, આપ, ઘોઘ, રથ, તંદુરસ્તી, સુદિ, રતેલ આપનાર, મહા પરાક્રમી, મર્જના સકિત વરસાદરૂપે પૃથ્વી ઉપર આવનાર, ઉપાસકોને સોમરસ પીવાનું આમંત્રણ આપનાર, વજ્ર બાણ અને ભગ ધારણ કરનાર, રતુબદ્ધ સોનેરી રંગનો, ચાર હાથ અને હાથમાં આંખવાળો દેવતાનો રાગ; રાક. વેદમાં ઉપરના વર્ણન ઉપરાંત તેને મા અને બાપ હોવાનું અને પુરુષના મોઢામાંથી નીકળવાનું જણાવેલ છે. વેદ પછીની દંતકથામાં તે ક્રમપ અને અદિતિનો દીકરો, ઘણા વિષ્ણુ અને મહેસની ત્રિપુટી કરતાં જિતરતી દોટીનો, દેવતાઓનો ઉપરી, દેવેદ, સુદેવ, સ્વર્ગલોકનો રાજા, હથ, વીળગી, મર્જના અને વરસાદ ઉત્પત્ત

કરનાર, વારંવાર અમુરો સાથે લડનાર એમ વર્ણવાયેલ છે. તેણે વેદનો વિસ્તાર કર્યો હોવાથી બ્રાહ્મ, મૌતમની સ્ત્રી અહમ્યાનું ચિત્ત જામ કર્યું હતું તેથી અહમ્યાનર, મૌતમના શાપથી તેના શરીર ઉપર ૧૦૦૦ મોનિનાં ચિહ્ન થયાં હતાં તેથી સમોનિ, પણ પાછળથી આ ચિહ્નો અંધમાં બદલાઈ ગયાં તેથી તે નેત્રમોનિ અથવા સહસ્રાક્ષ પણ કહેવાય છે. જ્યંત તેનો દીકરો, માતલિ રથ હાંકનાર, કામકુષા ગામ, અમરાવતી રાજધાની, નંદનવન બગીચો, સાત સુંદરાળો ઔરાવત હાથી, આઠ મધાવાળો લીલા રંગનો ઉચ્ચૈત્રવા ધોડો, ઉદયનુષ નામનું કમરું, પરંજ તરવાર, સોમરસ પ્રિય ખોરાક અને મરુત શઙ્ગાર્ધમાં તેનો મહા કરનાર છે. એની દીકરીનું નામ દેસસેના, સ્ત્રીનું સ્ત્રી કે ઉદ્દણ્ડી, મહેલનું વૈજયંત અને સજાનું નામ સુધર્મા છે. એની સહામા ગાનારા ગંધર્વ અને નાચનારી અપ્સરા હોય. એનાં કપડાંના રંગ હમેશા બદલાયા કરે. તેની આંખો સ્થિર એટલે પલકારા વિનાની છે. આક્રશ, વાલુ, વીજળી, મર્જના, વરસાદ, જ્યેષ્ઠ નક્ષત્ર અને પૂર્વ દિશાનો તે અધિપતિ છે. યજ્ઞમાં દેવતાઓને ખરખ બામ અને ખરખ બામ એકલા ઉદનો હોવાથી દરેક દેવતાની સાથે મંત્રમાં ઉદનો પાક છે. અંજ્વેદનાં મોઝા બામ કરતાં વધારે સૂકોમાં વરસાદના અને પુલકના દેવ ઉદની સ્તુતિ કરેલી છે. ઉદના માનમાં શક્યજ્વલેત્યાન નામનો મહોત્સવ ઊજવવામાં આવે છે. એણે ક્રિતિની સાથે સંતોષ કરવાથી ક્રિતિને ગર્ભ રહ્યો હતો. તે ગર્ભના ઉદ્ભવ પોતાના વજ્રથી ૪૯ કટક કર્યા હતા. તેમાંથી ૪૯ મરુત થયા. તેણે પુલોમની દીકરી ઉપર બળાત્કર કરી પુલોમના શાપના ભયથી તેને મારી નાખ્યો હતો. પોતાના ચોર વિશ્વરૂપને પણ એણે માર્યો હતો. જન, ત્વષ્ટ, નમુનિ, સંવર, પણ, વલિ અને વિરોચન ઉદના સગુ છે. કોઈ અપમેધ કરે કે ઉદાસન મેળવવા મોઢું તપ કરે એટલે ઉદ અપ્સરાઓ મોકલી તેના તપમાં જામ પાડવા વલન કરે. સગર રાજા અપમેધ કરતો હતો ત્યારે ઉદ તેનો ધોડો ચોરી ગર્ભ પાતાળમાં કપિલ યુનિ તપ કરતા હતા તેમની ખાસે છપ્પી રીતે ધોડાને બાંધી આવ્યો હતો. રાવણના દીકરા મેધનાદે તેને હરાવી ૭૬ કર્ણો હતો તેથી રાવણનો દીકરો ઉદ્દનિય કહેવાયો. વાકાના વચમાં પાવાથી ઉદ્દનિયે તેને હોડી મૂક્યો. અર્જુનને પિતા તરીકે તેણે અણુષ એટલે જેમાંથી બાણ ખૂટે નહિ એવો વચ્ચો બાણ્યો હતો. ક્રમના મોવાળિયા ઉદપૂજા કરતા. કૃષ્ણે તેઓને તેમ કરતા અટકાવ્યા, તેથી

ઉદ કૃષ્ણ અને મોવાળ ઉપર બહુ જ ગુસ્સે થયો અને તેણે ધોધમાર વરસાદ વરમાવ્યો પણ કૃષ્ણે મોવર્ધન પર્વત આડો રાખી વરસાદનું પાણી સાત દિવસ સુધી અટકાવ્યું. ત્યારે કૃષ્ણ પારિખત વૃક્ષ લેવા સ્વર્ગમાં ગયા, ત્યારે ઉદ બહુ ગુસ્સે થયો. કૃષ્ણ સામે તે લાગ્યો, પણ હારી ગયો. તેનાં બીજાં કેટલાંક નામ: મહેદ, મધવાન, મહુલ, વાસવ, અર્હ, હોવ, બાલિય, જનકન, વજ્રપાણિ, મેધવાદન, પાકાસન, સતકેતુ, દેવર્ષિ, સુરાર્ધિ, મરુવાન, સ્વર્ગર્ષિ, નિષ્ણ, પુરંદર, ઉલ્ક, ઉમ્મધન, વિશ્વમુક, વિષ્ણિ, વિભુ, પ્રભુ, શિષિ, શૂદ્રમવા, વત, રોચન, સત્સંગિત, સુનાસીર, પુરુક્ત, સતમનુ, દિવર્ષિ, વજ્રપર, ત્રિશિખ, મંત્રદુમ, વિદ્યોત, લેખર્ષિ, સુગ્રામા, મોર્ત્યિય, વજી, મનોજવ, તેજસ્વી, બલિ, જપ, વાસ્તોભર્ષિ, સુરર્ષિ, બહારાતિ, અહુત, સંભુ, સચીર્ષિ, જગ્ગમેદી, હરિદવ, રવચદ, નમુનિયન, શુભિ, નતધામા, વૈર્ષિ, સંકનન, કુમ્ભવન, તુરાપાદ, આખડાલ, ત્રિદિવ, સુચારિ, સુકીર્તિ, કીરિક, માતલિસત, વિષ્ણુ, શારિપુ, પૂતકેતુ, વિવંભર, હરિ, સતર્ષિ, પૂતનાપાક, અર્હિદવ, દેવરાજ, પર્વતારિ, દેવાધિપ, નાકાચ, પૂર્વીર્ષિ, પુલોમારિ, પ્રાચીનર્ષિ, તપસ્તક, રિપુપાક.

૧. ઉદની પરી = (૧) અપ્સરા. (૨) બહુ રૂપાળી સ્ત્રી.

૨. ઉદનો અખાડો = (૧) ઉદની સભા, જેમાં અપ્સરાઓ નાચે છે. (૨) ખૂબ નાચ રમ કરતો હોય તેવી સભા.

૪. પુ. એ નામનો સૂર્યથી સરાસરી ૨૭૯૧૭૫૦૦૦૦ માર્ગલ દૂર આવેલો, આશરે ૩૩૦૦૦ માર્ગલના બ્રાહ્મણો, પુરનસ કરતાં સહેજ મોટો એક મહા: 'નેખ્યૂન'. ઈ. સ. ૧૮૪૬ના સેપ્ટેમ્બરની ૨૩મી તારીખે બર્મિનના એક ખગોળશાસ્ત્રીએ સૌથી પહેલાં તે ઓળખી કાઢ્યો હતો. સૂર્યની આસપાસ એક ફેરો ફરતાં તેને અપર્ણુ આશરે ૧૬૪ વર્ષ લાગે છે. દુરબીનથી જોતાં તે સહેજ લીલા રંગનો દેખાય. ધણે જ દૂર આવેલ હોઈ તેના ઉપરનાં બીજાં ચિહ્ન અપર્યે જોઈ શકતા નથી. તેની ધરી આસપાસ ફરતાં તેને કેટલો વખત લાગે તે હજુ નક્કી કરી શકાયું નથી. જતાં વે મજાતરી અને નિરીક્ષણ ઉપરથી તે વખત ૭ કલાક અને ૫૦ થી ૫૫ મિનિટ જેટલો આશરે મનાય છે. આ મહાને માત્ર એક ઉપગ્રહ છે.

૫. પુ. એશ્વર્ય મહત્તા: મોટાઈ.

૬. પુ. એક: જાંગી ભવ એવી લગ્નર સોદ

જૂન મળી આવતી એક માતૃ: 'પરિદિઅમ'.

૭. પુ. કાકાબલ; ઉદ્દગવના કાકની બલ.

૮. પુ. અપગ્રીના ચોરીસ મહેનો એ નામનો એક દેવતા.

૯. પુ. મોસાંઈ: સંન્યાસીની એક જાત.

૧૦. પુ. ચંદ.

૧૧. પુ. (જૈન) મોસક દેવરાજ મહેનો દરેક. દેવલોકનાં બધાં દેવદેવી જેને પોતાના ઉપરી તરીકે સ્વીકારે તે ઉદ કહેવાય.

૧૨. પુ. ચોદની સંતા, કેમકે ઉદ ચોદ છે.

૧૩. પુ. જીવ: આત્મા; પ્રાણ.

૧૪. પુ. જેદ માસમાં તપતો સૂર્ય.

૧૫. પુ. (જ્યોતિષ) જ્યેષ્ઠ નક્ષત્ર.

૧૬. પુ. જ્યોતિષ.

૧૭. પુ. (પિંગળ) દરેક ચરણમાં જમણ, જમણ, જમણ અને ગુરવાળો ફક્ત અક્ષરનો એક વિષમ જાતિ માત્રામેળ ઉદ: એંદી.

જ નવ મંત્રથી રચ ઉદ. સ્તુતિપિંગળ

૧૮. પુ. (પિંગળ) દરેક ચરણમાં બે નમણ અને ઓમસ્ત્રિસ રમણ મળી જેસક અક્ષરનો એક અક્ષરમેળ ઉદ.

૧૯. પુ. દેલ: અસુર.

૨૦. પુ. નવ મંત્રમાંના એકનું નામ.

૨૧. પુ. પરમેશ્વર: ઉપર.

જ અખિલ એશ્વર્યકાં છ, એથી તે પરમાત્માનું નામ ઉદ છે. સત્વાર્થપ્રકાસ

૨૨. પુ. પાણિનિ પહેલાંનો એ નામનો બ્રાહ્મણ લખનાર મૂળ આચાર્ય.

૨૩. પુ. બાર મહેનો પહેલો આદિત્ય: આણુ વૈવસ્વત મન્વંતરમાં પૂર્વ દિશાનો દિશ્પાળ. જાવણ માસમાં સૂર્યમંડળ ઉપર એનો અધિકાર હોય છે.

૨૪. પુ. આલિહ: સ્વામી; ધણી.

૨૫. પુ. (જ્યોતિષ) પુરનસ નામનો મહા.

૨૬. પુ. મોમના જનીય મહેનો એ નામનો એક પ્રકાર.

૨૭. પુ. રાગ.

૨૮. પુ. રાગ.

૨૯. પુ. વીજળી.

૩૦. પુ. શિષ્યવિદ્યા જાણનાર અક્ષર મુખ્ય પુરુષો મહેનો એકનું નામ.

૩૧. પુ. સુકલ વજુવેદનો એ નામનો એક પ્રકાર.

૩૨. જ. સ્થાવર જેરનો એક પ્રકાર.

૩૩. જિ. એશ્વર્યવાળું: મહાન: મોટી શક્તિવાળું.

૩૪. જિ. જેદ: સૌથી ચાક.

ઉદક ૧. [સં.] જ. ઉદનું મોઢું.

૨. જ. એક જાતની એશ્વિ.

૩. જ. સમાજક: કચેરી.

ઉદ્ભવ એવળ. દુષ્ણની શીમમાંથી જે નીકળે તેમાં આમણા ઉદ્ભવની જેવા મુલ્ય રહેલા નથી. દુષ્ણનાં બી કણા કણાં બી જેવાં કણાં થતાં નથી અને તેથી તેને મોટી ઉદ્ભવ પણ છે. કણા કણાં આ દુષ્ણ એટલે ધોળા કણના કરતાં મોટું તેનાં પાંદડાં દુષ્ણના જેવાં જ ક્ષેત્ર કણા રંગનાં અને રીંગ ધોળા કણના કરતાં બમણી લાંબી હોય. કણો કો વધારે મરમ હોઈ ધોળા જેટલો મુલ્યમાં નથી. ધોળું ઉદ્ભવનું આ કણું, તીખું, મરમ, બૂખ સમાડનાર, પાચક, તૂટે અને લોડિવિહાર, કોદ, ઝાડા, પિત્તના કરસ, ક્ષ, તરસ, કરમિયાં, લાવ, આમ અને બળતરા મટાડનાર અને કાળું ઉદ્ભવનું આ કોડિવિહાર, કરસ, આમડીના રોગ અને પિત્ત મટાડનાર મનાય છે.

૨. વ. નરમ અને સરખે અંતરે રેણ કોવ એતું સંધાડી કામ માટે અને પરચૂરણ સામાન બનાવવામાં વપરાતું એક જાતનું કાકું.

ઉદ્ભવનું વુ. (પુરાણ) રામના સરખમાં અગિયાર કરોડ વાનરોનો એ નામનો એક સરદાર.

ઉદ્ભવસ ૧. જી. અર્જુને વાપરેલું એક હથિયાર. ૨. [સં. ઉદ્ (દેવોનો રાજ) + ભવ (સંસાર)] જી. કાવતરું; કપટજાળ; જાળપટ.

૩. જી. ન કોય એતું દેખાય અને કોય તેડુ ન દેખાય એવો કામ કરાવનારી મંત્રવિદ્યા; જાદુ; મુશા; પંતરમંતર; નજરબંધી; બોતેર મહિની એ નામની એક કળા.

૪. જી. મોકક દેખાવ; કામ.

૫. જી. કામચલાકી.

ઉદ્ભવસમ [સં. ઉદ્ભવ (નદ)] વ. વીરબાહુ મુનિએ જનાવેલું એ નામનું એક કાક. તેમાં જાદુના ખેલ, માયા કેમ પેદા કરવી, મંત્રથી નવી વસ્તુ કેમ પેદા કરવી વગેરે સમજાવવામાં આવ્યું છે.

ઉદ્ભવલિક ૧. [સં. ઉદ્ભવ (નદ) + લિક (વાળ)] વુ. જાદુમર; મદારી; નજર બંધનાર; માયા રચનાર.

૨. વિ. પ્રપંચી; કપટી.

૩. વિ. બનાવટી; બૂલબૂલામણીવાળું; ચમકારી.

૪. વિ. કામ કરાવનાર; કાવિ; નજરબંધી કરી કોય એતું.

૫. વિ. મોકક કામચલે એતું.

ઉદ્ભવસી ૧. [સં. ઉદ્ભવ (નદ) + સી (વાળ)] વુ. જાદુમર; માયા રચનાર.

૨. વિ. હેતરે એતું; કપટી.

૩. વિ. બનાવટી.

૪. વિ. માયાવી; કામચલે કરે એતું.

૫. વિ. મોકક જામો એતું.

ઉદ્ભવજી ૧. [સં. ઉદ (દેવોનો રાજ) + જી (નદ)] જી. અર્જુનનું વાપરેલું એક કાક.

૨. જી. જાળપટ.

૩. જી. જાદુ નજરબંધી.

૪. જી. કામ; બોટો દેખાવ.

૫. જી. કામચલાકી.

ઉદ્ભવજીવિકાર [સં. ઉદ્ભવ (નદ) + વિકાર (દેહર)] વુ. જાદુનો માયાથી થયેલ દેખાવ.

ઉદ્ભવ, જાદુ, આપનાર લોકનું ઉદ્ભવજીવિકાર. કસવ હર્ષદ

ઉદ્ભવિત ૧. [સં. ઉદ (દેવોનો રાજ) + વિત (જાળ)] વુ. ઉદને જાળનાર પુરુષ.

૨. વુ. (પુરાણ) એ નામનો એક રાક્ષસ; દુનુનો દીકરો; દિતિના વંશનો એક અસુર.

૩. વુ. મંદોદરીને જે કમેલો રાવણનો દીકરો. જન્મતાં જ એણે મેળના જેવી બર્બરાઈ કરી હતી, તેથી તેનું નામ મેળનાદ પડ્યું હતું. મોટો થતા જઈ શુભશરણની મદદથી એણે નિર્બુદ્ધિમાં અશમેષ, અમિશ્રોમ, જલમુક્ત્યંક, રાજસુષ, મોમેષ, વૈષ્ણવ અને માદેશ્વર જેવા સાત વડા કર્યા હતા. સિવની કૃપાથી એને દિવ્ય રથ, મનુષ્યવશ અને બીજાં સઘ, લામસી આવા વગેરે મળ્યાં હતાં. એના મનમાં બીજાં કેટલીક જાતના વડા કરવાની ઇચ્છા હતી, પણ રાવણ દેવનો દેવી હોવાથી દેવને હવિર્માત્ર આપવો પો માટે એણે મેળનાદને વડા કરવા નહોતા દીધા. રાવણ સ્વર્ગને છત્રવા મળે એ વખતે હોર સંપ્રદામાં રાવણનો નાનો સુમાલી પળે અને રાવણનો પરજાળ વડે એમ સામ્યા માંડ્યું, ત્યારે મેળનાદ જાદુરી જાતાવી પોતાનાં શસ્ત્રાસ્ત્રો ઉદને કરાવી લંકા લઈ મળે. એ દિવસથી મેળનાદનું નામ ઉદ્ભવિત પડ્યું. દેવતાઓ અસુરોને લોકો મળા તે ઉપરથી અસુરોને પોતે લંકામાં જઈ મેળનાદને ઉદને જોડી દેવા કહ્યું. મેળનાદે કહ્યું કે અમરત્વ આપો તો જોડું. આથી અસુરોને કહ્યું કે તમારા સાક્ષર પદાર્થ નાશવંત છે. તે ઉપરથી એણે માથું કે કું અગ્નિમાં કોય કરે તેમાંથી ધોણ સંહિત દિવ્ય રથ નીકળે અને એ રથ ઉપર હોઈ લાંસુધી કું વિજ્યા અને અમર થાઉં એવો વર આપો. અસુરોને તથાસ્તુ કહીને ઉદને જોડ્યો. અસુરોનાં કાંઈકે કાંઈકે હનુમાને અધારે રાક્ષસોને અને રાવણના નજી દીકરા અધુને આપ્યા ત્યારે મેળનાદે હનુમાનને અસુરોથી બંધી રાવણની સલામાં આવડે હતો. રામ

રાવણના મુદ વખતે ખેલે જ દિવસે અર્જુ પરજાળ જાતાવી રામ અધુમળને નામપાકથી બાંધી, બધા વાનરોને બાણના વરસાદથી મુક્તિ કરી, પોતે જાણે લંકામાં ગયો હતો. મુદમાં દેવાંતક, નરાંતક વગેરે રાવણના દીકરા તેમ જ કુંભકર્ણ, મહાપાર્શ્વ અને મહોદર મરાયા જઈ ફરીથી મેળનાદ મુદે ગયો હતો. એણે પણ વાનરોનો નાશ કરી, નીલ, સુગ્રીવ, અંજન, કેસરીને મૂર્છા પમાડી સુવાળા હતા. રામ અધુમળને મુક્તિ કરી આનંદ પામતો રાવણ પાસે લંકામાં ગયો હતો. ત્યારપછી આપતી સીતા ઉપાળવી રામના દેખતાં તેનો વધ કરવાથી બધા સોઝાતુર થઈ ગયા. વિબીષણે વાનરોને રાંત કરી સમજણ પાડી કે એ ખરી સીતાનો વધ નહોતો. તેટલામાં મેળનાદ નિર્બુદ્ધિમાં ગયો અને જાદુએ આપેલા વરસાદ પ્રમાણે દિવ્ય રથ મેળવવા હવન કરવાનું શરૂ કર્યું. હવનમાં કામ ન થાય તે માટે હેર હેર રાક્ષસોની મોઢી મૂકી, વિબીષણને આ વાતની ખબર પડતાં રામની આજ્ઞા લઈ થોડી વાનરસેના સંહિત અધુમળને લાં મોકલ્યો. પાછળથી પોતે પણ ગયો. હનુમાન વગેરે મુખ્ય વાનરોને એણે જોતાં જોતાં આ વડા પુરો થયે તો મેળનાદ છતાં નહિ. તેથી તેઓએ આસપાસના રાક્ષસોને મારી પાતો કામ કર્યો. વાનરોએ મેળનાદના શરીર ઉપર અનેક રીતે ધા કર્યા અને પછરા વરસાવી થતા અગ્નિને જોલવી નાખ્યો. ત્યારે નિરુપાય થઈ મેળનાદ ક્રોધ કરીને જીડ્યો. એણે વાનરોને મારવા માંડ્યા. એટલામાં અધુમળે આમળા અગ્ની મેળનાદ સાથે મુદ અધુમળ. મળ દિવસ અને રાત મુદ આત્મ કર્યા પણ મેળનાદ મરતો ન હોવાથી અધુમળે કહ્યું કે જો રામ હર્માત્મા અને સત્ય પ્રતિષ્ઠાવાળા હોય તો મેળનાદ આ બાણથી મરણ પામો. અધુમળે કહેતાંની સાથે બાણ હોડતાં જ મુખ્ય અને કુંડળ સંહિત મેળનાદનું માથું છડું થઈ જમીન ઉપર પડ્યું. આથી મહર્ષિઓને અને દેવોને થયો આનંદ થયો અને એમણે અધુમળ ઉપર ફલ વરસાવ્યાં.

ઉદ્ભવજી વુ. (પુરાણ) રાવણના પુત્રનો એક રાક્ષસ.

ઉદ્ભવજી જી. સાપનું ઝેર કિતારવામાં વપરાતી એક વનરપ્રતિ. તેના ફળનો જાણી જેવો મર પાણીમાં પલાળી કપોથી આળી તે પાણી રાંતે પાવાથી સાખના ઝેર ઉપર સારો ફાયદો થાય છે.

ઉદ્ભવોત ૧. વ. ઉદ્ભવનું આંક કુંડળ; કડો.

ઉદ્ભવ

૧. જ. અપોરિયું; અપોરે ખીલતું એક ફૂલ.
- ઉદ્ભવ ૧. [સં. ઉદ (દેવોનો રાજ) + તા (પદ્મ)] જી. ઉદપદ્મ.
૨. [સં. ઉદ (રાજ) + તા (પદ્મ)] જી. રાજસતા; રાજ હોવાપદ્મ.
- ઉદ્ભવપન ૧. [સં. ઉદ (દેવોનો રાજ) + તાપન (પીડા કરનાર)] પુ. ઉદ્ભવિત; રાવણનો દીકરો મેઘનાદ. તેણે ઉદને જીત્યો હતો તેથી તે ઉદ્ભવપન કહેવાય છે.
૨. [સં. ઉદ (વચ્ચ) + તાપન (વધવાપદ્મ)] પુ. મળના; મેઘમળના.
૩. પુ. (પુરાણ) વચ્ચેથી પસાર થતાં એ નામનો એક રાક્ષસ.
- ઉદ્ભવલ પુ. (સંગીત) એ નામનો એક તાલ.
- ઉદ્ભવલ [સં.] જ. મહાભારતમાં જણાવેલ એ નામનું એક તીર્થ.
- ઉદ્ભવલ ૧. [સં. ઉદ (વચ્ચનો દેવ) + વલ (વ)] જ. અગ્રાસમાં પવને ઉગ્રોલ રૂનો તાંતળ્યો.
૨. જ. સ્તરનો કચરો.
- ઉદ્ભવલક [સં. ઉદ (વચ્ચનો દેવ) + વલક (ક)] જ. આગ્રામાં પવનથી ઉગ્રોલ રૂનો તાર. જુઓ ઉદ્ભવ.
- ઉદ્ભવોયા જી. મંથમાદન પર્વતની પાસે આવેલી એ નામની નદી.
- ઉદ્ભવ ૧. [સં. ઉદ (દેવોનો રાજ) + ભ (પદ્મ)] જ. ઉદપદ્મ.
૨. [સં. ઉદ (રાજ) + ભ (પદ્મ)] જ. રાજ હોવાપદ્મ; ઉદતા.
- ઉદ્ભવમન ૧. [સં. ઉદ (દેવોનો રાજ) + મન (તાલે કસ) + મન (પદ્મ)] પુ. ઉદ્ભવિત; મેઘનાદ. તેણે ઉદને જીત્યો હોવાથી તે ઉદ્ભવમન કહેવાય છે.
૨. પુ. ઉદનો ચર્વ ઉતારવો તે.
૩. પુ. પુરીમાં આવેલું જમનામંજુ પ્રખ્યાત મંદિર બંધાવનાર દેવીસક્તા એક અસલના વખતનો રાજા.
૪. પુ. પૂર આવતાં નદીના પાણીનું કોઈ કૂંડ તળાવ અથવા તો અમુક વડ કે પીપળના ઝાડ સુધી પહોંચતું તે. આ જગ્યા એક પર્વ તરીકે મનાય છે.
૫. પુ. બાણસુરનો પુત્ર.
૬. પુ. (પુરાણ) સોમવંશી એક રાજા.
- ઉદ્ભવપેદા [સં. ઉદ (દેવોનો રાજ) + પે (વર્વ) + દન (દણ)] પુ. વિષ્ણુ, કેમકે તેણે ઉદનું અભિમાન ઉતાર્યું હતું.

- ઉદ્ભવ [સં. ઉદ (મોડું) + ઘર (દેવદાસ)] જ. દેવદાસનું ઝાડ દેવદાર. દેવદાસનું ઝાડ દેવોને બહુ વહાલું મનાતું હોવાથી તેને ઉદ્ભવ કહેવાય છે.
- ઉદ્ભવેશ [સં. ઉદ (એ નામનો એક પર્વત) + દેશ (સ્થળ)] પુ. (પુરાણ) વિદ્યુજ્વળના રાજાઓનો ઉદ પર્વત પાસેનો દેશ. એની મુખ્ય નમસ્તીનું નામ સાંકર્યા હતું. પૂર્વે આ સુધનના નામનો રાજા હતો. તેને જીતીને વિદ્યુ રાજાએ તે દેશ લઈ લીધો હતો.
- ઉદ્ભુમ ૧. [સં.] પુ. અસુરના અવતાર રાજાનું નામ.
૨. પુ. એ નામનો એક અસુર.
૩. પુ. એ નામનો એક રાજા. તે સ્વર્ગમાંથી નીચે પડ્યો હતો. એ માર્કંડેય મુનિના આશ્રમમાં ગયો ને એમને પૂછ્યા હતા કે તમે ચિરંજીવી છો એટલે મને બોળખતા હસો. એમણે કહ્યું કે 'હું તો તમને બોળખતો નથી, પણ ક્રિમવાન પર્વત ઉપર રહેતું પ્રાવારકર્ણ નામનું ધુવડ વખતે બોળખતું હશે, માટે એને પૂછો.' રાજાએ ઘોડાનું રૂપ લઈ માર્કંડેયને પોતાની પાક ઉપર બેસાડી પ્રાવારકર્ણ પાસે લઈ ગયો અને તેને એવો જ પ્રશ્ન પૂછ્યો. એણે કહ્યું કે, 'ઉદ્ભુમ નામના સરોવરને કાંઈ રહેતો નાડીજંઘ નામનો જમલો તને બોળખતો હોય, તો જુજી બે. હું તો તને બોળખતો નથી.' આ સાંભળી રાજા એને પણ એકે લઈ નાડીજંઘ પાસે ગયો. એને પણ એનો એ પ્રશ્ન પૂછતાં એણે કહ્યું કે, 'આ સરોવરમાં અકૂપાર નામનો ખારથી પણ વધુ કાચ્યો રહે છે, તેને હું બોલાવું છું. તે તને બોળખે છે કે નહિ તે કહેવાય નહિ.' એણે અકૂપારને કાંઈ મારી, એટલે તે બહાર આવ્યો. રાજાએ એને એ જ પ્રશ્ન પૂછતાં તે બોલ્યો કે, 'હા, હું તને બોળખું છું.' જી એણે બધાને કહ્યું કે, 'આ રાજાએ મોટા મોટા ધણા વડા કર્યા હતા. એ પતોની દક્ષિણ બાજી વખતે મૂંઝા પાણીનું જ આ સરોવર જન્મ્યું છે. એવો આ રાજા પ્રુષ્ઠવાન છે.' આતું કહેતા જ સ્વર્ગમાંથી વિમાન આવતું જણાયું. એ જોઈને રાજાએ માર્કંડેય મુનિ અને ધુવડને પોતપોતાને સ્થળે પહોંચાડ્યા અને પોતે સ્વર્ગમાં ગયો.
૪. પુ. એ નામનો ઓદિયા પ્રાંતનો રાજા. એણે પોતાના વખતમાં નવો સન ચર કર્યો હતો.
૫. પુ. (પુરાણ) એ નામનો પાંચ દેશનો અધિપતિ એક રાજા. સ્વાયંભૂ મન્વંતરમાં અમરસ મુનિએ તેને 'તું હાથથીને પેટે

- જન્મીશ' એવો શાપ આપ્યો હતો. આ શાપથી તે હાથથીને પેટે જન્મ્યો પણ એની મુક્તિ એવા તામસ મન્વંતરમાં થયેલા હરિ નામના વિષ્ણુના અવતારે કરી હતી.
૬. પુ. એ નામનો વિદ્યવંશી એક જનક ઔદ્યુમિ નામના જનકનો પિતા.
૭. પુ. (પુરાણ) દૈતવનમાં પાંડવોની પાસે રહેલ મુનિનું નામ.
૮. પુ. બાલ્યવેષ મુનિ.
૯. જ. એ નામનું એક સરોવર. પાંડુ બહોં વૈરાગ્ય અવસ્થા પસાર કરી રાતરાત્રી પર્વત ઉપર ગયેલ હતા.
- ઉદ્ભુમસર [સં. ઉદ્ભુમ (એ નામનો રાજા) + સર (સરોવર)] જ. ઉદ્ભુમે કરેલું અને દક્ષિણ બાજી વખતે મૂંઝા પાણીથી થયેલું સરોવર. અકૂપાર નામનો કાચ્યો તેમાં રહેતો હતો.
- ઉદ્ભુ ૧. [સં. ઉદ (દેવોનો રાજ) + ડ (ઘડ)] જ. અર્જુન વૃક્ષ સાદ્યનું ઝાડ. ઉદ્ભવ આ ઝાડ ઉપર ગડાવવામાં આવે છે.
૨. જ. અસંકરો.
૩. જ. કુજ વૃક્ષ; ઉદ્ભવનું ઝાડ. તેની ફળનાં બી ઉદ્ભવ કહેવાય છે.
૪. જ. દેવદારનું ઝાડ.
- ઉદ્ભુમ [સં. ઉદ (દેવોનો રાજ) + ડુમ (ઘડ)] જ. અર્જુન વૃક્ષ. જુઓ ઉદ્ભુ.
- ઉદ્ભુમિ પુ. (પુરાણ) એ નામનો એક મુનિ.
- ઉદ્ભાદર [સં. ઉદ (દેવોનો રાજ) + દાર (નારક)] જી. બાદરવ મુદ આરસ; ઉદ્ભા ઉત્સવનો દિવસ; ઉદ્ભા માનમાં પાળવામાં આવતો એક તહેવાર.
- ઉદ્ભીપ [સં. ઉદ (દેવોનો રાજ) + દીપ (દીપ્ત)] પુ. જૂના કાળના હિંદુસ્તાનના નવ મહિનો એ નામનો એક વિભાગ.
- ઉદ્ભવ ૧. [સં. ઉદ (દેવોનો રાજ) + મનુષ્ય (મનુ)] જ. ઉદનું મનુષ્ય.
૨. જ. મેઘમનુષ્ય; ઉદ્ભવ કાચ્યો; મન્મઃ વરસાદનાં દીપમાં સૂર્યનાં કિરણનાં વક્રીભવન અને પ્રતિબિંબથી સૂર્યની સામે આવેલા મોહાર્ધમાં જનતું અને સમકેદી પદાઓમાં રંજપદના કેટલાક રંજો જતાવતું મનુષ્ય કે કમાન વાતાવરણમાંથી પડતા પાણીનાં બિંદુમાં તેજા વક્રીભવન, પરાવર્તન અને વિકિરણથી થતા રંજપદમાં જન્યાં રંજ જતાવનાર તેજા કમાન. સામાન્ય રીતે વરસાદ વરસી રહ્યા પછી સૂર્યની સામે દિશામાં અગ્રામાં તે દેખાય છે.

તેમાં ઉદયપુષ્પ રૂંધે અવસ્થા સુધે પુરેકું હતું.
+ તેમાં જાણ પડી હતી હૃદયના ઓદયને તે શૈર્ષ્યની
કાપી

૩. જ. શીશુપાળા મુકુટમાંનો મોરપિચ્છનો
જન્મો.

ઉદયપુષ્પ [સં. ઉદ (દેવોનો રાજ) + પુષ્પ (ઝામડું)] જ. મેધપુષ્પ. જુઓ ઉદયપુ.
તેના સંબંધમાં એવી માન્યતા છે કે
ઉદયપુષ્પની સામે પુદ્ગ મારે પ્રવાણ કરનાર
રાજાની કાર થાય. આ પુષ્પ ક્યાંય ખંડિત ન
હોય, બલ્કે હોય પૃથ્વીમાં હોય અને તે
પ્રકાશમાન, માર્કું ને હજી રંગવાળું હોય - તો
વરસાદ થયો થાય. ઉષ્ણ, અગ્નિ, નેત્રસ અને
વાયવ્ય ખૂણામાં દેખાય તો તે દિશાના રાજાનો
નાશ થાય. વાદળાં વિના ઓખ્યા આકાશમાં
દેખાય તો મરહી જેવા રોગ ફાટી નીકળે.
દુકાળના વખતમાં તે પૂર્વ દિશામાં દેખાય તો
વરસાદ થાય. પશ્ચિમ દિશામાં હોય તો કષ્ટો
વરસાદ વરસે. પૂર્વ દિશાએ સાંજના વખતે
દેખાય તો રાજાઓને પીડા કરે. દક્ષિણ, પશ્ચિમ
કે ઉત્તર તરફ દેખાય તો સેનાપતિઓ, આગેવાન
પુરુષ અને મુખ્ય પ્રધાનનો નાશ થાય. સાંજના
વખતે ઉદયપુષ્પ ધોળું દેખાય તો જા.કાણોનો,
રાત્રી દેખાય તો યંત્રોનો, પીંડું દેખાય તો
વૈરોનો અને કાળું દેખાય તો શત્રુનો નાશ
કરે અને જે દિશામાં દેખાય તે દિશાના
રાજાનો જસદી નાશ થાય એવો વેદ્ય મનાય છે.

ઉદયપુષ્પાકાર [સં. ઉદ (દેવોનો રાજ) +
પુષ્પ (ઝામડું) + આકાર (રૂપ)]
જિ. મેધપુષ્પના આકાર જેવું.

ઉદયપુષ્પ [સં. ઉદ (દેવોનો રાજ) + પુષ્પ
(ઝામડું)] જ. મેધપુષ્પ; વરસાદનાં રીપામાં
સૂર્યનાં કિરણનાં વક્રીભવન અને પ્રતિબિંબથી
સૂર્યની સામે આવેલાં જોસાર્ધમાં જનતું અને
સમકેદ્રી પટાઓમાં રંગપટના ફેટલાકે રંગો
ખતાવતું પુષ્પ કે કમાન; વાતાવરણમાંથી
પડતા પાણીનાં બિંદુમાં તેજનાં વક્રીભવન,
પરાવર્તન અને વિકિરણથી થતા રંગપટમાં
અનુક્રમે રંગ ખતાવનાર તેજની કમાન. સામાન્ય
રીતે વરસાદ વરસી રહ્યા પછી સૂર્યથી સામી
દિશામાં આકાશમાં તે દેખાય છે.

ઉદયપુષ્પ [સં. ઉદ (દેવોનો રાજ) + પુષ્પ
(ઝામડું)] જી. કામદુષા થાય.

ઉદયપુષ્પસ્તુતિપ્રાસંગોવિદેહાભિધાનવાન્ પુ.
પુરુષોત્તમ ભગવાનનું એક નામ.

ઉદયપુષ્પ ૧. [સં. ઉદ (દેવોનો રાજ) + પુષ્પ
(ઝામડું)] પુ. ઉદની મોટી ધળ.

૨. પુ. ઉદને પ્રસન્ન કરવા બાદરવા સુદિ બારસને
દિવસે રાજાઓ તરફથી ઉદને અગ્રજ્યામાં જાવળી
ધળ. પોતાના રાજ્યમાં વરસાદ થાય અને
અનાજ વગેરે પહે, તે મારે રાજાઓ આ
દિવસે ઉદનું પૂજન કરી તેને ધળ અગ્રવે છે.

ઉદનકેતુ [સં. ઉદ (દેવોનો રાજ) + નકેતુ
(વાસનો જન્મ)] જ. (અવોતિષ) પૂર્વ
શાસ્ત્રની કે ઉત્તર શાસ્ત્રની નકેતુ.

ઉદનીલ ૧. પુ. (સંગીત) અક્ષવન વર્ણાલંકાર
મહિના ચુમાળીસમાંનું નામ.

૨. પુ. મોસદ મહેની એક કળા.

૩. પુ. જૈન મત પ્રમાણે મદિરના પત્નીસ
મહેનો એક પ્રકાર.

૪. પુ. નીલમણિ; નીલમ; આસમાની રંગનું
રત્ન.

૫. પુ. નીલ રત્નમાં ઉદના પુષ્પના રંગનું
રત્ન. એ મળતું કષ્ટ હોવાથી મોટી કીમતનું
હોય છે. અમર, સર્કર, ગ્રાસ, લેદ, ચિત્રક,
મુર્ધનિ, અમરમર્ષ અને વધારે પડતો હળ
ઉદનીલના હોય છેવાય છે.

ઉદનીલ મણિ અરબિનિ વૃતિ, પત્તન દિસિ સ્વામ.
બાલક

૬. પુ. (સંગીત) બાર મહેનો એક અલંકાર.
૭. જિ. આસમાની રંગનું.

ઉદનીલક [સં.] પુ. મરકત મણિ; નીલમ.

ઉદનીલકિરણ [સં. ઉદનીલ (આસમાની
રંગનું) + કિરણ] જ. 'ક' કિરણ; વજ્ર કિરણ;
'એકસુ-ર'

ઉદનીલપ્રાસાદ [સં. ઉદનીલ (નીલમ) +
પ્રાસાદ (મહેર)] પુ. દેવગતી એક ભાત.

ઉદનીલમણિ [સં. ઉદનીલ (આસમાની રંગનું)
+ મણિ (રત્ન)] પુ. નીલમ; ચંદ્ર એક
જાતનું પેસ વાદળી રંગનું રત્ન.

ઉદનેત્ર ૧. [સં. ઉદ (દેવોનો રાજ) + નેત્ર
(આંખ)] જ. ઉદની આંખ.

૨. જિ. ઉદની આંખ જેવું.

૩. જિ. કનર. ઉદને કનર આંખ હોવાનું
મનાતું હોવાથી આ રાજાનો સાંકેતિક અર્થ
એક કનર થાય છે.

ઉદપત્ની ૧. [સં. ઉદ (દેવોનો રાજ) +
પત્ની (ત્રી)] જી. ઉદની ત્રી; ઉદાણી.

૨. જી. ઉદનું પાલન કરનારી છાં વગેરે નવ
દેવી.

ઉદપણ્ડિ [સં. ઉદ (એ નામનો હોય) +
પણ્ડિ (પંદુ) + પુન (વાળું)] જી. એ
નામની એક વનસ્પતિ ઉદવારણી.

ઉદપર્વત ૧. [સં. ઉદ (એ નામનો હોય) +
પર્વત] પુ. (પુરાણ) ઉદેશનો પર્વત.
પાંડવોના વખતમાં એના ઉપર કિરાતાધિપતિ
એટલે બીલ સોકનો સાત નામનો રાજા સેતો
હતો.

૨. પુ. મહેર પર્વત.

૩. પુ. સ્વામ રંગનો પર્વત.

ઉદપણિ [સં. ઉદ (દેવોનો રાજ) + પણિ
(ઉદનું વજ)] જ. ઉદનું વજ.

ઉદપુત્ર ૧. [સં. ઉદ (દેવોનો રાજ) + પુત્ર
(સાસ)] પુ. (પુરાણ) અર્જુન, કેમકે
તે દુર્વાસા ઋષિના મંત્ર પ્રભાવે ઉદના અંસથી
પેદા થયો હતો.

૨. પુ. ઉદસુત; ઉદનો દીકરો; અર્વત.

૩. પુ. વાલી નામનો વાનર.

ઉદપુત્રા [સં. ઉદ (દેવોનો રાજ) + પુત્ર
(સાસ) + આ (નારીભક્તિયે પ્રલય)]
જી. અદિતિ; દેવોની માતા.

ઉદપુર જ. સંયુક્ત પ્રાંતમાં આવેલ ઉદોરનું
જૂનું નામ. રહેઠાણના વખતના ઈ. સ.
૪૬૫ની સાલના એક શિલાલેખમાં આ નામ
આપેલું છે.

ઉદપુરી ૧. [સં. ઉદ (દેવોનો રાજ) + પુરી
(સહેર)] જી. અમરાપુરી; દેવતાના રાજા
ઉદની રાજધાનીનું સહેર.

૨. જી. હજી સારી બાંધણીનું અને સારી
મોડવણવાળું સહેર.

ઉદપુરોહિત [સં. ઉદ (દેવોનો રાજ) +
પુરોહિત (કુળધોર)] પુ. ઉદના શુભ; બુદ્ધસ્પતિ.

ઉદપુરોહિત [સં.] જી. (અવોતિષ) પુષ્પ
નકેતુ.

ઉદપુષ્પા [સં. ઉદ (એ ભાતનો હોય) +
પુષ્પ (ફૂલ)] જી. કરિયારીનું અલંકાર
કલહારી.

ઉદપુષ્પક [સં. ઉદ (એ ભાતનો હોય) +
પુષ્પ (ફૂલ) + પુષ્પ (વાળી)] જી. જંમલમાં
જોતું એ નામનું અલંકાર ઉદપુષ્પ.

ઉદપુષ્પી ૧. [સં. ઉદ (એ ભાતનો હોય)
+ પુષ્પ (ફૂલ) + પુન (વાળું)] જી. એક
જાતનું જમણી ઝાંઝ.

૨. જી. દૂધીઓ વછનામ.

ઉદપૂજા [સં. ઉદ (દેવોનો રાજ) + પૂજા
(પૂજા)] જી. ઉદેશનું પૂજન. અસલના
વખતમાં હિંદુઓ કર્તિક સુદ પડવાને દિવસે
અનકૂટ પૂરી ઉદની પૂજા કરતા. કૃષ્ણે

એવર્ધન પર્વતની પૂજા કરવાની રીત આજુ કરી તેથી ઉદ્ભૂત વીસરાઈ કરી.

ઉદ્ભૂત [સં. ઉદ (દેવોનો રાજ) + પૂત (પૂજા થાય)] પુ. જુદાપણે. તે ઉદ્ભૂત પુરોહિત હોવાથી ઉદ્ભૂત કહેવાય છે.

ઉદ્ભૂતવસિષ્ઠ ૧. પુ. અન્વેષણે જાણવેલ એ નામનો એક ઋષિ. એણે નવમા અક્ષરનું લગ્ન સંજ્ઞા રચ્યું છે.

૨. પુ. સામરેદનો એક ઋષિ.

ઉદ્ભૂતવસિષ્ઠ પુ. વસિષ્ઠ કુળમાં થયેલ એક મનદ્રષ્ટા એટલે વેદના મનનું રહસ્ય જાણનાર ઋષિનું નામ.

ઉદ્ભૂતવસિષ્ઠ પુ. (પુરાણ) એ નામના એક ઋષિ; અદ નામના ઋષિનો બાપ; કાપળસ્થ; ત્રિમૂર્તિ.

ઉદ્ભૂતવસિષ્ઠ પુ. ઋષિનું એક નામ. જીવન જે વખતે બાળુની પથારી ઉપર પડ્યા હતા, ત્યારે આ ઋષિ ત્યાં આવેલ હતા.

આખા મુખંદ ને રાક્ષસ, ઉદ્ભૂતવસિષ્ઠ ને કલ્પવૃક્ષ નિમજ્જાનંદ

ઉદ્ભૂતવસિષ્ઠ પુ. (પુરાણ) એક ઋષિનું નામ; ઉદ્ભૂતવસિષ્ઠ.

ઉદ્ભૂતવસિષ્ઠ પુ. (પુરાણ) બ્રાહ્મણના શિષ્ય પૈસની પાસે અન્વેષણે જાણવાસ કરી પોતાના શિષ્યોને શીખવનાર ઋષિનું નામ.

ઉદ્ભૂતવસિષ્ઠ ૧. [સં.] જ. પાંડવોનું પાટનગર; માચીન દિલ્હી. દ્રૌપદીનો સ્વર્ગવર થયો અને પાંડવો દુપદપુરમાં પ્રજા થયા. તે જાણી પુતરાણે તેમને હસ્તિનાપુરમાં તેડાવી, પોતાના દીકરા અને પાંડવો વચ્ચે તકરાર ન વધે માટે તેમને અરધું રાજ્ય આપી, અર્ધવપ્રસ્થ નામના વનમાં નગર વસાવી ત્યાં રહેવાનું કહ્યું. તે ઉપરથી પાંડવોએ કુશ્વદૃષ્ટાવન બ્રાહ્મણના આપેલા મુદ્દતે ત્યાં નગર વસાવ્યું. એ નગર ધનું સુશોભિત થવાથી તેનું નામ ઉદ્ભૂતવસિષ્ઠ અથવા સુભસ્થ પડ્યું. અર્ધવપ્રસ્થનો કેટલોક પ્રદેશ એમાં આવેલો હોવાથી તેને અર્ધવપ્રસ્થ ખત્યું છે. મથાસુરે બાંધેલો સભ્યમંડપ અહીં જ હતો. મુષિહિરે રાજ્યના થડ અહીં જ કપો હતો. કુસદેશની રાજ્યાની જેમ હસ્તિનાપુર તેમ જ નગરી પણ હતી.

મુદ્દતે એક નગર નિષાળ્યું,

હું ઉદ્ભૂતવસિષ્ઠ ખત્યું નામ. શિવદાસ

૨. જ. હાલનું આમ્રા યદેર.

ઉદ્ભૂતવસિષ્ઠપ્રયાજાર્થમદ્વસંસ્થારસંભૂતિ પુ. પુરુષોત્તમનું નામ.

ઉદ્ભૂતવસિષ્ઠ [સં. ઉદ (દેવોનો રાજ) + પ્રદરણ (હથિયાર)] પુ. ઉદનું હથિયાર વજ.

ઉદ્ભૂતવસિષ્ઠ [સં. ઉદ (કુલ નામનું આ) + દવ (દવ)] જ. ઉદ્ભૂતવ.

ઉદ્ભૂતવસિષ્ઠ પુ. (પિંચ) જાતુકુળની જાતનો જાતલુ, મજલુ અને બે મુક મળી આઠ અક્ષરનો એક સમસ્ત વર્ણમેળ ઉદ. તેને ઉદરથા અને દંડિયા પણ કહે છે.

ઉદ્ભૂતવસિષ્ઠ આ મા મા રે. રુપિંચ

ઉદ્ભૂતવસિષ્ઠ [સં. ઉદ (દેવોનો રાજ) + વધુ (વધ)] જ. મખમલ જેવી રુવાંટીવાળું એક જાતનું છત્ર; ઉદરધુ.

ઉદ્ભૂતવસિષ્ઠ ૧. [સં.] જી. જાંબનું કાકડું.

૨. જી. જાંબનો વચ્ચો ભાગ.

ઉદ્ભૂતવસિષ્ઠપાદમર્થ જ. બે પગની પાનીની બાજુએ પાછલી બાજુના મધ્ય ભાગમાં આવેલું બે આંગળનું પ્રાચુકર મર્થ. ત્યાં ઉત્તર થતા સોહી વહી જવાથી મરણ થાય છે, કારણ કે ત્યાં પશ્ચિમ જાંબન ધમની, પશ્ચિમ જાંબન નાડી અને શિરાઓ સાથે સાથે પસાર થાય છે. બે જગ્યાએ તે માંસપેશીઓમાં દટાયેલું હોવાથી તેને માંસમર્થ કહેવાય છે.

ઉદ્ભૂતવસિષ્ઠપાદમર્થ જ. પ્રક્રેષ્ણ વચ્ચા ભાગમાં આવેલું મર્થ. એમાંથી પ્રક્રેષ્ણી ધમની, શિરા અને નાડી પસાર થાય છે, એટલે ત્યાં ઉત્તર થવાથી અત્યંત વેદના થાય અને સોહી વેડું પણ આ મર્થ પ્રાચુકર નથી.

ઉદ્ભૂતવસિષ્ઠ જી. એક પુરાતની તોપનું નામ. એમાં બે ફારસી લીટી કોતરેલી છે: શ્રી અમલ પુરુષાણી કૃપાને મહારાજ રજુનિતસિંહ જહાદુર હમમુશ્શુ સલ્તનતકુ શ્રી મહારાજધિરાજ, ઉદ્ભાણ નામની આ તોપ પવિત્ર કુશમથી વિક્રમ સન ૧૮૬૪માં સદેને જરસ્તુ દિતરત, હાલતુને દિતનત મોસ્થો સેવકપેર જામરલ કોર્ટ સદેજ જહાદુરની જવસ્થાથી તૈયાર કર્ધ.

ઉદ્ભૂતવસિષ્ઠ પુ. (પુરાણ) એક ઋષિનું નામ.

ઉદ્ભૂતવસિષ્ઠ જી. વર્ધના દરમાં ઉપમોગી રસની એક જનાવટ. સિદ્ધર, અભાજનરમ, બોદભરમ, રૌખભરમ, આલિજનરમ, અને વજનામ સરખે સાથે લઈ તેને કમલના તંતુ સાથે બોર, ચિત્રક, ભાંગ, એરંદનાં મૂળ, વજ, વાલ, સરણ અને નમોડના ક્વાથની એકેક દિવસ બાવના આપી મોળો કરી ધઉવાનું તેલ, સર્સિયું તેલ અને મેંધનો બુકો મરમ કરી તેમાં પડવી મળુ જેવડી મોળા કર્વી. તેની માત્રા એક મોળા અને

અનુપાન તરીકે આદુનો રસ અપાય છે.

ઉદ્ભૂતવસિષ્ઠી [સં. ઉદ (દેવોનો રાજ) + ભમિની (ભન)] જી. દુર્ગાદેવી.

ઉદ્ભૂતવસિષ્ઠ જ. બોહને મળતું એક જાતનું ગાંડ.

ઉદ્ભૂતવસિષ્ઠ પુ. (પુરાણ) રામની સેનાના એક વાનરનું નામ. તે અગિયાર કરોડ વાનરોનો ધણી હતો.

ઉદ્ભૂતવસિષ્ઠ [સં.] પુ. (સંગીત) ઉદ્ભાજના ક એકમાર્ગ એકનું નામ.

ઉદ્ભૂતવસિષ્ઠ ૧. [સં. ઉદ (દેવોનો રાજ) + ભુવન (ધર)] જ. ઉદને રહેવાનું કોણું.

૨. જ. ધનું સુશોભિત ધર.

ઉદ્ભૂતવસિષ્ઠ ૧. પુ. (બોહ) ચોરાથી સિદ્ધ માંહેનો એ નામનો એક.

૨. પુ. (બોહ) ચોરીસમા લીધેલ મહાવીર સ્વામીના પહેલા અક્ષરે મોતમ સ્વામી.

ઉદ્ભૂતવસિષ્ઠ [સં. ઉદ (દેવોનો રાજ) + ભૂમિ (જમ્યા)] જી. સ્વર્ગ.

ઉદ્ભૂતવસિષ્ઠ [સં. ઉદ (દેવોનો રાજ) + ભેષજ (લગ)] જ. સંક.

ઉદ્ભૂતવસિષ્ઠ [સં. ઉદ (દેવોનો રાજ) + અખ (વજ)] પુ. બોમ્બાસાની રજાતમાં ઉદને પ્રસન્ન કરવા માટે કરાતો વટ.

ઉદ્ભૂતવસિષ્ઠ [સં.] પુ. પહેલા વરસાદથી પાણીમાં ઉત્પલ થતું ઝેર. તેનાથી માછલીઓ મરી જાય છે.

ઉદ્ભૂતવસિષ્ઠ ૧. [સં. ઉદ (દેવોનો રાજ) + મહ (કલ્પ)] પુ. ઉદના માનમાં કરાતો ઉત્સવ. ૨. પુ. બોમ્બાસું.

ઉદ્ભૂતવસિષ્ઠમુક [સં. ઉદમહ (બોમ્બાસું) + કામુક (મેયુનની ઇચ્છાવશ)] પુ. કુતરો, કેમકે તેને બોમ્બાસામાં મેયુનની ઇચ્છા વિશેષ થાય છે.

ઉદ્ભૂતવસિષ્ઠ [સં. ઉદ (દેવોનો રાજ) + મહા (મોટું) + ઉત્સવ (જાનકાનો દિવસ)] પુ. ઉદને રાવણના દીકરા મેધનાદે જલ્થાના જાનકાનો પ્રસંગ.

ઉદ્ભૂતવસિષ્ઠ [સં.] જ. (જ્યોતિષ) અભિજિતથી અનુરાધા સુધીના સાત નક્ષત્રો.

ઉદ્ભૂતવસિષ્ઠ [સં.] પુ. મહાભારતમાં જણાવેલ કૈતવું નામ.

ઉદ્ભૂતવસિષ્ઠી [સં. ઉદ (દેવોનો રાજ) + માલિન (કાલપાત્ર)] પુ. (પુરાણ) ઉપરિચર રાજનું બીજું નામ. એણે પોતાના તપથી ઉદને સંતોષ આપ્યો હતો. ઉદે રાજ્ય થઈને તેને પોતાની માળા આપી હતી.

ઇદ્રમુખાભિષિક પુ. (ભ્યોતિષ) જૈન સત્ર
પ્રમાણે ભાષિયાનો સાતમો દિવસ.

ઇદ્રમુખકવાવ પુ. ફસમા મંડાનું આઠવીસમું
સૂત્ર રચનાર અગ્નેશ્વરે એક અષ્ટિ.

ઇદ્રમોદક [સં. ઇદ્ર + મોદક (વાહુ)]
પુ. એક જાતની મીઠાઈ; મેદાના લાકુ.

ઇદ્રયવ [સં. ઇદ્ર (કાળ રસ) + વવ
(વવ)] પુ. એ નામની એક ઔષધિ;
ઇદ્રજવ; અંદરજવ, ઇદ્રજવનાં વચ્ચકિ ગ્રહ
આકારે હાથી સાદ લાલ ઊંચાં થાય છે. એનાં
પાંદડાં બદામનાં પાંદડાં જેવાં અને તેની રસિમો
ખારીક અને લાંબી હોય છે. ફૂલો લાલ અથવા
અથાણું કરવાના ઇષ્નોમમાં આવે છે. રસિમોમાંથી
જવના આકારનાં બીજાં નીકળે છે.

ઇદ્રયવફલ [સં. ઇદ્રયવ (અંદરજવ) + ફલ
(ફલ)] જ. ઇદ્રજવના ગ્રહમાં થતી ખારીક
અને લાંબી રસિમોમાંથી નીકળતાં જવનાં
આકારનાં બી.

ઇદ્રયવાદિકાકો [સં. ઇદ્રયવ (અંદરજવ) +
આદિ (વગેરે) + કવાય (કાળો)] પુ. (વૈદક)
ઇદ્રજવ, ધાણા અને પડોગનો ઉકાળો. તે મધ
કે સાકર નાખી ચાર રૂપિયામાર પીવામાં
આવે છે. દરેક જાનના અતિસાર અને રક્તપિત્ત
ઉપર તે ફાયદાકારક મનાય છે.

ઇદ્રયવાદિકવાય [સં. ઇદ્રયવ (અંદરજવ) +
આદિ (વગેરે) + કવાય (કાળો)] પુ. (વૈદક)
અંદરજવ અને બીજી કવાયોનો ઉકાળો;
ઇદ્રયવાદિકાકો.

ઇદ્રયવાદિચૂર્ણ [સં. ઇદ્રયવ (અંદરજવ) +
આદિ (વગેરે) + ચૂર્ણ (બૂટો)] જ. (વૈદક)
એ નામનું એક ઔષધ; લઘુમંથાધરચૂર્ણ;
ઇદ્રજવ, નામરમોય, ફૂણાં બીજાં, લોહર,
મોચરસ અને ધાવડીનાં ફૂલ એકઠાં કરી તેનો
કરેલો બૂટો.

ઇદ્રયવાદિમધ્યા [સં. ઇદ્રયવ (અંદરજવ)
+ આદિ (વગેરે) + પ્રમથ (વસોવસું) + મ
(જવું) + આ (નારિયલનો પ્રત્યય)]
જી. (વૈદક) રક્તપિત્ત અને અતિસાર માટે
અપાતું એ નામનું એક ઔષધ. ઇદ્રજવ અને
મોચ ચચ્ચાર તોલા લઈ પાણીમાં વાડી લૂંટી
કરી તેમાં એસક તોલા પાણી નાખી ઉકાળવું.
આઠ રૂપિયામાર બાકો રહે ત્યારે તેને ફૂંક પાડી
અંદર મધ નાખી ચાર ચાર તોલા પીવું.

ઇદ્રરાજ પુ. રાષ્ટ્રકૂટ વંશનો એ નામનો રાજા.

ઇદ્રરેખા [સં.] જી. બાકુવી; સોમરાજ;
બાવળી.

ઇદ્રલાજી જી. એ નામની એક ઔષધિ.

ઇદ્રલુપ્ત ૧. [સં. ઇદ્ર (દેવોનો રાજા) + લુપ્ત
(નાશ પામેલ)] પુ. હારી. આ રોગમાં વાળ
ખરી પડે છે.

૨. પુ. દાલ; વાળ જતા રહ્યા હોય એવો
માથાનો ભાગ.

ઇદ્રલુપ્ત ૧. [સં. ઇદ્ર (દેવોનો રાજા) + લુપ્ત
(નાશ પામેલ)] + ક (નાશો વપરાતો પ્રત્યય)]
પુ. દાલ.

૨. પુ. વાળ ખરી પાવાનો રોગ.

૩. જ. દાડી ન હોવી તે.

ઇદ્રલોક ૧. [સં. ઇદ્ર (દેવોનો રાજા) +
લોક (દેશ)] પુ. સ્વર્ગ ઇદ્ર વગેરે
દેવતાઓનો દેશ; દેવલોક.

૨. પુ. સ્વર્ગમાં રહેલી પ્રજા.

ઇદ્રલોકેશ ૧. [સં. ઇદ્રલોક (દેવોનો દેશ) +
શેશ (રાજા)] પુ. ઇદ્ર. તે દેવલોકનો રાજા
હોવાથી તે ઇદ્રલોકેશ કહેવાય છે.

૨. પુ. મહેમાન.

ઇદ્રવ જ. એક જાતનું છાતું; ઇદ્રવધૂ.

ઇદ્રવજ ૧. પુ. (પિંગળ) એ નામનો હંડ.
જુઓ ઇદ્રવજ.

૨. [સં. ઇદ્ર (દેવોનો રાજા) + વજ
(લથિયાર)] જ. ઇદ્રનું લથિયાર; વજ.

ઇદ્રવજ ૧. [સં.] પુ. (પિંગળ) એ તમજ,
જગજ અને બે ગુરુ મળી અગ્નિચર
અક્ષરવાળો અને પાંચમે અને છઠે અક્ષરે
ચલિ એટલે હંડમાં આવતા વિરામચાળો ત્રિદુષ
જાતિનો અક્ષરમેગ હંડ.

તા તા જ મા મે હર ઇદ્રવજ . સ્વપિંગળ

ઇદ્રવટી [સં. ઇદ્ર + વટી (મોળી)]
જી. (વૈદક) એક જાતનું ઔષધ; રસસિદ્ધર,
જંમભરમ અને અર્જુનરસની છાલ સરખે લામે
લઈ રીમળાના મૂળના ઉકાળામાં ધૂટી બનાવેલી
મોળી તેની માત્રા એકથી બે વાલ છે. મધુમેઠ
મટાડવા તે વપરાય છે.

ઇદ્રવજના [સં.] પુ. (પિંગળ) રાક્ષસી હંડની
જાતનો એક સમસ્ત વર્ણમેગ હંડ ઇદ્રવજના.

ઇદ્રવધૂ ૧. [સં. ઇદ્ર (દેવોનો રાજા) + વધૂ
(વધુ)] જી. હંડની ઓ, ઇદ્રાણી.

૨. જી. ઓમાસામાં ચતુર્થ એક જાતનું લાલ
મખમલ જેવું સુંગળું છારડું; જરબોટી.

ઇદ્રવરણ ૧. [સં. ઇદ્રવરણી] જ. દેખીતું
સુંદર પણ સ્વાદે કાતું એક જાતનું ફળ;
ઇદ્રવારણ. તેના વેલ તરખૂજના વેલ જેવા
પણ પાંદડાં તરખૂજનાં પાંદડાંથી ત્રીજાં હોય છે.

તે રેલ લાવનાર, પિત્ત દૂર કરનાર અને હૃદય
એટલે કર્મમાં મારનાર મનાય છે. અગ્નિચત,
કમળો, ચૂંક, સીંગસ, સર્પદંડ, અજીર્ણ,
મળાવરોધ, પેટના જૂના રોગ, વક્રતોદર,
ખીલોદર, કૃમિ વગેરે ઉપર તે સાફ કામ કરે.
ઇદ્રવરણની બે જાત: જે ફળ શુભારે કેરી
જેવાં હોય તેને ઇદ્રવરણ કહેવાય અને
બીજી જાતનાં ફળ લીંણુ જેવાં થાય. તે
અતિસાર કાળ હોય છે. આ બંને જાતનાં ફળ
પાંકે તોપણ મીઠાં થાય નહિ.

૨૩ ઇદ્રવરણમાં લહે લશણ સપળા લોક,
૨૪ કોઈ જાણે નહીં ફળ મળ્યાં તે કોઈ.

સમજ

૨. જિ. લુપ્ત; દેખીતું સાફ પણ અંદરથી
કપટી

ઇદ્રવર્ણ ૧. જ. ઇદ્રામણનું ફળ; ઇદ્રવાર્ણ;
ઇદ્રવાર્ણ; ઇદ્રામણ.

૨. જ. ઇદ્રામણનો કોડ.

વાલીને વિષમય ઇદ્રવર્ણ કાઢ, લેવો છે રસમય
આમનો. દોલતરામ પંચા

ઇદ્રવર્ણ જ. એક ઔષધિ. તેનાં મળિયાં
પેટપીડ, તાવ અને અજીર્ણમાં મરી અને મીઠાં
સાથે ખવાય. મગજમાં લોહિનો જમાવ થયો
હોય તો તેમાં આ વનસ્પતિ કામની મનાય.
મગને બહારના હૃદયમાં ઉકાળાને પાવાથી રક્ત
મટવું હોવાનું કહેવાય છે.

ઇદ્રવર્ણ પુ. એક જાતનો વેલો.

ઇદ્રવર્ણ [સં. ઇદ્ર (દેવોનો રાજા) + વર્ણ
(રંગ)] જિ. લુલુ લુલુ રંગનું.

ઇદ્રવર્મા પુ. (પુરાણ) ભારતના યુદ્ધમાં
દુર્યોધનની બાજુનો એક રાજા. એની પાસે
અવતારમાં નામનો પ્રખ્યાત હાથી હતો.

ઇદ્રવલ્લ પુ. (પિંગળ) અનુક્રુષ હંડનો એ
નામનો એક બેડ; ઇદ્રલ્લ. તેના દરેક અક્ષરમાં
જગજ, મગજ અને બે ગુરુ મળી આઠ અક્ષર
હોય છે.

ઇદ્રવલ્લરી ૧. [સં.] જી. ઇદ્રવરણનો વેલો.

૨. જી. એ નામની એક વનસ્પતિ; આહી;
ખડબરામી.

૩. જી. પારિજાતકનું ગ્રહ; પારિજાત.

ઇદ્રવલ્લરી ૧. [સં.] જી. ઇદ્રવરણનો વેલો.

૨. જી. પારિજાતકનું ગ્રહ

ઇદ્રવલ્લિ ૧. [સં.] જી. જાંબનું ફાડકું.

૨. જી. જાંબનો વચલો ભાગ.

ઇદ્રવેશ પુ. (પિંગળ) દરેક ચરણમાં તમજ,
તમજ, જગજ અને રમજ હોય અને પાંચમા
અને સાતમા અક્ષર ઉપર વિસ્તારો આવે એવો

બાર અક્ષરનો એક સમવદ્ર અક્ષરમય છે; વીરસિદ્ધ.

ઉદવાણુ ૧. જ. એ નામનું ફળ; ઉદવરણું.

કાળી ક્ષેત્રી પણ કૃષ્ણ મહીએ સદા એ, રાત્રી ઉદવાણુથી ન મોહીએ કદા એ.

સ્વારામ

૨. વિ. કેળીનું સારૂ પણ અંદરથી નહારૂ.

ઉદવાણીયું જ. એક જાતની વનસ્પતિ; ઉદામણું

ઉદવાણુ ૧. (પુરાણ) સંવત્સરી ઉદવાણુ રાજના દીકરાનો દીકરો અને વિકૃતિ રાજનો દીકરો; ઉદવાણુ, એનું બીજું નામ કુરુચ્છ કનું.

ઉદવાણુક ૧. કલિંગ દેશમાંથી નીકળતો એક જાતનો ફીરો.

ઉદવાણુ ૧. જ. ઉદવરણું; મોજ અને સોનાના જેવા રંગનું નારંગી જેવું ફળ.

૨. વિ. ફટકું પણ દુર્ગુણી અને કપડી. ઉદવાણુ કેળાવમાં સારૂ પણ કનું કોઈ કોઈ તેને આખી શકે નહિ. આથી કેળાવે સ્વચ્છ, નમ અને સારા કેળાતા પણ હૃદયથી કપડી માણસને ઉદવાણુની ઉપમા આપાય છે.

ઉદવાણુ ૧. [સં. ઉદવાણી] જ. એક બોધધર્મનું નામ. તેનાં મૂળ પેટપીઠ, તાવ અને અશ્વર્થમાં મરી અને મીઠા સાથે અવાય. મૂળને બહારના દૂધમાં ઢાળીને પાવાથી રક્ષા મટે.

૨. જ. કેળીનું જેટલું સુંદર તેટલું જ કનું એવું એક ફળ. તે રેય લાવનાર, ગરમ અને કદ મટાડનાર મનાય છે અને કમળો, બરલ અને આસરોગમાં હાથકાપરક લેખાય છે.

મહા પુરુષકાવે માંદ બલી, રેય પેલી પણ દેવ ન હતી, સ્તુતિ નિહા અહેમાઈ આત્મ, પેરે ખામ પણ વાધી નાતમ, અખા હુપાવિના છળકણુપી, પાંડુ ઉદવાણુને કહુતાવધી અખાની પાણી

૩. વિ. ફટકું પણ દુર્ગુણી કે કપડી.

ઉદવાણુ [સં. ઉદવાણી] ૧. ઉદાવના તરખૂમના વેલા જેવો એક વેલો. તેનાં ફળ રેય લાવનાર, પિત્ત મટાડનાર અને પેટની છવાત મારનાર છે. કબજિયાત, કમળો, ચૂંક, શીંગસ, સર્પદંશ, અશ્વર્થ, મળાવરોધ ઉપર તે સારૂ કામ કરે છે.

ઉદવાણુચિક [સં.] જી. પાણીવાળી ખેનરાઉ જમીનમાં થતો એક જાતનો વેલો; ઉદવરણુંનો વેલો. જુઓ ઉદવરણું.

ઉદવાણુચી [સં.] જી. અમૃતા; કડવી તુલસી; ઉદામણી; ઉદવામણી. એનાં પંદ્યાં તરખૂમના વેલાનાં પંદ્યાં જેવાં પણ ખારીક અને તેનાં પ્રોક્ષા ફળનો રંગ પીળો હોય છે.

ઉદવાણુ [સં. ઉદ (દેવોનો રાજ) + વણ (વર્ણ જનું)] ૧. (પુરાણ) ઉદને જળદ બનાવી તેના ઉપર સવારી કરનાર એ નામનો રાજા; કુરુચ્છ; ઉદવાણુ.

ઉદવિજય ૧. [સં. ઉદ (સુરપતિ) + વિજય (જય)] ૧. ઉદની જય.

૨. ૧. (પિંગળ) ચિન્મય આકારમાં અક્ષરો મૂકી બનાવવામાં આવતો એક હંદ.

૩. ૧. (પિંગળ) વિકૃતિ હંદની જાતનો ૭ અક્ષર અને ૨ શુરુ મળી રેવીસ અક્ષરનો સમવદ્ર અક્ષરમેય છે; મતમધુર; મતમજેદ; મતમપદ; માસતી, ઉલ્લ; મધુમાર્જિતકા; સોભા; સરૈવા. તેમાં ૧૨ અને ૧૧ અક્ષરે થતિ એટલે વિમાઓ આવે છે. એની અક્ષરની કળ લાંબીના કનની જેમ ફરે છે. જેમકે,

આવ મિસ મુજરપિત તને

અતિ રોજિત કું લક્ષ્મી સમજું,

જાણીને પાસ વખાણુ કૃષિ

મુખી જનમાં તુજ કીર્તિ જાળવું.

ઉદવિજયી. [સં. ઉદ (દેવોનો રાજ) + વિજયિન (જીતનાર)] ૧. જદમણ. તેણે ઉદ ઉપર જય મેળવ્યો હતો તેથી તે ઉદવિજયી કહેવાય છે.

ઉદવિજે ૧. [સં. ઉદ + વિજય (જય)] ૧. ઉદની જય.

૨. [સં. ઉદ (દેવોનો રાજ) + વિજિ (જય)] ૧. જદમણ

ઉદવિમાન ૧. (પિંગળ) દરેક અક્ષરમાં અમણ, તમણ, નમણ, મમણ, જમણ, નમણ, નમણ, અને એ શુરુ આવે એવો એક સમવદ્ર વર્ણમેય છે. તે વિકૃતિ હંદનો એક એક છે.

ઉદવિમાને જાત પર નામા છે જા પર દિન દિન પર આવે. સ્વપિયમ

ઉદવીજ [સં. ઉદ (પ્રજા નામનું કાક) + બીજ (બી)] જ. અંદરજવ.

ઉદવૃક્ષ [સં. ઉદ (દેવોનો રાજ) + વૃક્ષ (કાક)] જ. દેવદારનું કાક ઉદરખ. આ કાક ઉદને પ્રિય દોવાનું કહેવાય છે.

ઉદવૃદ્ધ [સં.] ૧. એક જાતનો ફોલો.

ઉદવૃદ્ધા [સં.] જી. વાતપિતથી કતો એક રોગ.

ઉદવૃદ્ધિક [સં.] ૧. જેરમી ઘોડો.

ઉદવેલ [સં. ઉદ + વેલી (વેલ)] જી. ઉદવનુખા; આકાશમાં કેળાવું મેષધનુખ.

ઉદવૈકુંઠ [સં.] ૧. દશમા મંડલનાં ૪૮-૫૦ સ્કંત લખનાર કવ્યેદનો એક ગદ્ય.

ઉદવૈદ્ય [સં. ઉદ + વૈદ્ય (એક જાતનો

મણિ)] ૧. એક જાતનો કીમતી પથ્થર.

ઉદવત ૧. [સં. ઉદ (દેવોનો રાજ) + વત (નિયમ)] ૧. પાણી વરસાવીને ઉદ છવોને રાજ કરે છે, તેમ પોતાની પ્રજાને બરપૂર રાખનાર રાજા.

૨. જ. ઉદનો નિયમ.

૩. જ. રાજાની ફરજ.

ઉદરાકિત ૧. [સં. ઉદ (દેવોનો રાજ) + સકિત (દેવ)] જી. ઉદાણી; ઉદની સી.

૨. જ. એ નામનું હથિવાર.

ઉદરાકુ [સં. ઉદ (દેવોનો રાજ) + કુ (વેરી)] ૧. (પુરાણ) ઉદનો કુરમન; વચાસુર. ઉદે ત્વજ નામના પ્રજાપતિના દીકરા વિશ્વરૂપને મારી નાખવાથી અગ્નિમાં હવન આરંભીને ઉદનો નાશ કરવાને ત્વજાએ તેને ઉત્પન્ન કર્યો હતો.

ઉદરાલભ [સં. ઉદ (વરસાદનો દેવ) + લભ (પ્રાપ્તિ)] ૧. મોમાસામાં થતું એક જાતનું છવડું.

ઉદરાલભાણુ જી. રાજગિરથી આશરે ૭ માઈલ દૂર આવેલ ગિરિયેક નામની ટેકરી. તેનાં ચિખર ઉપર પીટોનો બનેલો એક ધુમ્મટ છે. બોલો તેને હસસદૃષ કહેતા.

ઉદરાંગી [સં. ઉદ (વરસાદ) + રાંગિ (સીંગડાંવાળું)] જી. વાઘાંવાળું.

ઉદરાંગી મેષોરાનું સ્વરૂપ કહી રે. સ્વારામ

ઉદરાકન [સં. ઉદ (દેવરાજ) + સદન (સેઠાણ)] જ. દેવોના અધિષ્ઠિત ઉદનું રહેવાનું કહેણું.

ઉદરાકા ૧. [સં.] જી. હણુચની ગુફામાંની તેનીસમી ગુફાનું નામ; જમનાથ સભા.

૨. જ. એ નામનું એક નાટક.

ઉદરા જી. જોખાની એક જાતની મીઠાઈ.

ઉદરામધ્યદાતા [સં. ઉદ (દેવોનો રાજ) + સામધ્ય (બળ) + દાતા (આપનાર)] ૧. પુરુષોત્તમ અવવાનનું નામ.

ઉદસારથિ ૧. [સં. ઉદ (દેવોનો રાજ) + સારથિ (રથ હાકનાર)] ૧. ઉદનો રથ હાકનાર માતલિ.

૨. ૧. વાણ; પવન.

ઉદસાવણી ૧. [સં. ઉદ (દેવોનો રાજ) + સાવણી (એક મન)] ૧. આણુ સ્વેનવારાહકથના અંતે જન્યર ચોદમો મનુ; વિશ્વસેન. એના પ્રજાને ઉદસાવણી મન્યતર નામ આપ્યો. તે સમયમાં અગ્નિ, બાહુ, શુચિ, શુદ્ધ, મામળી વગેરે સાત ગદ્ય થયે.

ઈદમુલ ૧. [સં. ઈદ (દેવોનો અધિપતિ) + મુલ (દીકરો)] પુ. (પુરાણ) અર્જુન. તે ઈદના અંતથી કુંતીના મર્મમાં પેદા થયો હોવાનું થનાય છે.

૨. પુ. અર્જુનપુત્ર; સાધનું ઝાઝ.

૩. પુ. ઈદનો દીકરો જ્યંત.

૪. પુ. વાલી; કિષ્કિંધાના રાજા અશ્વરાજના બે માહેનો મોટો દીકરો.

ઈદસુરસ [સં.] પુ. સિંધુવાસ નગરનું ઝાઝ.

ઈદસુરા [સં.] સ્ત્રી. ઈદવારણનો વેલો.

ઈદમુકુલ [સં. ઈદ (દેવોનો અધિપતિ) + મુકુલ (મંત્રનો જ્યોત્)] જ. અશ્વેદનું એક સુગત એટલે મંત્રવિભાગ.

ઈદસુનુ ૧. [સં. ઈદ (દેવોનો રાજા) + સુનુ (દીકરો)] પુ. (પુરાણ) અર્જુન કુંતીને ઈદના અંતથી થયેલો દીકરો.

૨. પુ. અર્જુનપુત્ર; સાધનું ઝાઝ.

૩. પુ. ઈદનો દીકરો જ્યંત.

૪. પુ. સુમીવનો મોટો ભાઈ; વાલી.

ઈદસેન ૧. [સં.] પુ. (પુરાણ) ધર્મશ્રવિને જાનુ નામની સ્ત્રીથી થયેલા દેવકાવળનો દીકરો.

૨. પુ. (પુરાણ) નગરાજને હમંતીથી થયેલો દીકરો.

૩. પુ. (પુરાણ) ખણ્ણદીપનો એક પર્વત. તે દીપમાં મણિપુટ, વજ્રપુટ, ઈદસેન, જ્યોતિર્માન, સુપર્ણ, કિરણપ્રણીવ અને મેઘમાલ એમ સાત પર્વત છે.

૪. પુ. (પુરાણ) બહિરાળનું એક નામ.

૫. પુ. (પુરાણ) મુખિહિના સારથિનું નામ.

૬. પુ. (પુરાણ) મુતલના એક દેવનું નામ.

૭. પુ. (પુરાણ) સર્વવંશી નરિષ્ઠતકુળમાં થયેલા કૃત્ત રાજાના દીકરાનું નામ.

૮. પુ. (પુરાણ) સોમવંશી એક રાજા; સોમવંશી મુદ્ગલ રાજાના દીકરાના દીકરા વાલિહનો દીકરો અને વિંધ્યાશ રાજાનો બાપ.

ઈદસેના ૧. [સં. ઈદ (દેવોનો રાજા) + સેના (વર)] સ્ત્રી. ઈદનું કનકર.

૨. સ્ત્રી. ઈદનું હિમાચલ વજ્ર.

૩. સ્ત્રી. (પુરાણ) નળ રાજાને હમંતીથી થયેલી દીકરી.

૪. સ્ત્રી. (પુરાણ) મુદ્ગલ શ્રવિની સ્ત્રી નારાયણીનું બીજું નામ.

ઈદસેનાની [સં. ઈદ (દેવોનો રાજા) + સેનાની (સેનાપતિ)] પુ. (પુરાણ) શ્રીકૃષ્ણ સ્વામી; શ્રીકૃષ્ણ, કેમકે તેઓ દેવોના સેનાપતિ છે.

ઈદસ્તુલ [સં. ઈદ (દેવોનો રાજા) + સ્તુ

(વજ્રપુટ)] પુ. ઈદ નામનો યદ. તેમાં ઈદની સ્તુતિ આવે છે.

ઈદસ્તોમ [સં. ઈદ (દેવરાજ) + સ્તોમ (યજ્ઞ)] પુ. અતિરાત્ર યજ્ઞના ભાગ રૂપ ઈદના માનમાં યજ્ઞો એક યજ્ઞ.

ઈદસ્પૃક ૧. [સં.] પુ. (પુરાણ) અપભ્રંશને જ્યંતીથી થયેલ સો માહેનો એક દીકરો. એનો અંક એના જ નામે પ્રસિદ્ધ છે.

૨. પુ. (પુરાણ) ભારતવર્ષના નવ ખંડમાંના એકનું નામ.

ઈદહસ્ત [સં.] પુ. એક જાતની ઔષધી.

ઈદહુ ૧. [સં.] પુ. મુનિનું એક નામ.

૨. સ્ત્રી. ઈદનું આર્જુન કરવામાં સાધનરૂપ એક જ્યોત્ એટલે વેદનો મંત્ર.

ઈદા ૧. [સં.] પુ. જ્યંતેલો મોટો પુત્રો.

૨. [સં.] સ્ત્રી. ઈદવારણનો વેલો; ઈદવારણી.

૩. સ્ત્રી. ઈદણી; ઈદની સ્ત્રી.

૪. સ્ત્રી. નાનાં પાનવાળો તુલસીનો ઊંઘ; કિષ્કિંધ.

ઈદામિ ૧. પુ. (જ્યોતિષ) આશાસીમાંના એક મંત્રનું નામ.

૨. [સં. ઈદ (દેવોનો અધિપતિ) + અમિ (નામ)] પુ. વીજળી.

૩. પુ. સામવેદનો એક દેવતા.

ઈદામિદુમ પુ. દિવ.

ઈદાધાર્વ [સં. ઈદ (દેવોનો રાજા) + ધાર્વ (કર)] પુ. દેવોના મુક જ્યોત્પતિ.

ઈદાઝી (ઈદાઝી) જ. તુલસીનામાં વપરાતું રંગબેરું ઈમનું એક માપ.

ઈદાજિહ્વા સ્ત્રી. નગેનું ઝાઝ ઈદસુસ્ત રજ.

ઈદાજી ૧. [સં.] પુ. અશ્વેદના હલમાં મંડાનું ૧૪૫મું સુગત રચનાર શ્રવિનું નામ.

૨. સ્ત્રી. હાવાચી; મોટી હાવાચી; બેલચી.

૩. સ્ત્રી. હાવાચીની ઓછી મુદામાંની શયી ઉપર બેઠેલી એક માતા.

૪. સ્ત્રી. ઈદની સ્ત્રી; સ્ત્રી; પૈત્રી; પુત્રીમળ.

૫. સ્ત્રી. ઈદાજનનો વેલો. તેનું કમ પીળા કે લાલ રંગનું, ઝેરી, રેમક, દેખાવમાં થાણું સુંદર થયું થાણું હોય છે. દેરી અને વિલાપતી દવામાં તેનું સત્ત્વ ઝાઝ આવે છે.

૬. સ્ત્રી. એક જાતનું જૂરા રંગનું ધુવડ.

૭. સ્ત્રી. ખરના વાહનવાળી કિતર દિશાની એક યોજિની.

૮. સ્ત્રી. ધણી દેખાવડી અને બજાવાળી સ્ત્રી.

૯. સ્ત્રી. ધણી બાંજરી કીડી.

૧૦. સ્ત્રી. દુર્ગા દેવી; મહેશ્વરી. તેની શ્રી લંકામાં છે.

૧૧. સ્ત્રી. દુર્ગા દેવીની એક શક્તિ.

૧૨. સ્ત્રી. દેવીનું એક નામ.

૧૩. સ્ત્રી. નીલસિંદુવાર નામનું ઝાઝ.

૧૪. સ્ત્રી. મોટી નગેનું ઝાઝ સિંધુવાર.

૧૫. સ્ત્રી. (બંચ) વેશ્યા. એમ કહેવાય છે કે ઈદ બદલાય પરંતુ ઈદાણી એક જ રહે છે. આ રીતે ઈદાણી એક કરતાં વધારે પુરુષની વધુ થવાથી વેશ્યાના બંચ અર્થમાં પણ વપરાય છે.

૧૬. સ્ત્રી. સમોમના એક આસનનું નામ.

૧૭. સ્ત્રી. સાત ભાતગણ એટલે સ્વર્ગીય માતાઓના મંડળમાંની છઠી દેવી.

૧૮. જ. અંજાનાના બર્ધવાન બિલ્લામાં અજવા નદી ઉપર આવેલું એક જૂનું ગામ.

ઈદાણીક [સં. ઈદાણી (ઈદની સ્ત્રી) + ક (ને લગત)] જ. સમોમનું એક આસન. આ આસન ઈદાણીએ સૌથી ખોલાં ઉપયોગમાં લીધું હોવાનું કહેવાય છે. વાત્સ્યાયને આ પ્રકારને ઉપલક્ષ્ય એક નામ આપ્યું છે.

ઈદાણું જ. રણથી પામ્ય ખૂબિયાવાળાં પાનવાળો હાથે અને કાંટાવાળો વેલો. પાનને જરા આતરીને મોટે ભાગે દરેક પાન પાસેથી તંતુ નીકળે. તેને પીળાં પુષ્પ હોય અને તેનાં યોગ રજ પ્રથમ લીલાં ને પછી પીળાં થાય છે.

ઈદામિર્થિતવધનરકાસુરસુહન પુ. પુરુષોત્તમ ભગવાનનું નામ.

ઈદાધાર [અપ. અનાધાર] વિ. અનરધાર; મોટી ધારે વરસતું; જાડી ધારે જોરથી પડતું; મરગધાર.

ઈદાનુજ [સં. ઈદ (દેવોનો રાજા) + અનુજ (નાનો ભાઈ)] પુ. વામન; વિષ્ણુ; નારાયણ. ઈદને મદદ કરવા માટે વિષ્ણુએ વામન અવતાર લીધો હતો. બહિરાળ ઈદજ મેળવવા એકસોમો યજ્ઞ કરતો હતો. તે વખતે વિષ્ણુએ વામન અવતાર લઈ બહિરાળ રાજા પાસેથી જમ્ય પગલાં જમીન માગી. એક પગલાંથી પૃથ્વી, બીજાથી આકાશ લઈ ગોળું. પગલું મૂકવાની કોઈ જગ્યા રહી ન હોવાથી તેના માથા ઉપર મૂકી તેને પાતાળમાં મોક્ષી દીધો હતો.

ઈદાણ ૧. [સં.] પુ. કુરુવંશના ધૃતરાષ્ટ્ર રાજાનો એ નામનો દીકરો.

૨. પુ. (પુરાણ) સોમવંશના અવિષ્ણિતવંશમાં થયેલ જન્મેજનનો દીકરો.

ઈદામણું જ. સુંદર દેખાતું થયું જાણુ ઝડું એક જાતનું લંબમેળ રજ. પકિ ત્યારે પીળા

ચતા આ ફળનો ઉપયોગ કબજિયાત, કમળો, જાગર, વૃંક વગેરેમાં થાય છે. તેમાં ભરી રાખેલા તીખા ખાવાથી શીંગસ અને અચરકાવિહાર મટતાં હોવાનું મનાય છે.

ઉદાત્ત [હિ.] જ. એક જાતનું ફળ; ઉદવરણ; ઉદવાસ્થી.

ઉદાત્તી સ્ત્રી. નહિનું એક નામ.

ઉદાત્ત ૧. વૃ. એક ઔષધ છોડ. તે રેતાળ જમીનમાં અને તેમાં ષડ્ મુજરાત અને દક્ષિણમાં પુષ્કળ થાય છે.

૨. [સં. ઉદાણી] સ્ત્રી. એક વેલો. તરખાતના વેલા જેવી આ વેલ સિંધ, ડેરાઈરમાહલખાં, મુલતાન, કાવસપુર અને દક્ષિણ અને અખ્તરિદમાં થાય છે. તેનું કાનું રેચક અને નારંગી જેવું ફળ પાકે ત્યારે પીળું કે લાલ થાય છે.

૩. જ. એક જાતનું ફળ; ઉદામણ; ઉદવારણ.

૪. જિ. દેખાવડું પશુ નમાઈ; દેખાવે સારું પશુ હુઆં.

ઉદાત્ત ૧. વૃ. આંખની આસપાસ કાળા રંગવાળો ધોળો.

૨. વૃ. સમુદ્રમાંથી નીકળેલો ધોળો.

૩. જ. ઉદવનુષ; મેઘવનુષ; રાક્ષસનુ. જાનુરોદિત; કાચખી.

૪ [સં. ઉદ (દેવોનો રાજ) + આયુષ (હવિષ)] જ. ઉદનું હવિષ્યતઃ વળાં વીળણી.

૫. જ. એક જાતનું સ્થાવર એટલે દૂર ન કરી શકાય એવું ઝેર.

ઉદાત્ત ૧. સ્ત્રી. એક જાતનું પદ; પાંચ દૃઢ સ્વરવાળું પદ.

૨. સ્ત્રી. માહી.

૩. સ્ત્રી. સુમતે જણાવેલા એક જાતની ઝેરી જાળી.

ઉદારણ ૧. જ. એક જાતનું ફળ; ઉદામણ; ઉદવારણ.

પાકે ઉદારણને કદુચ વધી. અખો

૨. જિ. દેખાવમાં સારું પશુ હુઆં.

ઉદારિ [સં. ઉદ (દેવોનો રાજ) + અરિ (દુશ્મન)] વૃ. અસુર; દેલા; કાનવા; રાજા; શુદ્ધિષ્ઠા; હિતિમુત; પૂર્વદેવ; સુરદિષ.

ઉદારવતી ૧. સ્ત્રી. મોહાવરીને મળતી એક નહિનું નામ.

૨. સ્ત્રી. પ્રભુની આનંદ સકિત.

૩. સ્ત્રી. હાથપી.

ઉદારવન જ. એક જાતનું ફળ; ઉદારવન; ઉદામણ.

ઉદારવણ ૧. [સં. ઉદ (દેવોનો રાજ) + અવરણ (પાછળથી પેદા થયેલ)]

વૃ. ઉપેદ; વિષ્ણુ; વિષ્ણુનો વામન અવતાર; નારાયણ; ઉદાતુજ.

૨. વૃ. પુરુષોત્તમનું એક નામ.

ઉદારવસાન ૧. [સં. ઉદ (વરસાતનું ડિપુ) + અવસાન (મોત)] વૃ. મારવાડ; મરુ દેશ. ત્યાં વરસાદ કામચંદ્ર પડે છે.

૨. વૃ. રણ.

ઉદારાન ૧. વૃ. અધોડીનો વેલો.

૨. [સં. ઉદ (દેવોનો રાજ) + અસુ (પાવું)] વૃ. કાંચ; વિજ્યા; સિદ્ધિ.

ઉદારાસન ૧. જ. ઉદનું રાજ્ય; સ્વર્ગ.

૧. ઉદારાસન જાણે અને તો એક હાથ જ આપું છે = તે મોટા સુખમાં અભિમાની થઈ ગયો છે.

૨. ઉદારાસનને બાલે નિદાસન મળ્યું = સુખને બદલે દુઃખ મળ્યું.

૨. [સં. ઉદ (દેવોનો રાજ) + આસન (બેઠક)] જ. ઉદનું સિદ્ધાસન.

૩. જ. ઉંચી પહાડી.

૪. જ. એક જાતનું ઝાડ.

૫. જ. (પિંગળ) રાજ્યના પેલા ભેડની સલા. તેમાં એક કપુ અને બે ગુરુ એ કહે પાંચ માત્રા આવે. જેમકે, પશોદા.

૬. જ. દેવોના રાજનું પદ.

જે હોય ઉદારાસનનો જપ, તે કુપરજ માલે વપ
હવિષાસ

ઉદારા [સં. ઉદ (દેવોનો રાજ) + અમ (હવિષ)] જ. ઉદિ આપેલું બાણ.

ઉદારા [સં. ઉદ (કુટલ રણ) + આદિ (નામનું)] જ. કો.

ઉદારાશ વૃ. (સિંધ) અસ્થિતનો એક પ્રકારનો આંકડો-અમવા અંસ. રૂઝ રાશિનો જે અંક હોય તેમાં આવેલા અમનો અંક મેળવવો, ધુવાદિક ધરોમાનું જે ધર હોય તે ધરના નામના જેટલા અક્ષર હોય તેટલા અંક તેમાં ભેગવવા. એ જણના સરવાળાને જણે જાગતાં રોય જો એક વધે તો તેને ઉદારા કહેવાય. આ અંસ મદિર અને વેદિકામાં મેક જણાય છે.

ઉદિવ ૧. [સં. ઉદ (દેવોનો રાજ)] સ્ત્રી. ઉદની સકિત.

૨. સ્ત્રી. (નાવ) એક જાતનું ખડું જાન. હિન્દી રૂપી કરણથી પ્રત્યક્ જાન થાય એટલે કે જ્યારે નિર્વિકલ્પ એટલે ખડું જાન ફલ હોય ત્યારે હિન્દી તેનું કરણ અને હિન્દી અને અર્ધનો સન્નિર્ધ એટલે સંબંધ અવાન્તરબાહર એટલે અંદરનું કામ છે. આમાં મન સાથે, મન હિન્દી સાથે અને હિન્દી અર્ધ સાથે

સન્નિર્ધ એટલે સંબંધમાં આવે ત્યારે નિર્વિકલ્પક પ્રમા એટલે ખડું જાન ઉત્પન્ન થાય છે.

૩. સ્ત્રી. કુસ્તીના એક દાવનું નામ.

૪. સ્ત્રી. જન; અવવવાં અંગ.

૫. સ્ત્રી. જનનેદિયાં ઉપરચ; સિંગ.

૧. ઉદિવ કે અસ હોવું = (૧) વિલાસી થવું. (૨) સહોગ માટે આતુર હોવું.

૨. ઉદિવ છતી તેણે જમત છત્યું = સવમી માણસ પોતાના મહાનમાં મહાન દુશ્મનને જણ છતે છે.

૬. સ્ત્રી. પારો.

૭. સ્ત્રી. પાંચની સખ્ત જતાવનાર નિસાની.

૮. [સં. ઉદ (આત્મા) + અનુમીયતે (અનુમાન વઈ શકે છે)] સ્ત્રી. અભારના પદાર્થોનું જાન થવાનું સાધન; રાખ, રપર્સ વગેરે વિષયમાલક અવયવ; જાન અને કર્મનું સાધન. ઉદની સકિત આ અવયવમાં આવીને કામ કરી રહી છે, તેથી તેને ઉદિવ કહે છે. ઉદિવના બે પ્રકાર: કર્મેદિવ (કામ કરનારી) અને જાનેદિવ (જાન આપનારી). વાક (વાચ), હસ્ત (હાથ), પાવ (પગ), પાપુ (શુદ્ધ) અને ઉપરચ (સિંગ) બે પાંચ કર્મેદિવો અને ત્વચા (ચામડી), મણુ (આંખ), શ્રોત્ર (કાન), રસના (જીભ) અને ગ્રાણુ (નાક) બે પાંચ જાનેદિવો. જાનેદિવમાં આકાશની, ભોવાની, સાંભળવાની, સ્વાદની અને સંજવાની સકિત હોય. ઉદિવોની જાનેદિવ, કર્મેદિવ અને અંતરિદિવ એમ ત્રણ ત્રણ જાત છે. વેદાંતમાં મન, શુદ્ધિ, ચિત્ત અને અહંકાર એ ચાર અંદરની ઉદિવો કહી છે. જાનેદિવ અને કર્મેદિવમાં મન ઉમેરી કેટલાક અધિમાર ઉદિવ ગણાવે છે, જ્યારે અનુક્રમ તે પાંચ જાનેદિવ, પાંચ કર્મેદિવ અને ચાર આંતર ઉદિવ મળીને એકદર ચોદ ઉદિવ મનાય છે. ભુદી ભુદી ઉદિવના ભુદા ભુદા દેવતા: જાનનો દિશા, આમડીનો પવન, આંખનો સરજ, જીભનો પ્રચેતા, નાકનો અધિનીકુમાર, વાણીનો અધિ, પગનો વિષ્ણુ, કામનો ઉદ, ગુદાનો મિત્ર, ઉપરચનો પ્રગર્જત, જાનનો મંદમા, શુદ્ધિનો બાલક, ચિત્તનો અમ્યુત અને અહંકારનો રાંકર. ઉદિવોને કેઈ વાર ઘોડાની ઉપમા અપાય, કેમકે જો તેના ઉપર કાજ નથી રાખવામાં આવતો તો ઊંધે મારે દોરાય.

૯. સ્ત્રી. મન.

૧૦. સ્ત્રી. વીર્ય.

૧૧. સ્ત્રી. શારીરિક સકિત.

૧૨. જિ. ઉદનું ઉદને વોગ; ઉદને અનુકૂળ.

૧૩. જિ. ઉદિવ સંબંધી.

ઈદ્રિયકર્મ [સં. ઈદ્રિય (જ્ઞાન અને કર્મનું સાધન)
કર્મન + (કર્મ)] જ. ઈદ્રિયનું કર્મ; ઈદ્રિયનો
બ્યાપાર.

ઈદ્રિયહાર્યશાસ્ત્ર [સં. ઈદ્રિય (જ્ઞાન અને કર્મનું
સાધન) + હાર્ય (હાર) + શાસ્ત્ર (વિદ્યા)]
જ. ઈદ્રિયોના ક્રમ સંબંધી વિદ્યા.

ઈદ્રિય કેળવણી જી. કુદરતે બાપેલ ઈદ્રિયોથી
જ્ઞાનનાં સાધનને અપગ બને સરકારી એટલે
સારી રીતે કેળવાયેલ બનાવવાનું સિદ્ધાંત.

ઈદ્રિયમત [સં. ઈદ્રિય (જ્ઞાન અને કર્મનું
સાધન) + મત (ગણેતું)] જિ. ઈદ્રિયથી
પેદા થયેલું; ઈદ્રિયનું.

ઈદ્રિયગમ્ય ૧. [સં. ઈદ્રિય (જ્ઞાન અને કર્મનું
સાધન) + ગમ્ય (સમજાય એવું)]
જિ. ઈદ્રિયોથી જાણી શકાય એવું.
૨. જિ. પ્રલય.

ઈદ્રિયગોચર ૧. [સં. ઈદ્રિય (જ્ઞાન અને કર્મનું
સાધન) + ગોચર (જ્ઞાનનો વિષય)]
કુ. ઈદ્રિયોથી જાણી શકાય એવો વિષય; સખ્દ,
સ્પર્શ, રૂપ, રસ અને ગંધ એ પાંચમાનો કોઈ
વિષય.
૨. જિ. ઈદ્રિયોથી જાણાય એવું; ઈદ્રિયોથી
સમજી શકાય એવું.
૩. જિ. પ્રલય; ખુલ્લું; દેખીતું.

ઈદ્રિયમહાબુદ્ધિમતા [સં. ઈદ્રિય (જ્ઞાન અને
કર્મનું સાધન) + મહત્ત્વ (ઘેડું તે) + સ્થમ
(શક્તિવાળું) + તા (પદ)] જી. ઈદ્રિયોથી
થતું જ્ઞાન; જનુબવ.

ઈદ્રિયમામ ૧. [સં. ઈદ્રિય (જ્ઞાનનું સાધન)
+ મામ (જાણો)] કુ. પામે ઈદ્રિયોનો જાણો.
૨. જ. ઈદ્રિયોને રહેવાનું ઠેકાણું; ઠેકાં સરીર.

ઈદ્રિયમાહી [સં. ઈદ્રિય (જ્ઞાન અને કર્મનું
સાધન) + માહિત્ (બેનાર)] જિ. ઈદ્રિયોથી
સમજાય એવું.

ઈદ્રિયમાહી ૧. [સં. ઈદ્રિય (જ્ઞાન અને કર્મનું
સાધન) + માહ (લેવા એવું)] જિ. ઈદ્રિયથી
જાણી શકાય એવું.
૨. જિ. પ્રલય; ખુલ્લું; દેખીતું.

ઈદ્રિયમાધિવિજ્ઞાન [સં. ઈદ્રિય (જ્ઞાન અને
કર્મનું સાધન) + માધ (લેવા એવું) + વિ
(વધારે) + જ્ઞાન (સમજણ)] જ. કોઈ પણ
ધટનાની સોધખોળ.

ઈદ્રિયધાત [સં. ઈદ્રિય (જ્ઞાન અને કર્મનું
સાધન) + ધાત (જાણો)] કુ. ઈદ્રિયોનો જાણો.
ઈદ્રિયજ ૧. [સં. ઈદ્રિય (જ્ઞાન અને કર્મનું

સાધન) + જન્ (જન્મવું)] જિ. ઈદ્રિયના
સંબંધથી થતું.

૨. જિ. નજરે જોઈ શકાય એવું; દ્રશ્ય.
૩. જ. હાજરીમાં; પ્રલય.

ઈદ્રિયજનિત ૧. [સં. ઈદ્રિય (જ્ઞાન અને કર્મનું
સાધન) + જનિત (જન્મેલું)] જિ. ઈદ્રિયથી
થયેલું.

૨. જિ. ઈદ્રિયનું.

ઈદ્રિયજન્ય ૧. [સં. ઈદ્રિય (જ્ઞાન અને કર્મનું
સાધન) + જન્ય (ઉત્પન્ન થવું) + ય (એવું)]
જિ. ઈદ્રિયથી જન્મેલું.
૨. જિ. ઈદ્રિયનું; ઈદ્રિય સંબંધી.

ઈદ્રિયજય [સં. ઈદ્રિય (જ્ઞાન અને કર્મનું
સાધન) + જય (જીત)] કુ. ઈદ્રિય ઉપર ક્રમ.

ઈદ્રિયજાત [સં. ઈદ્રિય (જ્ઞાન અને કર્મનું
સાધન) + જાત (જન્મેલું)] જિ. ઈદ્રિયના
સંબંધથી થતું.

ઈદ્રિયજિત [સં. ઈદ્રિય (જ્ઞાન અને કર્મનું
સાધન) + જિત્ (જીતનાર)] જિ. ઈદ્રિયો
ક્રમમાં રાખનારા ઈદ્રિયોને જીતનાર.

ઈદ્રિયજુલાળ [ઈદ્રિય (જ્ઞાન અને કર્મનું સાધન)
+ જુલાળ (રેત)] કુ. વારંવાર પેચાળ કરાવે
એવી દવા.

ઈદ્રિયજેતા [સં. ઈદ્રિય (જ્ઞાન અને કર્મનું
સાધન) + જેત (જીતનાર)] કુ. ઈદ્રિયોને
ક્રમમાં રાખનાર.

ઈદ્રિયજ્ઞાન [સં. ઈદ્રિય (જ્ઞાન અને કર્મનું
સાધન) + જ્ઞાન (સમજણ)] જ. ઈદ્રિયથી
થતું જ્ઞાન; જ્ઞાન; સંવેદન.

ઈદ્રિયજ્ઞાનવાહ [ઈદ્રિય (જ્ઞાન અને કર્મનું સાધન)
+ જ્ઞાન (સમજણ) + વાહ (મત)]
કુ. ઈદ્રિયથી જ્ઞાન થાય છે એવો મત;
ઈદ્રિયવાહ જ્ઞાન એ જ્ઞાનનું મૂળ છે એમ
જાનવાપણું; પ્રલયજ્ઞાન એ જ ખરું જ્ઞાન એવો
મત.

ઈદ્રિયજ્ઞેષ [સં. ઈદ્રિય (જ્ઞાન અને કર્મનું સાધન)
+ જ્ઞેષ (જાણી શકાય એવું)] જિ. ઈદ્રિયથી
જાણી શકાય એવું.

ઈદ્રિયતૃપ્તિ [સં. ઈદ્રિય (જ્ઞાન અને કર્મનું
સાધન) + તૃપ્તિ (સંતોષ)] જી. ઈદ્રિયોનો
સંતોષ.

ઈદ્રિયદમન [સં. ઈદ્રિય (જ્ઞાન અને કર્મનું
સાધન) + દમન (કબજ)] જ. ઈદ્રિયો ઉપર
ક્રમ; મન મારવાપણું.

ઈદ્રિયદંડન [સં. ઈદ્રિય (જ્ઞાન અને કર્મનું
સાધન) + દંડ (શિક્ષા કરવી) + નન

(પાડું)] જ. ઈદ્રિયોને ક્રમમાં રાખવાપણું.

ઈદ્રિયદેવ [સં. ઈદ્રિય (જ્ઞાન અને કર્મનું સાધન)
+ દેવ (દેવતા)] કુ. ઈદ્રિયના ઉપરી દેવતા.

ઈદ્રિયનિમ્ન [સં. ઈદ્રિય (જ્ઞાન અને કર્મનું
સાધન) + નિમ્ન (નીચું)] કુ. ઈદ્રિયોને
ક્રમને સમજાવણું; સંવેદન.

ઈદ્રિયનિયમ [સં. ઈદ્રિય (જ્ઞાન અને કર્મનું
સાધન) + નિયમ (વસ્તુ સમજવું)] કુ. ઈદ્રિયો
ઉપર ક્રમ; ઈદ્રિયદંડન.

ઈદ્રિયનિરપેક્ષ [સં. ઈદ્રિય (જ્ઞાન અને કર્મનું
સાધન) + નિર્ (વિના) + અપેક્ષા
(અરજિયાત)] જિ. ઈદ્રિયોની અપેક્ષા રાખ્યા
વિનાનું.

ઈદ્રિયનિરીક્ષણ [સં. ઈદ્રિય (જ્ઞાન અને કર્મનું
સાધન) + નિરીક્ષણ (વખાણ)] જ. શરીરનાં
અંગ નજરે જોવાપણું. જાણનારી સાધુએ
શરીરોનાં અંગો જોવાં એ કોય મહુવાય છે.

ઈદ્રિયપરવશ [સં. ઈદ્રિય (જ્ઞાન અને કર્મનું
સાધન) + પર (બીજું) + વશ (લાગે)]
જિ. ઈદ્રિયોને વશ હોય એવું.

ઈદ્રિયપરવશતા [સં. ઈદ્રિય (જ્ઞાન અને કર્મનું
સાધન) + પર (બીજું) + વશ (લાગે) +
તા (પદ)] જી. ઈદ્રિયો ઉપરના ક્રમનો
અભાવ.

ઈદ્રિયપર્યાપ્તિ [સં. ઈદ્રિય (જ્ઞાનના પદાવીનું
જ્ઞાન થતું સાધન) + પર્યાપ્તિ (સમર્પણ)]
જી. ઈદ્રિયના વિષયનું જ્ઞાન મેળવવાની શક્તિ.

ઈદ્રિયપ્રત્યક્ષ ૧. [સં. ઈદ્રિય (જ્ઞાન અને કર્મનું
સાધન) + પ્રત્યક્ષ (દેખાય એવું)]
જ. ઈદ્રિયોથી મળતું જ્ઞાન.

૨. જ. જાણીશક્તિ જ્ઞાનતંતુની મદદથી અથવા
કોઈ પણ ઈદ્રિયથી અધ્યક્ષ નાહીમથ અવશ્ય
ઉપર થતી જાણણી અથવા જાણણીનું જ્ઞાન;
વિષયમહત્ત્વ; સંવેદન; ઉપજાળવ્ય; ઈદ્રિય સંરક્ષક
પ્રલય સંરક્ષક ' સેન્સેયન. '

ઈદ્રિયપ્રત્યક્ષવાહ [સં. ઈદ્રિય (જ્ઞાન અને કર્મનું
સાધન) + પ્રત્યક્ષ (એક જાતનું જ્ઞાન) +
વાહ (મત)] કુ. ખરું જ્ઞાન ઈદ્રિયોથી મળે
છે એવો મત.

ઈદ્રિયપ્રલોભન ૧. [સં. ઈદ્રિય (જ્ઞાન અને
કર્મનું સાધન) + પ્રલોભન (લાલચ)]
જ. ઈદ્રિયોને લલચાવવાપણું.

૨. જ. ઈદ્રિયોને લોભાવે તેનું સાધન.
ઈદ્રિયપ્રસાદ [સં. ઈદ્રિય (જ્ઞાન અને કર્મનું
સાધન) + પ્રસાદ (યજ્ઞ)] કુ. ઈદ્રિયો
ઉપર ક્રમ મળવાથી થતી શુદ્ધિ.

ઇદ્રિયપ્રેરિત [સં. ઇદ્રિય (જ્ઞાન અને કર્મનું સાધન) + પ્રેરિત (વશીકરણ)] નિ. ઇદ્રિયની ઉત્તરેશીથી થયેલ.

ઇદ્રિયપ્રેરિત કર્મ [સં. ઇદ્રિય (જ્ઞાન અને કર્મનું સાધન) + પ્રેરિત (વશીકરણ) + કર્મનું (કામ)] ન. ઇદ્રિયની ઉત્તરેશીથી થયેલું કામ.

ઇદ્રિયબુદ્ધિ ૧. [સં. ઇદ્રિય (જ્ઞાન અને કર્મનું સાધન) + બુદ્ધિ (સમજ)] જી. ઇદ્રિયથી થતું જ્ઞાન.

૨. જી. ઇદ્રિયનું ક્રમ.

ઇદ્રિયબોધ [સં. ઇદ્રિય (જ્ઞાન અને કર્મનું સાધન) + બુધ્ (બુદ્ધિ)] પુ. ઇદ્રિય મારફત મળતું જ્ઞાન.

ઇદ્રિયબોધન ૧. [સં. ઇદ્રિય (જ્ઞાન અને કર્મનું સાધન) + બોધન (જગ્યાવું તે)] ન. ઇદ્રિયને પ્રોત્સાહન ઉત્તેજન.

૨. ન. ઇદ્રિયને સતેજ કરનાર.

૩. નિ. ઇદ્રિયને સતેજ કરનાર.

ઇદ્રિયભાન [સં. ઇદ્રિય + ભાન (સમજ)] ન. ઇદ્રિયથી થતી ભાન.

ઇદ્રિયમનોભવ [સં. ઇદ્રિય (જ્ઞાન અને કર્મનું સાધન) + મનસ (મન) + ભવ (કલ્પન થયેલું)] ન. ઇદ્રિય અને મનથી થતું જ્ઞાન.

ઇદ્રિયમય [સં. ઇદ્રિય (જ્ઞાન અને કર્મનું સાધન) + મય (વાળું)] નિ. ઇદ્રિયોત્પાદ્ય.

ઇદ્રિયસંબંધ [સં. ઇદ્રિય (જ્ઞાન અને કર્મનું સાધન) + સંબંધ (મેળવણી)] જી. ઇદ્રિયની પ્રાપ્તિ.

ઇદ્રિયસંપદ [ઇદ્રિય (જ્ઞાન અને કર્મનું સાધન) + સંપદ (વપડાઈ થયેલું)] પુ. ઇદ્રિયના ભોગમાં રમ્યપદ્ય રહેલું.

ઇદ્રિયસિદ્ધિ [સં. ઇદ્રિય (જ્ઞાન અને કર્મનું સાધન) + સિદ્ધિ (પ્રાપ્તિ)] જી. ઇદ્રિયની લાક્ષણ.

ઇદ્રિયલોપ [સં. ઇદ્રિય (જ્ઞાન અને કર્મનું સાધન) + લોપ (અદૃશ્ય થવાપણું)] પુ. ઇદ્રિયનો નાશ.

ઇદ્રિયલોભુ ભુઓ ઇદ્રિયલોભુપ.

ઇદ્રિયલોભુપ [સં. ઇદ્રિય (જ્ઞાન અને કર્મનું સાધન) + લોભુપ (બહુ ઇચ્છાવાળું)] નિ. ઇદ્રિયના સુખમાં રમ્યપદ્ય રહેલું.

ઇદ્રિયલોભુપતા [સં. ઇદ્રિય (જ્ઞાન અને કર્મનું સાધન) + લોભુપ (વસનાવાળું) + તા

(પણું)] જી. ઇદ્રિયના લોભથી સખ્ત હજી.

ઇદ્રિયલોભુપી [સં. ઇદ્રિય (જ્ઞાન અને કર્મનું સાધન) + લોભુપી (વાસનાવાળું)] નિ. ઇદ્રિયના વિષયોમાં મોહવાળું.

ઇદ્રિયવજ્રા [સં. ઇદ્રિય (જ્ઞાન અને કર્મનું સાધન) + વજ્ર (મજબૂત) + ઇન્ (વાળું)] જી. સરીરના અવયવ મજબૂત થાય એવો વાજીકરણનો એક ભેદ.

ઇદ્રિયવત્ ૧. [સં. ઇદ્રિય (જ્ઞાન અને કર્મનું સાધન) + વત્ (વાળું)] નિ. ઇદ્રિયવાળું.

૨. નિ. ઇદ્રિયને વશ રાખનાર.

૩. નિ. સારી ઇદ્રિયોત્પાદ્ય; વીરવાન.

૪. ન. ઇદ્રિયની પેઠે.

ઇદ્રિયવધ ૧. [સં. ઇદ્રિય (જ્ઞાન અને કર્મનું સાધન) + વધ (નાશ)] પુ. પોતપોતાના ક્રમમાં સંક્રાંતિ નાશ.

૨. પુ. બેમાનપણું બેસુધી.

ઇદ્રિયવર્ગ [સં. ઇદ્રિય (જ્ઞાન અને કર્મનું સાધન) + વર્ગ (જાત)] પુ. પાંચ ઇદ્રિયો.

ઇદ્રિયવશીકાર [સં. ઇદ્રિય (જ્ઞાન અને કર્મનું સાધન) + વશીકર (તાબે) + કાર (કારણ)] પુ. ઇદ્રિયો તાબે કરનાર માધ્યમ.

ઇદ્રિયવાદ [સં. ઇદ્રિય (જ્ઞાન અને કર્મનું સાધન) + વાદ (મત)] પુ. મધુ જ્ઞાન ઇદ્રિય મારફત થાય એવો મત. એક મત પ્રમાણે મનનું અંતર્નિરીક્ષણ એટલે અંદરની પ્રતિજ્ઞા કરતાં ઇદ્રિયની ક્રમનામાં લાવી સમજ તેમાં ક્રમ દેખાવાથી જાણ બાપારો નથી અને મનના જે કંઈ બાપારો બાપણને જણાય તે સર્વે એકબીજાની માનસિક નજીનો જા બનેલા હોય છે અને આ બાપારો વચ્ચે જે કંઈ છેડાનો સંબંધ હોય તે બાપણે જણી શકતા જ નથી એવા મતને ઇદ્રિયવાદનું નામ અપાયેલું છે.

ઇદ્રિયવિકાર [સં. ઇદ્રિય (જ્ઞાન અને કર્મનું સાધન) + વિકાર (બગાડ)] પુ. વિષયની ઉત્તરેશી.

ઇદ્રિયવિકાસ [સં. ઇદ્રિય (જ્ઞાન અને કર્મનું સાધન) + વિકાસ (વિસ્તરણ)] પુ. ઇદ્રિયની સંક્રાંતિમાં વધારો.

ઇદ્રિયવિજ્ઞાન ૧. [સં. ઇદ્રિય (જ્ઞાન અને કર્મનું સાધન) + વિ (વધારે) + જ્ઞાન (બુદ્ધિ)] ન. ઇદ્રિયો સંબંધી પૂરું જ્ઞાન.

૨. ન. સરીરમાં ઇદ્રિયના ક્રમનું વિવેચન કરનાર વિદ્યા; સરીરસાક્ષ.

ઇદ્રિયવિજ્ઞાનવિદ્યા [સં. ઇદ્રિય (જ્ઞાન અને કર્મનું સાધન) + વિ (વધારે) + જ્ઞાન (બુદ્ધિ)]

+ વિદ્યા (વિદ્યા)] જી. સરીરમાં ઇદ્રિયના ક્રમનું વિવેચન કરનાર વિદ્યા.

ઇદ્રિયવિજ્ઞાનશાસ્ત્ર [સં. ઇદ્રિય (જ્ઞાન અને કર્મનું સાધન) + વિ (વધારે) + જ્ઞાન (બુદ્ધિ) + શાસ્ત્ર (વિદ્યા)] ન. ઇદ્રિયો સંબંધી જ્ઞાન; ભુદા ભુદા અવયવો ઠેરી ઠેરી રીતે, ક્યા ક્યા સંબંધોમાં વધતાં બોલ ક્રમ કરે તે જણાવનાર શાસ્ત્ર.

ઇદ્રિયવિજ્ઞાનશાસ્ત્રી [સં. ઇદ્રિય (જ્ઞાન અને કર્મનું સાધન) + વિ (વધારે) + જ્ઞાન (બુદ્ધિ) + શાસ્ત્ર (વિદ્યા) + ઇન્ (વાળું)] પુ. સરીરસાક્ષ જાણનાર માધ્યમ.

ઇદ્રિયવિપ્રતિપત્તિ [સં. ઇદ્રિય (જ્ઞાન અને કર્મનું સાધન) + વિ (બદલું) + પ્રતિપત્તિ (જાન)] જી. બોલું જ્ઞાન.

ઇદ્રિયવિશિષ્ટરચના [સં. ઇદ્રિય (જ્ઞાન અને કર્મનું સાધન) + વિશિષ્ટ (ખાસ) + રચના (બોધવું)] જી. સરીર; રેક; ક્યા.

ઇદ્રિયવિષય [સં. ઇદ્રિય (જ્ઞાન અને કર્મનું સાધન) + વિષય (દેસ)] પુ. ભુદા ભુદા ઇદ્રિયના ક્રમનો વિષય; જેનું જ્ઞાન ઇદ્રિય કરાવે તે વ્યવસ્થા.

ઇદ્રિયવિષયક [સં. ઇદ્રિય + વિષય (દેસ) + ક (તું)] નિ. સરીર સંબંધી; સરીરનું.

ઇદ્રિયવિષયક પરિણામ = સારીરિક અસર.

ઇદ્રિયવિષયકન્યામ [સં. ઇદ્રિય (જ્ઞાન અને કર્મનું સાધન) + વિષય (દેસ) + ક (તું) + ન્યામ (નામ)] ન. (બાકરણ) ઇદ્રિયો વડે જણી શકાય તેવું નામ. જેમકે, ચોપડી, ધાડો.

ઇદ્રિયવૃત્તિ ૧. [સં. ઇદ્રિય (જ્ઞાન અને કર્મનું સાધન) + વૃત્તિ (ધંધો)] જી. ઇદ્રિયનું ક્રમ.

૨. [સં. ઇદ્રિય (જ્ઞાન અને કર્મનું સાધન) + વૃત્તિ (કામ)] જી. ઇદ્રિયનું સખ વગેરે વિષયોમાં ક્રમ.

ઇદ્રિયવેદન [સં. ઇદ્રિય (જ્ઞાન અને કર્મનું સાધન) + વેદન (બુદ્ધિ તે)] ન. ઇદ્રિયથી થતું જ્ઞાન.

ઇદ્રિયબાપાર [સં. ઇદ્રિય (જ્ઞાન અને કર્મનું સાધન) + બાપાર (કામ)] પુ. ઇદ્રિયથી થતું ક્રમ.

ઇદ્રિયશિક્ષણ ૧. [સં. ઇદ્રિય (જ્ઞાન અને કર્મનું સાધન) + શિક્ષણ (મેળવણી)] ન. ઇદ્રિયવિકાસ; ઇદ્રિયને અનુભવ બાપી એની સંક્રાંતિમાં વધારો કરવાપણું.

૨. ન. ઇદ્રિયનો અભ્યાસ.

ઈદ્રિયસંખ્યાવર્ણ [સં. ઈદ્રિય (જ્ઞાન અને કર્મનું સાધન) + સંખ્યા (ચિંતા) + વર્ણ (વર્ણન)] પુ. ઈદ્રિયોથી થતું જ્ઞાન મનજને પદોચ્છન્નાર તંતુ; જ્ઞાનતંતુ.

ઈદ્રિયસંનિર્ઘર્ષ [સં. ઈદ્રિય (જ્ઞાન અને કર્મનું સાધન) + સંનિર્ઘર્ષ (વિષય અને ઈદ્રિયોનો સંબંધ)] પુ. ઈદ્રિયનો વિષય સાથે અથવા ચિત્ત સાથેનો સંયોગ ઈદ્રિયોનો પોતપોતાના વિષયો સાથે સંબંધ.

બુદ્ધિઆધાર એવાં સંસ્કૃત, પરામર્શ ઇલાદિ તે પદ્ય ઈદ્રિયદ્વારે જ્ઞાત્ય કર્મ માર્ગની સામગ્રી તેવાં થવા વિના જ્ઞાતી નથી આવી એ સામગ્રી તેનું પૃથક્કરણ કરી જેઈએ તે તેનું મૂલ રૂપ ઈદ્રિયસંનિર્ઘર્ષ અથવા ઈદ્રિયસંનિર્ઘર્ષજન્ય પ્રત્યક્ષ (સંસ્કાર) એ બેમાંથી જ મળી આવશે.

મધ્યુચ્ચલ નવુચ્ચલ

ઈદ્રિયસંયમ ૧. [સં. ઈદ્રિય (જ્ઞાન અને કર્મનું સાધન) + સંયમ (મન)] પુ. ઈદ્રિયોને જાળમાં રાખવી તે; ઈદ્રિયનિયંત્ર.

૨. વિ. ઈદ્રિયો ઉપર પ્રભુત્વાળું.

ઈદ્રિયસંયોગ ૧. [સં. ઈદ્રિય (જ્ઞાનનું સાધન) + સંયોગ (જોડાણ)] પુ. ઈદ્રિયોનું પોતપોતાના વિષયોમાં કામ.

૨. [સં. ઈદ્રિય (જ્ઞાનનેદ્રિય) + સંયોગ (જોડાણ)] પુ. જો અને પુરુષની જનનેદ્રિયનું એકબીજા સાથે જોડાણ; સંયોગ; મૈથુન.

ઈદ્રિયસંવર [સં. ઈદ્રિય (જ્ઞાન અને કર્મનું સાધન) + સંવર (મન)] પુ. ઈદ્રિયોને જાળમાં રાખવી તે; ઈદ્રિયનિયંત્ર. બૌદ્ધ મત અનુસાર તે એક સદાચાર મનાય છે.

ઈદ્રિયસંસ્કાર [સં. ઈદ્રિય (જ્ઞાન અને કર્મનું સાધન) + સંસ્કાર (જ્ઞાન)] પુ. જ્ઞાન; સમજ.

ઈદ્રિયસુખ ૧. [સં. ઈદ્રિય (જ્ઞાન અને કર્મનું સાધન) + સુખ (આનંદ)] જ. ઈદ્રિયના ઉપલોભથી મળતો આનંદ; ઈદ્રિયોથી અનુભવાતું સુખ.

૨. [સં. ઈદ્રિય (સિદ્ધિ) + સુખ (આનંદ)] જ. સંજોગથી મળતું સુખ; વિષયસુખ.

ઈદ્રિયસ્થાન [સં. ઈદ્રિય (જ્ઞાન અને કર્મનું સાધન) + સ્થાન (જગ્યા)] જ. જ્યાં રહીને ઈદ્રિય પોતાનું કામ કરે તે કોણ.

ઈદ્રિયસ્વાય ૧. [સં. ઈદ્રિય (જ્ઞાન અને કર્મનું સાધન) + સ્વાય (જીવ)] પુ. જોડાણપાણ; એકાધી.

૨. પુ. સુપ્રતિ; નિદાવસ્થા; ઉપમાં હોવાપણું.

ઈદ્રિયાગાર [સં. ઈદ્રિય (જ્ઞાનનેદ્રિય) + ગાર (પર)] જ. ઈદ્રિય ઉપરનું પદ.

ઈદ્રિયાગોચર [સં. ઈદ્રિય (જ્ઞાન મેળવવાનું સાધન) + ગ (નદિ) + ગોચર (ઈદ્રિયથી અણી શકાય એવું)] વિ. ઈદ્રિયોથી જાણી શકાય તેવું નહિ એવું; અપ્રત્યક્ષ.

ઈદ્રિયાણી જી. એક નદીનું નામ.

ઈદ્રિયાતીત [સં. ઈદ્રિય (જ્ઞાન અને કર્મનું સાધન) + તીત (ઓળંગી ગયેલું)] વિ. ઈદ્રિયોથી ન જાણી શકાય એવું; અગોચર; જાણી શકે તેવી ન શકાય એવું.

ઈદ્રિયાત્મક [સં. ઈદ્રિય (જ્ઞાન અને કર્મનું સાધન) + આત્મન (પોતાનું સ્વરૂપ) + ક (વાર્ધ)] વિ. ઈદ્રિયવાળું.

ઈદ્રિયાત્મવાદ [સં. ઈદ્રિય (જ્ઞાન અને કર્મનું સાધન) + આત્મન (જીવ) + વાદ (મત)] પુ. ઈદ્રિયો એ જ આત્મા છે એમ માનવું તે.

ઈદ્રિયાત્મવાદી [સં. ઈદ્રિય (જ્ઞાન અને કર્મનું સાધન) + આત્મન (જીવ) + વાદિન (વાતનાર)] વિ. ઈદ્રિયો એ જ આત્મા છે એમ માનનાર.

ઈદ્રિયાત્મા ૧. [સં. ઈદ્રિય (જ્ઞાન અને કર્મનું સાધન) + આત્મન (પોતાનું સ્વરૂપ)] પુ. ઈદ્રિયોનું સ્વરૂપ.

૨. પુ. વિષય.

એ સિવાય આપ જ્ઞાત્યા, ઈદ્રિયાત્મા, પ્રમાણાત્મા, આત્મા અને પરમાત્મા છે, એ રીતે આપ જોડાણ જ પાંચ પ્રકારથી રચિત છે.

વિષયસંસ્રવનામ

ઈદ્રિયાદિ [સં. ઈદ્રિય (જ્ઞાન અને કર્મનું સાધન) + આદિ (મૂળ કારણ)] પુ. (સાંખ્ય) ઈદ્રિયોનું પ્રરણ અંકાર.

ઈદ્રિયાધિષ્ઠાતા [સં. ઈદ્રિય (જ્ઞાન અને કર્મનું સાધન) + અધિષ્ઠાતૃ (ઉપરી દેવ)] પુ. ઈદ્રિયોનો ઉપરી દેવ.

ઈદ્રિયાધિષ્ઠાતૃદેવતાપંચદશક [સં. ઈદ્રિય (જ્ઞાન અને કર્મનું સાધન) + અધિષ્ઠાતૃ (ઉપરી) + દેવતા (દેવ) + પંચદશક (પંચ)] પુ. (વેદાંત) ઈદ્રિયોના પંચર ઉપરી દેવ. દિશ, વાયુ, સૂર્ય, વરુણ, અશ્વિનીકુમાર, અગ્નિ, ઉદ, ઉપેદ, ચતુષ્કેતુ, વમ, પ્રજાપતિ, ચંદ્રમા, વ્યસા, રુદ્ર, ક્ષેત્રજ અને ઈશ્વર એ ક્રમે ઓજ, ત્વક, અશ્વિ, રસના, ધ્રાણ, વાક, પાણિ, શાક, વાયુ, વિગ્ન, મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, મર્મ અને તમસના દેવતા છે.

ઈદ્રિયાધીન [સં. ઈદ્રિય (જ્ઞાન અને કર્મનું સાધન) + અધીન (વશ)] વિ. ઈદ્રિયોને તાબે હોવ એવું.

ઈદ્રિયાધીનતા [સં. ઈદ્રિય (જ્ઞાન અને કર્મનું

સાધન) + અધીનતા (વશપણ)] જી. ઈદ્રિયોને તાબે રહેવાપણું; ઈદ્રિયનિયંત્રનો અભાવ.

ઈદ્રિયાધ્યાસ [સં. ઈદ્રિય (જ્ઞાન અને કર્મનું સાધન) + અધ્યાસ (જૂલ કરેલું જ્ઞાન)] પુ. ઈદ્રિયોને આત્મા માનવાપણું.

આ અવિદ્યાનાં પાંચ પદ છે: દેહાધ્યાસ, ઈદ્રિયાધ્યાસ, અંતઃકલ્પાધ્યાસ, પ્રાણાધ્યાસ અને સ્વારૂપવિસ્મૃતિ. એકાદશ સાંક

ઈદ્રિયાનુભવ [સં. ઈદ્રિય (જ્ઞાન અને કર્મનું સાધન) + અનુભવ (પ્રત્યક્ષ જ્ઞાન)] પુ. ઈદ્રિયોથી થતું જ્ઞાન.

ઈદ્રિયાનુભૂતિ [સં. ઈદ્રિય (જ્ઞાન અને કર્મનું સાધન) + અનુભૂતિ (અનુભવ)] જી. જ્ઞાનેદ્રિયોની સામગ્રી.

ઈદ્રિયાયતન ૧. [સં. ઈદ્રિય (જ્ઞાન અને કર્મનું સાધન) + આયતન (સ્થાન)] જ. આત્મા.

૨. જ. હરીર; ઈદ્રિયોને રહેવાનું કોણ.

ઈદ્રિયારામ [સં. ઈદ્રિય (જ્ઞાન અને કર્મનું સાધન) + આરામ (જમીનો)] વિ. ઈદ્રિયોના વિષયભોગમાં આસક્ત; વિષયાસક્ત.

ઈદ્રિયારામ હોય તે દબાય પછી આત્મારામ હોય તે ન દબાય, કેમકે ઈદ્રિયારામને એ સેવા કરીને કે પદાર્થ આપીને પછી દબાવીએ પછી આત્મારામ હોય તે શા સારુ દબાય?

ગુણાતીતાનંદ

ઈદ્રિયારામી ૧. [સં. ઈદ્રિય (જ્ઞાન અને કર્મનું સાધન) + આરામ (જમીનો) + ઇન્ (વાર્ધ)] વિ. ઈદ્રિયને આરામ અપનાર; આળસુ.

૨. વિ. ઈદ્રિયોના વિષયભોગમાં આનંદ પામનાર.

ઈદ્રિયાર્થ ૧. [સં. ઈદ્રિય (જ્ઞાન અને કર્મનું સાધન) + અર્થ (ઈદ્રિયનો વિષય)] પુ. ઈદ્રિયોથી જેનું જ્ઞાન થાય છે તે જાણત. જેમકે શબ્દ, રૂપરં, રૂપ, રસ અને ગંધ.

૨. પુ. શબ્દ, રૂપરં, રૂપ, રસ અને ગંધ એ પાંચે વિષયને ઉત્તેજિત કરનાર પદાર્થ.

ઈદ્રિયાર્થસંનિર્ઘર્ષ ૧. [સં. ઈદ્રિય (જ્ઞાન અને કર્મનું સાધન) + અર્થ (ઈદ્રિયનો વિષય) + સંનિર્ઘર્ષ (વિષય અને ઈદ્રિયોનો સંબંધ)] પુ. ઈદ્રિયનો પોતાના વિષય સાથે સંયોગ.

૨. પુ. (ન્યાય) પ્રત્યક્ષજ્ઞાનનો હેતુ. તેના બે પ્રકાર: લૌકિક અને અલૌકિક. લૌકિકમાં મનસંહિત ઈદ્રિયો મદદ રૂપ હોય છે. લૌકિકના સંયોગ, સંયુક્ત સમવાય, સંયુક્ત સમવેત સમવાય, સમવાય, સમવેત સમવાય અને વિશેષણ વિશેષ્યભાવ એવા છ ભેદ છે. અલૌકિકમાં ઈદ્રિયોનો સહકાર હોય પછી શબ્દપાણિમિથના મત પ્રમાણે તેમાં મનનો જ

ઉદિયાવમહ

સહકાર દોષ. બસીકિતના સામાન્ય લક્ષણ,
જ્ઞાન લક્ષણ અને યોગ્યજનને એવા જણ બેઠા છે.
ઉદિયાવમહ [સં. ઉદિય (જ્ઞાન અને કર્મનું
સાધન) + અવમહ (સામાન્ય જ્ઞાન)] પુ. જ્ઞાન;
ભણુ; સમજ.

ઉદિયામય પુ. ચોસક માનસતત્ત્વ દેવતામાંનો
એ નામનો દેવતા.

ઉદિયામયપરા જી. ચોસક માનસતત્ત્વ
દેવતામાંના એકનું નામ.

ઉદિયાધી [સં. ઉદિય (જ્ઞાન અને કર્મનું સાધન)
+ અધ (ધોર)] પુ. ઉદિયધી ધોર.

ઉદિયાસક્રા [સં. ઉદિય (જ્ઞાન અને કર્મનું
સાધન) + આસક્રા (પ્રેમ)] વિ. ઉદિયોના
વિષયમાં તત્ક્ષીન.

ઉદિયાસક્રિત [સં. ઉદિય (જ્ઞાન અને કર્મનું
સાધન) + આસક્રિત (પ્રેમ)] જી. ઉદિયોના
સુખમાં મગ રહેતું તે.

ઉદિયાસંગ [સં. ઉદિય (જ્ઞાન અને કર્મનું
સાધન) + અ (નહિ) + સંગ (આસક્તિ)]
પુ. વિષય પદાર્થોમાં મોક ન હોવો તે.

ઉદિયેશ [સં. ઉદિય (જ્ઞાન અને કર્મનું સાધન)
+ ઇશ (ખાણ)] પુ. જીવ; આત્મા.

ઉદી ૧. [સં. ઉદિય] જી. ઉદિય; જ્ઞાન અને
કર્મનું સાધન. ઉદિય (નપુંસકલિંગ) અને
ગુજરાતી ઉદી શબ્દનો સંબંધ સ્પષ્ટતામાં તાળો
હોઈ એ તદ્દત્ત એટલે મૂળ બાધમાંથી
આવેલ શબ્દ નપુંસકલિંગે વપરાતો હતો.
વખત જતાં સ્પષ્ટતા ધસાઈ જઈ તદ્દત્ત ઉદી
ઉદારાંત હોઈ ઓલિંગે વપરાયો.

કિહાં એ વય નિ કિહાં એ આકૃતિ?

કિહાં મનોદર રૂપ?

કિહાં આતરિ કાવચ?

કિહાં ઉદી રામી વાંકાં મનુષ?

ભાણુ

૨. જી. જનનેદિય; સિંગ.

૩. જી. મન.

૪. જી. (ડિગ) વીર.

ઉદીઅગમ્ય [સં. ઉદિય (જ્ઞાન અને કર્મનું
સાધન) + અ (નહિ) + ગમ્ય (જાણી
રાખાય એવું)] વિ. ઉદિયોથી જાણી ન શકાય
એવું.

પરમ પદ મોમી પામતો, ઉદીઅગમ્ય એ.

પ્રેમાનંદ

ઉદીજિત ૧. [સં. ઉદિય (જ્ઞાન અને કર્મનું
સાધન) + જિત (જીતવાર)] પુ. ઉદિયો ઉપર
જાજી રાખનાર માણસ.

૨. વિ. ઉદિયોને જીતી હોય એવું.

ઉદીભુજાળ ૧. [ઉદિય (લિંગ) + ભુજાળ
(રેખ)] પુ. વારંવાર અને ઘણો પેલાળ
આવવો તે.

૨. પુ. જી. (હિંદી) પેલાળની છટ થાય
એવી દવા; વારંવાર પેલાળ આજુબારી
ઔષધિ; મૂલ્ય ઔષધ.

૩. જી. સંભોગ.

ઉદીભુજાળ જી. વારંવાર પેલાળ આજુબારી
દવા; ઉદીભુજાળ.

ઉદીપરવકું (ઉદીપરવકું) [સં. ઉદિય
(જ્ઞાન અને કર્મનું સાધન) + પરવક (કવિ)]
વિ. (જી. મુ.) ઉદિયનિમહ વગરનું.

જાણક ગુણ એવોસ રમ, નહીં છુદ ઉદીપરવકાં.
લાવચસમય

ઉદીભોમ [સં. ઉદિય (જ્ઞાન અને કર્મનું સાધન)
+ ભોમ (ભોગવવાખડું)] પુ. એકાગ્રાસમ.

ઉદીવિજય [સં. ઉદિય (જ્ઞાન અને કર્મનું
સાધન) + વિજય (જીત)] પુ. ઉદિયો
ઉપર જીત.

ઉદીસ જ. એક જાતનું સિંહરી પ્રાણી. તે
એકેરકરનું વતની છે. એનાં કપળ, કાનપટી,
ગળું અને જાતી ધણું સોદ ધાર્ગવાળાં હોય
છે. એનો અવાજ બચ્ચાંના રડવાને મળતો
આવે છે.

ઉદીસુખ [સં. ઉદિય (જ્ઞાન અને કર્મનું સાધન)
+ સુખ (આનંદ)] જ. સંભોગથી મળતું
સુખ; વિષયસુખ.

ઉદેગમ્ય [સં. ઉદિય (જ્ઞાન અને કર્મનું સાધન)
+ ગમ્ય (જાણાય એવું)] વિ. ઉદિયોથી જાણાય
એવું; પ્રત્યક્ષ.

ઉદેજ્ય [સં. ઉદ (દેવોનો જાન) + જ્ય (જીતવા
એવું)] પુ. દેવોનો ગુરુ બૃહસ્પતિ.

ઉદેધર ૧. [સં. ઉદ (દેવોનો જાન) + ધર
(પ્રજા)] પુ. નિરતારના પશિમ ભાગમાં
આવેલ મહાદેવ. તે મહાદેવ ઉદના પધરાવેલા
હોય એમ કહેવાય છે.

૨. પુ. જ્ઞાનસુરને મારવાથી લાગેલી બહાદુર
દૂર કરવા માટે ઉદે મહાદેવ પર્વત ઉપર સ્થાપેલ
મહાદેવ.

ઉદોક્ત રસાયન જ. એ નામનું એક રસાયન.
તે વાપરવાથી માણસ દેવતા મરખો પ્રભાવવાળો
જને, બધી વિદ્યા એની મેળે પેદા થાય અને
આંખ અને કાનમાં દેવતાઈ સજિત આવે એમ
મનાય છે.

ઉદોધાન [સં. ઉદ (સ્કન્ધો જાન) + ઉધાન

(બચો)] પુ. ઉદનો બાક નંદનવન.

ઉદૌતઃ શોનક પુ. (પુરાણ) એક મંત્રિ.
જનમેજય નામના એક રાજાએ પોતાને લાગેલી
બહાદુર દૂર કરવા પોતાના પુરોહિતને પ્રાર્થના
કરી, ખજ તેણે તે આન્ય કરી નહિ, તેથી તે
રાજા આ મંત્રિને શરણે મળ્યો. એણે રાજા
પાસે થઈ ઝાલી, પાપ સહિત કરી સ્વર્ગે
મોકલ્યો.

ઉધુ ૧. જ. કિ. બાકો થવો; સગમનું.

૨. જ. કિ. (ખાતુ) સગમાવવું. તે ઉપરથી
જનલ શબ્દો; ઉપન, ઉપલ્લ, ઉધ, ઉધક.

ઉધ ૧. પુ. એ નામનો એક મંત્રિ.

૨. પુ. પરમાત્મા.

૩. પુ. લાકડું; બળતણ.

૪. વિ. તેજસ્વી; કલિવાળું.

૫. વિ. સગમાવનાર; અમિ પ્રકારે એવું.

ઉધક [સં. ઉધ (સગમાવવું)] જ. એક
જાતની રાસાયનિક વસ્તુ; ધંધર.

ઉધજી જ. (ડિગ) બળતણ; બાળવાનાં
લાકડાં; એધણાં.

ઉધજીધોરો ૧. [સં. ઉધન (લાકડું) + ધુ
(બચાવું)] પુ. બળદ.

૨. પુ. મૂર્ખ માણસ.

૩. વિ. મૂર્ખ.

૪. વિ. લાકડાંના ભારા વધે એવું.

૫. વિ. ડીધુકમાઉ.

ઉધજું [સં. ઉધ (બાળવું)] જ. લાકડાં;
બાળવાનું લાકડું.

ઉધન ૧. [સં. ઉધ (સગમવું)] જ. બળતણ;
બાળવાનું લાકડું; કાઠી; કાજી ઉધજું.

૨. જ. સગમાવવાખડું.

૩. વિ. બાળનાર; સગમાવે એવું.

ઉધનમુદ્ધ [સં. ઉધન (બળતણ) + મુદ્ધ
(ધર)] જ. બળતણ રાખવાની ઝોરડી.

ઉધનવાન ૧. [સં. ઉધન (બળતણ) + વા
(વાળું)] પુ. કડિવારો.

૨. વિ. લાકડાં વેચનાર.

ઉધનવૃક્ષ [સં. ઉધન (બળતણ) + વૃક્ષ
(ઝાડ)] જ. બળતણ તરીકે ઉપયોગી ઝાડ.

ઉધની [સં. ઉધન (બાળવાનું લાકડું)]
પુ. મગવાણાં.

ઉધર [સં. ઉધ (જાણી)] ઉદ; દેવોનો
રાજા; સ્વર્ગનો અધિપતિ.

ઉધરજ્ય [સં. ઉધવ] પુ. (જ્યોતી)
અંદરજ્ય; કહુ નામના ઝાડનાં ચક્રાની છબ
જેવા દેખાવાનાં અને સ્વાદે કડવાં તેલી બિયાં.

ઉપરબોધ [સં. ઉપરબોધ] જી. (ક્રી)
ઉપરબોધ; ન હોય એવું દેખાય અને હોય તેવું
ન દેખાય એવો ભ્રમ કરાવનારી મંત્રવિદ્યા;
ભ્રમ; માયા; જાન; ભ્રમ; નિમિત્તબોધી.

ઉપરજિત [સં. ઉપ (દેવોનો રાજ) + જિત
(જીતનાર)] વુ. (ક્રી) ઉપરજિત; મેધનાથ;
સંકલના રાજ રાવણનો દાકરો.

ઉપરનથ જી. (ક્રી) સીઓને ખેરવાનું
નાનું મોતીવાળું સોનાનું ધરણું; નથદી; નથ;
વાળી; વીંટલી.

ઉપરપુરી [સં. ઉપ (દેવોનો રાજ) + પુરી
(નગરી)] જી. (ક્રી) ઉપરપુરી; ઉપરી
રાજધાની; અમરાવતી.

ઉપરસક વ. (ક્રી) ઉપરસક; મેધનુષ્ય.

ઉપરસોક [સં. ઉપ (દેવોનો રાજ) + સોક]
વુ. (ક્રી) ઉપરસોક; સ્વર્ગ દેવોના રાજ
ઉપરનો દેશ.

ઉપરાણી જી. (મામ) બળતણની માડી.

ઉપરોડા (ઉપરોડ) [ઉપન (બળતણ) +
ઓડા (ડેઝાલ)] વુ. બળતણ રાખવાની
કોટડી; ઉપનગર.

ઉપા વુ. (પિંગ) દરેક અરણ્યમાં તમલ,
અને અમલ એમ ૭ અક્ષરવાળો માવતો
હંદની બળતણનો એક અક્ષરમેળ હંદ.

ઉપા ત ભા મરી. સુપિંગ

ઉપાણી [સં. અભિધાન (નામ)]
જી. નિશાની; ઓળખાણ; બેધાણી.

ઉપિત [સં. ઉપ (સળભાવક)] વિ. સળગાવેલ.

ઉપીરા [સં. ઉપિરા] જી. (ક્રી) લક્ષ્મી;
શ્રી; ઐશ્વર્યની દેવી.

ઉપીરાવર [સં. ઉપિરા (લક્ષ્મી) + વર
(પતિ)] વુ. (ક્રી) વિપ્લવ; નારાયણ.

ઉપાણી ૧. [સં. ઉપ (દેવોનો રાજ) +

આણી (નરી-અતિયે પ્રભ)] જી. (ક્રી)
ઉપાણી; ઉપરી સી.

૨. જી. (ક્રી) બહુ સુંદર અને બધા
વૈભવવાળી સી.

ઉપાસન ૧. [સં. ઉપ (દેવોનો રાજ) +
આસન (સ્થાન)] વ. (ક્રી) ઉપરું રાજ્ય.
૨. વ. (ક્રી) ઉપાસન; ઉપરી આદિ
સિંહાસન.

ઉપોક્તિ વ. (ક્રી) ઉપવાચક; બહારથી
સાધારણ, મોળ અને સોનાના રંગનું રંગ.

ઉર્જ વ. (ક્રી) ઉર્જ; બેઠું.

ઉર્જે વ. (મામ) બેઠું.

ઉપળી પીપળી જી. બે નામની એક રમત;
આપીપળી; આંધળીપીપળી. ભુઓ ઉપળીપીપળી.

ઉપોક્તિશન (ઉપોક્તિશન) [અં.] વ. વિદ્યાર્થીને
સળ દાખલ લખવા આપેલો પાઠ.

ઉપેજ જી. ૭ સાત લાક્ષ્યી હિનું પશુ
વિસ્તારવાળું એક બળતણ ગ્રા. બે સમુદ્રની
માડીમાં ઘડવવાળી જગાએ આવે છે. તેનો
સાથો દોરને અવધાવવામાં અને ક્ષાર લગાડ
અને માથું ધોવાના કામમાં આવે છે.

ઉપારત [અ. ઉપારત (મકાન)]
જી. (ક્રી) ધર; કનેલી; રહેવા માટે
બાંધેલું મકાન.

ઉપારતી ૧. [અ. ઉપારત (મકાન) + ધ
(સંઘી)] વિ. (ક્રી) ઉપારતના કામમાં
આવે એવું.

૨. વિ. ઉપારતને બળતું.

ઉપ અ. એમ.

શિષ્ય નહિ ઉપ કરક. નૃકદુષ્યાકસ

ઉપની અ. (બુ. ય.) બે પ્રમાણે.

ઉપની સુણી મયવા કરે, સામગ્રી ધરી પ્રેમ.
આનંદકાવ્યમહોદધિ

ઉપાં [સં. અરિમનું અપ. અર્થ; બુ. ય. ઉપાં,

અ.] જ. અર્થ; અ. અર્થ.

ઉપકા જી. (બ્યોતિષ) પૂર્વશિર નક્ષત્ર ઉપર
રહેલ એ નામનો એક તારો.

ઉપ જી. આટલાના પમાને એકતા પદમાંનાં
બે લાંબાં લાકડાંમાંનું એક ઉપ.

ઉપે ૧. જ. અર્થ.

૨. [ક. કન (આ) + સ. (તર)]
જ. (મામ) અ. તર.

ઉપોદ્ય વુ. વ. વ. બેલગાદી અને માકાના
સરવણની મથાળે બંને બાજુ નખાતાં મીસમનાં
બે લાકડાં. તેમાં અર્ધબડી, અર્ધબુક, ઉપળી વગેરે.
ભાગમાં આવે છે.

ઉપોદિયા ૧. જી. કણનીની બદલું નામ.

૨. જ. બે નામની બદલું માણસ.

૩. વિ. બે નામની બદલું.

ઉપર [વિ.] જ. અર્થ; અ. તર; ઉપર.

ઉપરાર (ઉપરાર) ૧. [અ. કર (તે બધે)]
વુ. આકાશી પદાર્થનો ક્ષય.

૨. વુ. ઉપરારનાયું.

૩. વુ. તાને ન થવાપણું.

૪. વુ. પક્ષની ફેરવણી.

૫. વુ. બળવો.

૬. વુ. ભંગ; તોડ.

૭. વુ. આમોત્સરક એટલે દક્ષિણમાંથી ઉતરમાં
જતા દુહાળાથી છેડું. ખાસ કરીને મકાના
પવિત્ર સ્થળ માટે વપરાય છે.

૮. વુ. રસ્તો ખૂટી જવળે મારે જવાપણું.

૯. વુ. રોમ; બાધ.

૧૦. વુ. વાંકું વળવાપણું.

ઉપરાર (ઉપરાર) [અ. કર (તે
બધે)] જી. આકાશી પદાર્થનો ક્ષય. ભુઓ
ઉપરાર.

ઉપીં જ. ઉપરસ આવવાથી થતો અવાજ.